

ORIZONT

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii și Identității Naționale

REVISTĂ A UNIUNII
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

SEPTEMBRIE 2019

NR. 9 (1649)

ANUL XXXI

1 LEU

www.revistaorizont.ro

9

VIOREL MARINEASA

Un vulpoi, un scamator

**TIMIȘOARA
CAPITALĂ
EUROPEANĂ
A CULTURII**

Lumea lui Mircea Eliade

Cornel UNGUREANU

1. Liviu Bordaș, scriam în *Istoria secretă a literaturii...*, e un cercetător incomod, dar apt de travaliu extraordinar, specializat în indianologie și în Mircea Eliade cum puțini sunt. Lămuritoare pentru vocația științifică

ția că promisiunile lui Liviu Bordaș se împlinesc – sau se pot împlini – cu mare viteză. Volumul al patrulea, cel puțin, există. În trei numere din revista *Origini* cercetătorul ia inițiative și realizează solidarizări de care Mircea Eliade ar fi fost mândru.

Ediția *India. Șantier* (Cartex, 2000) pe care Liviu Bordaș o publică în 2019 debutează cu un amplu

excelează în surplus de detalii cotidiene, personaje episodice, sexualitate, violențe publice și lecturi savante, alternate rapid în fresca miraculoasă din jurul golului central, de unde se aude, în *Șantier*, din apelul telefonic al unei M., rămas nerăspuns. În jur, o imensă lume pestriță navigând din atemporalitatea Indiei spre modernitate, ambele uluitoare pentru un tânăr atunci de 22-23 de ani”.

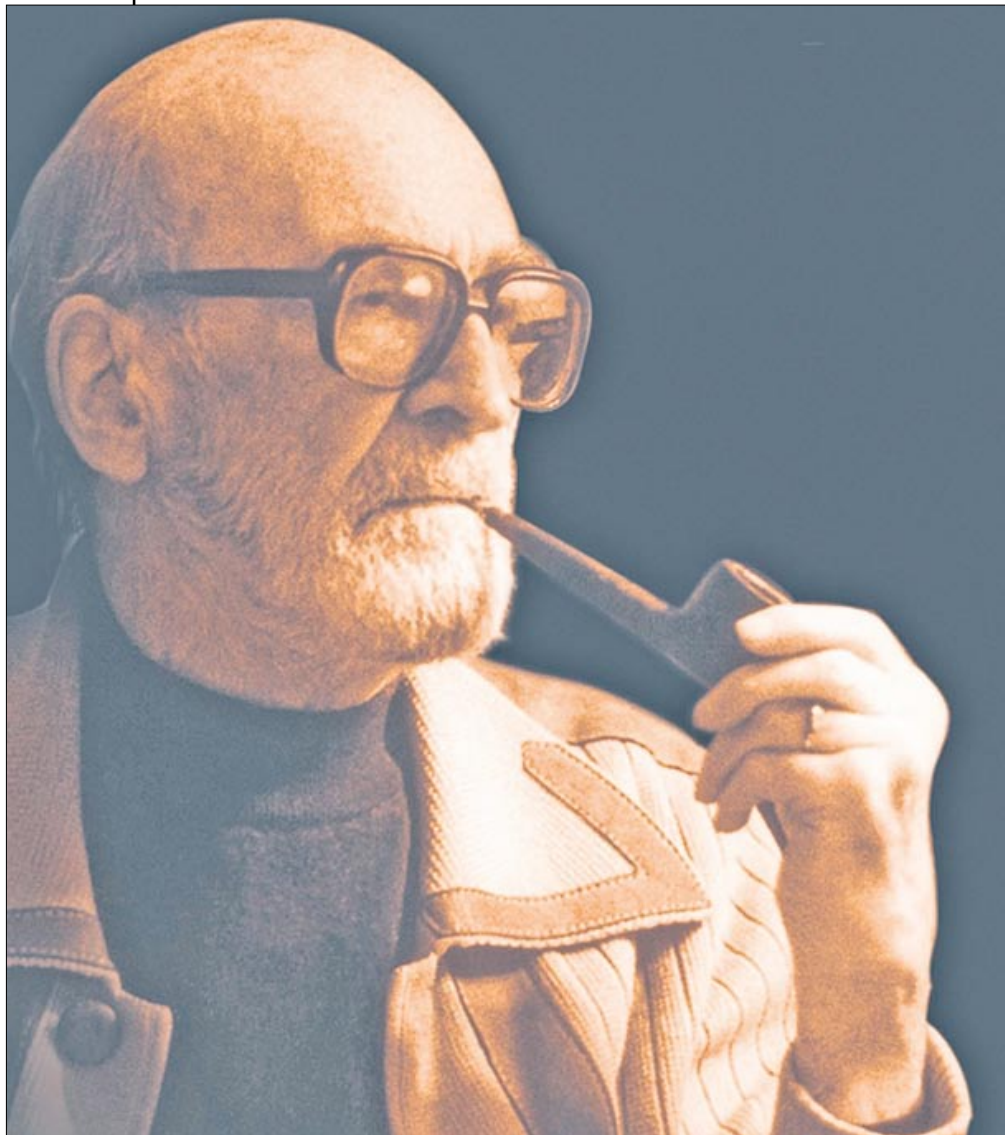
Liviu Bordaș recitește traseul, revede India, așa cum era ea atunci. Ce se întâmplă cu familia Perris din *Șantier*? Liviu Bordaș află, ne oferă și poza familiei, ne oferă și poza fiicelor doamnei Perris, găsită la moștenitorii familiei Handoca. Regizorul Tommaso Marconi nu i-a interesat prea tare pe indieni, dar îl interesează pe Liviu Bordaș, fiindcă a fost pomenit de Mircea Eliade. A fost în cartea lui Mircea Eliade. O lume uluitoare, pe care autorul studiului introduce o descoperă: ne-o prezintă. Face parte din viața literară. E o lume care a fost lângă Mircea Eliade. A rămas prin cărțile lui, arată Liviu Bordaș.

2. Marcel Tolcea e unul dintre eliadologii optzecismului. Să ne amintim – ne amintește și Robert Șerban în monografia pe care i-o consacră – că a fondat publicații (*Timișoara, Sport Vest, Accent*), a susținut rubrici permanente în publicații locale și naționale; că este membru fondator al Institutului Intercultural Timișoara și secretar al Consiliului de Administrație. 2000-2008 - membru în Consiliul de Administrație al Fundației naționale CONCEPT (Soros Open Network); 2011-2012 - membru al Consiliului Național de Atestare a Diplomelor, Titlurilor și Certificatelor Universitare; din 2010 - redactor și membru al Consiliului științific al revistei *Trivium*. Revistă de gândire simbolică. Prima ediție a cărții *Eliade, ezotericul* a apărut la editura Mirton în 2002. Recent a apărut în limba franceză și vrem să credem că *Eliade ezotericul* e una dintre cărțile care îl pot extrage pe Mircea Eliade din încercuirea pe care o realizase

„momentul politic” al anilor treizeci. Sunt câteva „întâlniri” ale lui Mircea Eliade despre care s-a vorbit puțin și sunt foarte puțini competenți să scrie despre ele. Iar despre întâlnirea lui Mircea Eliade cu Marc Avramescu – cu părintele Mihail Avramescu - Marcel Tolcea a scris pagini esențiale. Cred că singurul.

E momentul să repetăm că (și) educația intelectuală a lui Marcel Tolcea s-a împlinit lângă Mihail Avramescu, că decenii de-a rândul tânărul poet a aprovizionat Timișoara culturală cu nume și xeroxuri pe care doar preotul Mihail Avramescu le înțelegea cum se cuvine. Erau cărți unicate care doar în biblioteca preotului din Jimbolia/ Simbolia adolescenței poetului puteau fi găsite. Înainte de alții, Marcel Tolcea a studiat cu folos texte ezoterice, exoterice, de istoria religiilor. A elaborat o teză de doctorat despre relația Guénon – Eliade, cercetare în care imaginea tutelară a lui Marc-Mihail Avramescu nu diminuează meritele specialistului, care este poetul Marcel Tolcea.

Blândul avangardism al lui Marcel Avramescu își transferă o parte dintre inițiative în scrisul învățăcelului. Creator de happening (primul, cred, în literatura română, dacă nu l-am socoti pe Urmuz), Marcel Avramescu și-a legat numele de proiecte totalizante. Demersul său avangardist e ironic-afirmativ. Sau pur și simplu afirmativ. Eruditul nu miza pe textul scris, ci pe sensurile care scapă profanului vulg. Ele s-ar transmite pe cale orală, de la maestru la discipol. A fi poet reclamă tocmai în-disciplina, ieșirea de sub stricta obediență. Originalitatea înseamnă asumarea celeilalte căi. Marc Mihail Avramescu s-a retras din lumea literară – din viața socială. Segmente întinse din biografia sa au rămas necunoscute. Marcel Tolcea e cel care a descoperit paginile care definesc traseul lui Marc-Mihail Avramescu și întâlnirile sale cu Mircea Eliade. Pagini care merită atenție, dacă vrem să descoperim lumea lui Mircea Eliade, ezotericul..

a încă tânărului este *Iter in Indiam. Imagini și miraje indiene în drumul culturii române spre Orient*. Acest volum, ne previne autorul, este primul pas peste linia de sosire al unui mai amplu și îndelungat proiect de cercetare a raporturilor culturii române cu India. El va fi urmat de alte două consacrate secolului al XIX-lea, care au ca punct de plecare pe Dora d'Istria și Mihai Eminescu. Un al patrulea, dedicat lui Mircea Eliade și studiilor orientale din prima jumătate a secolului XX, va așeza premisele reevaluării sintetice a întregului subiect”.

Înainte de a purcede la drum, autorul mai scrie două pagini de mulțumiri. După ce deplânge absența unui maestru, a unui spiritus rector, Liviu Bordaș adaugă: „Totuși, în spațiul culturii române contemporane în care m-am format, gândul meu s-a întors în mod repetat către Mircea Eliade, Sergiu Al. George și Ioan Petru Culianu. Fără a mi-i asuma ca maeștri – și nu doar pentru a evita o regretabilă, dar remunerabilă, modă, - lor aş putea să le mulțumesc pentru a nu mă fi simțit singur în acest spațiu”. Să începem cu observa-

studiu introductiv consacrat „Lumii neștiute a lui Mircea Eliade”. „Eliade este încă trecut recent și, mai ales, „trecut practic!”. Astăzi neînțelegerile asupra lui și asupra operei sale sunt, prin urmare, mai mari decât atunci când el era prezent, chiar mai mari decât atunci când el era doar viitor. Politica, atât în sensul ei larg (în virtutea căruia s-a scris împotriva încă de la 1929), cât și în sensul restrâns (în care a fost luat ostatic mai apoi) a constituit cel mai roditor teren al neînțelegerilor”. Al neînțelegerilor și al înțelegerilor. Spunem „al înțelegerilor”, fiindcă au fost alături de opera lui Mircea Eliade câteva nume de referință ale culturii noastre de azi.

Primul este cel al lui Sorin Alexandrescu, savant din familia Eliade, personalitate care girează superlativ demersul lui Liviu Bordaș: „Într-o publicație recentă, despre Maitreyi Devi, consideram fascinant în relația dintre ea și Mircea Eliade ce era *nespus* din dragostea lor, fie chiar întâmplat, fie doar visat, ascuns parcă; adaug acum, în unghiurile ascuțite ale unicei lor litere comune, *M. India* și *Șantier*, textele aici reunite, care

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Viorel Marineasa

Viorel

Marcel TOLCEA

Când l-am întâlnit, pentru prima oară, la cenaclul „Pavel Dan”, în 1976, sigur eram puțin adormit. Cum altfel să fi fost la acea oră imposibilă de duminică dimineața, undeva înainte de 10? Dar e limpede că m-am trezit brusc și ușor speriat când am dat mâna cu el. Viorel strângea, strânge mâna bărbătește, cum numai Magistrul Tohăneanu obișnuia să o facă. Și, de fiecare dată după acest ritual, eu devin întotdeauna mai tânăr. Fiindcă mă întorc în urmă cu ani, în sala aia de la Casa Studenților, unde el, în calitate de instructor, era maestrul de ceremonii. Sincer, nu cred că am înțeles ce făcea VM pe acolo decât mai târziu, fiindcă Vio se comporta cu noi, cenacliștii, de parcă am fi fost colegii mai tineri. Și nici nu avea vreodată la el chestia aia ce se cheamă conștiința făloasă de a fi șef. Nici când ne coordona taberele literare de la Văliug, nici când aducea la Timișoara scriitori despre care visam să îi întâlnim, nici când a condus, după 1990, editura Facla.

Știam că scrie proză, dar despre „păcatul” de a scrie și poezie nu ne spusese nimic. Așa că nu știu cum, prin 1978, când a ieșit un număr minunat despre Pavel Dan, l-am întrebat cine e Gabriel Mehadia care semna niște poeme altfel decât scriau Puui Ilieșu, Ion Monoran sau Mircea Bârsilă, ca să nu mă refer decât la starurile de-atunci. Mi-a răspuns cu râsul lui ăla cu care se și scuză, se și desparte de ceva excesiv: eu.

Din anii ăia grei, dar mereu liberi în interiorul prietenilor noastre, am aflat o mulțime de lucruri despre el. Că e pasionat de film, că citește pe rupte, că este un bănașan sceptic la făloșeniile prostovane, că scria la un roman. Iar bunăvoința destinului a făcut ca, în 1987, la un an după ce am ajuns redactor la editura Facla, să lucrăm împreună *Litera albă*, debutul lui editorial. Atunci am descoperit ceea ce se cheamă un stilist care m-a fermecat mereu cu urechea lui absolută. Dintre toți scriitorii timișoreni, Viorel Marineasa este, în opinia mea, prozatorul cu cea mai tăioasă „mușcătură” a frazei. Și mi-l imaginez construindu-și prozele nu atât din epicul povestirii, cât, mai ales, din alternanțe: între registrele lexicului, între scriitura neutră, balzaciană, și adorabile intertextualități, între calmul narativ și „accelerări” diegetice (mă scuzați!) și cu o continuă reșezare în inima universului său livresc. O bucurie pe care o împărtășește mai ales cu Daniel Vighi, de care lumea literară îl crede nedespărțit.

Nu aş putea încheia aceste rânduri despre el fără să spun că, începând din 1994, Viorel Marineasa a ilustrat cu strălucire jurnalismul universitar timișorean în cadrul Catedrei de Jurnalism a Universității de Vest unde, împreună cu Brândușa Armanca, Șerban Foartă și Lucian Ionică, am încercat să formăm nu doar jurnaliști, ci, mai ales, conștiințe critice. Fiindcă busola lui morală nu a dat nicicând greș.

La mulți ani, dragă Vio!

Andrei Zlătescu

(1966-2017)

Călin-Andrei MIHĂILESCU

Andrei se entuziasma ușor, scria înfi-orat, cu mari întreruperi, care îi hrăneau planurile, visurile.

Se născuse la București în 1966, își terminase în 1993 facultatea (filologie română și latină la „Literă”-le bucureștene), după ce a debutat în volumul colectiv *Ficțiuni* (1992), și plecase din România în 1995. În Canada a stat aproape douăzeci de ani, obținând, în 1998, un Master’s în literatură comparată la Western University în London, Ontario, și un doctorat în aceeași disciplină, la Edmonton, Alberta, în 2009. Relucrată, teza lui doctorală, coordonată de Jonathan Hart, a fost publicată în două volume (*Shakespeare’s The Tempest and the Elizabethan World* și *Prospero’s Planet. Critical Quandaries around Shakespeare’s Last Play*, ed. Publica, București, 2014). S-a întors la București în 2013 unde, patru ani mai târziu, a murit prea devreme.

De-a lungul anilor canadieni a predat literatură universală, cultură generală, *media & community studies* la diverse universități și colegii din Calgary și London. Mulți din acei ani i-au fost grei; iar ceilalți nu destul de cruzi pentru a-l sili să se apuce de poezie compensatorie. Era un inadaptat sadea — fără să pozeze în victimă, păstrindu-și umorul — scut disperării —, și pendulînd între un mal și altul al Atlanticului în zadar. Găsea America de Nord rece pe dinăuntru, alienant strălucindă:

„Adesea gîndesc cu păcat despre America: îmi pare/ că întreaga lume de voluptăți ilicite ale poeziei/ s-a resorbit de pe trotuarele noastre salubre prin golul unui ochi de canalizare,/ luând deodată cu strălucirea discretă a epifaniei insectele doar pe jumătate/ otrăvitoare, cât și pisălogii greieri sau spinii atroce de pe tulpinile trandafirilor,/ plini cu neștiute bacterii/ ce ne-ar fi răscolit inutil la ceasul siestei./ Aici,/ în imperiul despărțirilor rezonabile, în azilul lunar al destrămărilor/ legitime de mizeriile patriei, în agonia ecranelor comasate ca o piramidă de corpuri reci/ devenite fosforescente, adăpându-se sângurcios la izvorul nimicului,/ îmi spun — nu fără oarecare temeii — că există în fapt doar/ două moduri de a îmbrățișa lucrurile: fie atingându-le ilicit/ cu privirea, fie prefăcându-te luat prin surprindere/ de marea lor zgomotoasă./ Fiindcă sunt un poet sezonier/ mă plictisesc în lunile moarte.” („Adesea gîndesc cu păcat...”)

Trăind între, negăsindu-și locul din timp, a continuat să și-l caute pînă la sfîrșit; își schimba țința, de mai multe ori pe zi, cînd ziua nu-și ascundea eroismul; lucrurile pe care le complica ajungeau să-l complexeze, darnic fiind; avea o inimă mai mare decît el: risipa și generozitatea i se amestecau; risul cald îi însoțea nestatornicia, imaginară sau nu, însoțindu-i grozavele povești, care îl făceau pe dată simpatic, dacă nu chiar drag de-a binelea. Cînd îl părăsea o geloasă, neconvinsă neclaritate, venea să-l stăpînească precizia multiplă și capricioasă. Respira, conducea, avea — întretăiat; așa și în poezie.

Impulsul vital al poeziei lui e de-a și traduce (fără să trădeze) întretăierile și între-trăirile în sincopă:

“sticla ferestrei ți-a păstrat chipul/ se împlintă pe-acea cale/ zgîriat pe retina

ei// pentru a-i schimba pe dată alura/ verde; tulburată la răstimpuri/ de respirația ta agitată” („Ai rătăcit prin taverne mai întii”).

Întreruperile sînt generative — le devin origine și sincopelor și versurilor adiacente. Cînd să se acuiască în sentimentalism, o sincopă, uneori repetată în cascadă, le oprește versurilor cursul și le reazăază — aici neoplatonic:

“Voci vor coborî în poem ca și cum/ ar veni de departe.// (ascultam și frica mă lipise de zid,/ scară de incendiu umbrei mele cînd/ s-ar întoarce, știut fiind/ că un dinte căzut aici e o monedă de aur acolo/ și un pește prins în năvod e o pasăre scăpată/ din colivie acolo, o faptă de rușine fiind/ iertată, a doua/ întorcîndu-se împotriva ta).// unghia trecută prin zid scrijelește:/ anul domnului, ziua de joi, ora stingerii.// te-ar lua ingerul. Apoi/ dimineța la tine-un zmeu de hîrtie —/ mai pur,/ te-ai întoarce.// Ții în mînă o oglindă, apoi/ aburul ei rece, metalic.”

Iar aici — în poemul care îl făcuse cunoscut în boema bucureșteană la vremea tinereții — bahic:

“Și spune-i bețivului cel netrebnic/ că pieptul lui este/ bolta cerului cu stele și vinul pe care/ îl bea e chiar ploaia murdară de vară ploaia/ murdară ce ar putea stinge chiar soarele înecîndu-l/ în damigeană de acolo încă o dată în gâtlej [...] de ce îmi bați doamne/ țambalul pe piept unde îți sapi/ biserica ta fără temelie și invadată/ de mușculițe bețive de/ ce ți-ai înșurubat cerul tocmai/ pe umerii mei de proclat ce ți-a venit/ să mă culci la tine sub masă tocmai/ pe mine// lasă-mă dracului să șed în cărciuma asta tot/ într-o sărbătoare fără grijă/ că se închide devreme teigheaua/ lasă-mă în pace/ m-am ascuns într-un butoi/ smolit precum pîntecele scroafei/ în care se pregătesc de tăiere/ purcelușii-de-lapte” („Și spune-i bețivului”).

La începutul anilor 2000 Andrei avea să petreacă un an în Ecuador, în „case de aer rotunde/ destinate spiritelor ca mine/ fără loc”, unde și-a găsit, pentru o vreme, locul respirărilor ne’ntretăiate. Ciclul ecuadorian scris atunci e epic, fluid, imaginatic, multilingv și marcat de vechia lui dragoste pentru Saint-John Perse, căruia i se simțea dator cu un răspuns.

“rămân musafirul niciodată chemat/ un gringo închegat dintr-o eroare de așezare a sferelor/ puțin adus de spate/ (neither Goya’s gargoiles-like, nor wholly Mephistopheles)/ așteptându-și răsplata laolaltă cu ogarii de pază și porcii/ primit numai pe ușa de serviciu/ la al doilea cântat al cocoșului/ după dispariția clienților cu cizme înalte de piele” („La Tolá”)

Andrei se lăsa fascinat cu inocența și nerăbdarea celor chemați. Urma liniile de zbor ale șamanilor, ale muzelor complicate, ale florilor ecuatoriale și ale marilor șerpri, cărora divinul Amazon le e model de neatins, alunecos.

Volumul care strînge opera poetică a acestui scriitor de neocolit se numește *Așa, poemul* și va apărea în această toamnă la editura Diacritic din Timișoara.

Exilul într-o lume fluidă

Coriolan BABEȚI

Robert Șerban: Trăiți de aproape două decenii într-un exil asumat și acceptat.

Coriolan Babeți: Forțat, mai întâi, de împrejurări potrivnice mie; abia după aceea „acceptat” prin exerciții de asumare și prin mici doze, progresive, de familiarizare. Pe lista dorințelor mele, exodul, exilul nu figurau în primele 100. A trecut însă suficient timp ca să mă conving că „Noi”, un plural de majestate pentru compatrioții mei din diaspora, nu am reușit să fim „per tu” cu condiția exilatului. În ruloul biografiei, „exilul” stă înfipt ca două borne: la un capăt, al începutului vieții, când de la 7 la 12 ani, am cunoscut, împreună cu sora mea Măia Lucia, părinții și bunicii, toate cele trei generații ale familiei mele, exilul, în propria mea țară, în forma sa cea mai severă a deportării forțate în pustia Bărăganului, Gulagul nostru inaugurat în 1951, alături de celelalte spații concentraționare ale regimului criminal (Canalul, Sighetul Marmăției); iar de la 58 de ani, exilul expatriatului, cum spuneți, dincolo de Ocean, de data asta în Raiurile Americii. Îl consider astfel în primul rând pentru că aici, din spitale de înaltă performanță, după sofisticate intervenții chirurgicale, am fost adus acasă valid și sănătos de trei ori în cei 17 ani și așezat la masa de lucru, când nu mai credeam că va mai fi cu putință.

Nu, nu cred că *Noi* avem în sânge și în imaginarul colectiv, și cu atât mai puțin în imaginarul individual, această

planetei artei, cu domiciliul la New York. Dar ca dovadă că pentru fratele rămas acasă „pe ogorul tatălui” sunt perceput ca fiu risipitor exilat e chiar întrebarea dumneavoastră. Considerați, vă rog, că libertatea de circulație a suprimat radical acest dureros statut de altădată al exilatului izolat de tabuurile Cortinei de fier, pe frontiera căreia, după 1989, austriei și ungurii organizează anual picnicuri bilingve.

– **Cât de confortabil vă simțiți?**

– Ca în Rai... Cu foarte mici paranteze reflexive asupra Infernului ori de câte ori amintiri ale rupturii mele de țară și de familie îmi cad în față, ca niște diapozitive, ca un tăiș de ghilotină. Nu mă penalizați dacă îl evoc pe Dumnezeu, care găsesc că mi-a acordat o bursă divină aici, când de fapt meritam să fiu urecheat pentru multe mele păcate. Mă tem însă mereu să nu recunosc cu voce tare dăruirile făcute de *Potentia*, cum numise Max Planck Dumnezeul lui, Conștiința transcendentă de energie cosmică. Pentru asta, Cerul mi-a prezentat un înger terestru, pe cea care va deveni consoarta mea, Julieta Babeți. De 17 ani mă trezesc după un vechi obicei în toiul nopților, mă ciupesc ca să mă conving că am ieșit din vis, fac dușul care îmi confirmă că mă găsesc în realitatea locului, cobor la masa de lucru și, fără de întârziere, mulțumesc cu voce tare puterilor care m-au făcut pachet și m-au expedit dincolo de Ocean, în toamna lui 2003.

După încheierea misiunii mele de la New York, în octombrie 2002, nici bine repatriat și lăsat la vatră în MAE, pe atunci patronat de discreționarul Geonă, setos de putere ca un lup de sânge,

nem indicibil.

– **Ce aveți din plin?**

– Planeta, călătoriile, toate orientate spre ținte, evenimente culturale, planeta literelor și artelor, muzeele, bibliotecile, arhivele europene, cărțile rare, viața pasionantă a artei în metabolismul galeriilor, cu zecile, cu sutele.

– **După stabilirea la New York, ați publicat, în volume, câteva mii de pagini pe care le-ați scris în tinerețe și mai apoi. De ce abia după atâția ani v-au apărut aceste volume?**

– Ceea ce acum pare simplu, după venirea în America am trăit cu febrilitate și chiar disperare în realizarea proiectelor mele, așa încât, într-o continuă privațiune de somn, mi-am fructificat încordat lecturile ultimilor 20 de ani, și-n special studiile făcute la Veneția în cadrul unei burse a Universității Ca Foscari. Toate scrierile mele au avut, mai mult sau mai puțin, în fața lor, o Stea polară. Un motiv catalitic din reflecțiile mele, întrevăzut de mine de mult, prin anii '80 este că istoria, printr-o bizară lege a *enantiodromiei*, se întoarce din drum, prin răsucire, ca o bandă a lui Moebius, banda cu o singură față; că vechea religie a Marii Mame cunoaște o ireversibilă restaurație. O idee pe care o numesc, simplu, ideea feminină în istorie, mi se dezvăluia ca fiind cea mai fecundă dintre izvoarele înnoirii societății și artelor. Astfel, credințele nu numai că nu dispar prin secularizare, cum cred în majoritate filosofii distrați și sociologii strabici, ci își schimbă doar conținutul.

Nimeni nu a observat că stereotipul patern avea să fie dizlocat de cel matern în clipa în care Sfântul Francisc a spus că Lauda Creației e lauda lui Dumnezeu. Această conștiință la cota cea mai înaltă, 1000, a reorientat lumea europeană. De atunci, de opt secole, șiroirile, afluenții istoriei umplu bazinul semantic al Marii Mame, semnând *feminizarea istoriei* și consolidarea acestui uriaș arhetip lucrător al Marii Zeițe, al victoriei fragilității asupra forței marțiale. Chiar nimeni să nu fi observat pacea ultimelor șapte decenii din teritoriile democrațiilor occidentale, cea mai lungă perioadă de non beligeranță într-o lume care a cunoscut și războaie de 100 de ani? Ce mi s-a părut mereu este că M.S. Arheul Reginei Cerului a trecut aproape neobservat după ce, de aproape două secole și jumătate de la Revoluția Americană și de la smintita grandoare a Revoluției franceze, acest arhetip a urcat pe tronul puterii imaginatului colectiv, în domeniul social, politic și cultural. Azi, bărbații gândesc asemeni mumelor! Nu toți, căci, cum vedeți, urcă la orizont autoritarismul bărbaților frustrați de feminizare. Provizoriu, însă!

A rezultat, deci, după numai doi ani de efort, trilogia *Democrația, o religie a Marii Mame, sau despre triumful Marii Erezii europene*, din 2009, care de fapt nu e decât introducerea la ceea ce sper să devină o altă trilogie dedicată ideii moderne în artă și, în special, procesului profund al feminizării imaginii în artele vizuale. Cum însă stimulii personali externi au provocat modificarea agendei de lucru și apariția altor două trilogii – de fapt, o suită de eseuri ale istoriei unei arte trăite de mine la persoana întâi –, pentru următorii patru ani m-am dedicat acestui decont al meu cu trecutul de critic de artă. Au rezultat, cum știți, *Atelierele de artă Timișoara (și București)* și *Atelierele de arte Veneția și New York*, cu peste 3000 de pagini. Am făcut pace cu trecutul meu, m-am reconciliat cu umbrele, în care 90 la sută dintre textele publicate

sunt cele scrise de-a lungul a circa trei decenii de carieră ca observator al artei de pe meridianele pe care am ajuns. Sunt, ca să zic așa, și testamentul meu estetic, ca și demisia mea semnată în cerneală simpată din rolul de critic de artă care a cedat fotoliul de orchestră istoricului de artă.

Consider însă că istoria artei, ca știință canonizată de opera lui Erwin Panofsky și școala sa, traversează o criză acută, de natura evidenței, demonstrată prin faptul că s-a plafonat în monografism și în sentimentul unui perfecționism și izolaționism care fac imposibilă, de pildă, tratistica istoriei artei. Orice artist de Renaștere, Jacopo Bellini, sau actualul Anish Kapoor, se alege cu monografii de 5-10 kg. Priviți cât de ridicole pot să pară sintezele de istoria artei și chiar istoriile literare, baloturi de colaje elefantine, care adăpostesc mici monografii, un *patchwork* de genul plapumelor făcute aici de amerindieni numai și numai din petice. Într-un univers al științelor exacte, patternul actual îl reprezintă studiul, *observarea inteligentă a unei convertite în materie prin actul observării energiei*.

După această paradigmă, în conformitate cu uriașa revelație a fizicii quantice, sunt interesat să pun în mișcare un alt tipar al sintezei de istoria artei, pe traseele invizibilului, imaginarului, inefabilelor ce patronează aspectele lingvistice pe un cu totul alt traseu în evoluția imaginii, să decodex-recodex, în special, lucrarea și metamorfozele arhetipului feminin, de la condiția de Eikon, la feminizarea limbajului aniconic, pictural propriu-zis; să observ interdependențele, interpenetrările, încrucișările, filtrele aculturațiilor, înțelegerea la scară holistică a tensiunilor intestinale ale fenomenului artistic, a acelor *invisibilia* care determină mișcarea și trendul ei în perimetrul unei tehnici artistice. Ieșirea din acest *cul de sac* al metodei materialist-istorice, compulsive, obsedate de exhaustivism, mă găsește în stadiul de eboșă al unui studiu care reclamează o interdisciplinaritate de anvergură. Timpul, singura necunoscută. Mă predau voinței Cerului, e tot ce pot să vă spun.

– **Există un timp al cărților sau altele sunt unitățile de măsură, nu ora, anul, deceniul?**

– Cultura română e adeseori victima unei stranii desincronizări, a unui păcat originar al asincronismului cu agenda spiritului timpului la scară europeană. Când doamna Dorli Blaga a predat opera tatălui său unei Verlag germane, a venit răspunsul firesc: *E minunat să-l descoperim și ne pare rău că nu ați venit la timp*. Există un timp *kairotic*, un timp potrivit pentru orice întreprindere de aproape orice natură, termen pe care latini l-au tradus cu *Occasio*. Un relief ilustru, de la picioarele amvonului basilicii Santa Maria de la Torcello, o înfățișează pe zeița Victoriei așteptându-l pe tânărul ce cunoaște și respectă *ocazia* cu o cunună de lauri, în timp ce, la celălalt capăt, aceeași zeiță e în poză îngândurată pentru tânărul care a ratat-o.

– **„Ura la pândă pare să descrie lupta pentru putere care și-a abandonat, în România, rolul de vehicul al interesului general. Ea servește esențialmente interesul privat sau de grupuscul, ce vrea să-și consolideze, să-și augmenteze și să-și legitimizeze ca infailibile statutul și privilegiile”. Sunt cuvintele dv., pe care le-am desprins din volumul *Democrația, o religie a Marii Mame, sau despre triumful Ereziei Europene*. Între timp, lucrurile s-au agravat în România: clasa politică e**

aventură a „ieșirii” fie din Canaan, fie din „cuptorul de foc” al Egiptului. Adevărul e că ne-am priticcit ca neam nu din plecări în alte zări, ci prin venirea și trecerea străinilor peste rodnice câmpii și coline înnobilate de leagănul serpentinat al Carpaților. Am fost pietrele de neurnit de sub apa care a curs în toate direcțiile. Pentru noi, ce nu ne-am arătat a fi soi de cuceritori, „călătoria” predilectă, când nu a fost bejenia, refugiul în munții ce ne uneau a fost pașnica *transhumanță*, un exil cu dus-întors al păcurarilor. În primii 5-6 ani de exil american am fost transhumanant... Înainte ca funia să se rupă, ea devine mai întâi un fir tot mai subțire. Patria mea s-a subțiat în dorul meu de ea.

Spre deosebire de comunitățile diasporice noastre, în care exilul în lumea liberă era salvarea în anii neîndurătoare dictaturii comuniste, eu am plecat dintr-o lume deja liberă într-una mult mai liberă. Exilul meu a început într-o lume fluidă, fără frontiere. De aceea nu mă consider un exilat, ci un cetățean al

alergic notoriu la prezența oricărui personaj cu statură de intelectual, m-am descoperit cotlonit în direcția culturală în rând cu tineri debutanți, aspiranți, referenți. Astfel că demisia mea, de la sfârșitul lui septembrie 2003, a pus capăt acestei scurte cariere de diplomat de ocazie. Nu vreau să vă par eroic. Cum nici nu eram, căci cu disprețul ministrului nu te poți pune. Am suferit enorm, dar începusem să văd limpede. Curajul fusese al Julietei, care m-a îndemnat simplu: lasă tot și vino, pentru că eu te aștept. Asta când îmi pierdusem speranța să mai am vreodată o familie, căci acesta e un capitol de arhivă răvășit în viața mea. Cerul s-a îndurat de mine printr-un serviciu de salvamar de urgență, care a funcționat cu o promptitudine supranaturală, ce și azi îmi pare incredibilă, prin care am fost salvat de la mai multe eșecuri mai grave ce ar fi urmat dacă rămâneam în țara mea.

– **Ce vă lipsește la New York?**

– România, Timișoara, mai ales, timișorenii. Are orașul ăsta ceva să-i spu-

tot mai coruptă și mai dezinteresată de binele public. Ce credeți că a făcut ca lucrurile să arate astfel? Sau, poate, e o percepție exagerată a mea.

– Cătuși de puțin. Găsesc că din pricina apropierei de peisaj percepția asta e prea tolerantă. În alt loc din volum vorbesc despre adresa website-ului democrației din România: *mânia.ro*. De ce? Lumea politică e maniacală și mână de la spate de mutuală mânie și vânată de *ură la pândă*, într-un fel de cerc vicios. Competiția dintre partide și mezialianțele postelectorale oportuniste nu mai e demult o competiție a soluțiilor, a adevărilor și platformelor de guvernare, ci o dispută crescută din setea rebarbativă, sălbatică, pentru putere. Din păcate, nici în Europa nu găsim prea multe contra-exemple, unde democrațiile sunt adulte, în genere, în ordine economică, dar prea puțin în ordine morală. În comentariile despre viața politică din România am depistat perplex o carență gravă în abordarea corupției.

Deși pentru specialiști ai dezordinilor psihice ea reprezintă ultimul spasm al omului ajuns la putere, care știe foarte bine că este unica lui șansă de a deveni puternic și pe cont propriu, nu doar pe cont public prin electorat, puterea legislativă se arată extrem de tolerantă, pentru că, parte din ea, e imbarcată în fenomenul corupției. Ce mai știu corupții în România este că după perioada de răcoare urmează să-și consume conturile bancare în liniște și uitare pe diverse țărmuri ale oceanului planetar. Dacă proiectul lustrației din programul Societății Timișoara, propusă de mult prea curajosul Bazil Popovici, nu s-a impus în votul legislatorilor, cel puțin lustrația hoților ar trebui să devină lege, iar confiscarea integrală a averilor să rămână sacrosanctă, sperietoarea acestora. Tema incongruenței imorale într-o societate coruptă până în măduva ei se pune, din nefericire, în termeni de imoralitate personală. În perspectiva globalizării complexe a lumii, pe primul loc al valorilor morale trebuie să apară interesul colectiv public și legiferate sancțiunile pentru încălcările criminale ale acestuia.

– Cum se vede, de peste Ocean, Timișoara culturală? Menționez: în-treb criticul, nu îndrăgostitul de acest oraș.

– Întâmplarea a făcut ca în urmă cu o lună, însoțit de familie și prieteni apropiați timișoreni, să vizitez Matera, *capitala en titre* a culturii europene. Un loc binecuvântat, uitat de lume, ca și de guvernele istorice ale Italiei, între care cel fascist al lui Mussolini ce se pregătea să arunce în aer această așezare insalubră, dar miraculoasă, în care nu secolele, ci mileniile de locuire stau împreună, cocoțate pe piscuri. Locuințe și biserici rupestre ce taie respirația și aprind imaginația... Am plecat din Matera fără să văd urmă de evenimente europene, alungat, e adevărat, de temperaturile toride... Despre proiectele Timișoarei, în rolul ei de capitală europeană parnasiană, sunt în absolută necunoștință de cauză și ar fi o nerușinare să mă trezesc vorbind despre impoziția lucrurilor, despre proiectele orașului. Pot spune doar că am amușinat câteva giumbușlucuri publice pline de graffiti, de mici rebeliuni cu pretenții sapiențiale, care dau seama mai ales de o lume de tineri ieșiți din Kindergarten. Sper în proiecte solid argumentate, mângâiate de o anume *gravitas* a enunțurilor, a valorilor, care există fără îndoială în orașul care a crescut în istorie din cosmopolitism salubru, armonie in-

teretnică și multiculturalism natural.

– În lumea artei, zice-se, e loc subsoare pentru fiecare și pentru toți. Și totuși, concurența este evidentă. În artele vizuale există cote, clasamente, statistici. Într-un astfel de clasament, la mai toate „probele”, Clujul a depășit Timișoara, deși startul capitalei Banatului – o știți mai bine decât mine, fiindcă erați aici între 1970-1989 – a fost mult mai bun. Ce credeți că s-a petrecut cu și în Timișoara încât nu s-a fructificat, cum era de așteptat, acest avantaj?

– Ca și Clujul de azi, Timișoara a fost opera unei generații spontanee. După decenii de centralism bucureștean postbelic, care a adus în capitală tot ce era mai bun pe întinderea patriei convalescente, spiritul cosmopolit al Timișoarei de la finele anilor '50 a înflorit, a dat rod. Într-o lume neo-nomadă, ierarhiile devin mobile, iar Timișoara s-a stins și acum se caută pe sine în generația despre care am scris ultimul meu eseu de artă, serios, vreau să spun: „Timișoara tinerilor artiști. Între succesori infideli și rebeli în căutarea unei cauze”. Pe câțiva dintre ei îi aștept. Până atunci, însă, Clujul a făcut singur roada, și acesta e unul din lucrurile cele mai minunate ale istoriei culturale. Observați că Renașterea, despre care s-au scris biblioteci întregi, este producția miraculoasă a centrelor urbane în permanentă emulație, dar în care specialiștii au numărat doar vreo 200 de nume, inclusiv colecționarii și mecenajii.

Nu e nevoie decât de o mână de artiști care să facă din Cluj capitala mondială a artei! Acesta e de fapt privilegiul spiritului. Nu are nevoie de armate de pifani. Dacă, pe rând, fiecare capitală de regiune istorică a României reușește ceea ce au cunoscut Timișoara anilor 1960-1990 și Clujul în ultimele două decenii în domeniul de elecție al artelor vizuale, România nu ar face decât să revină pe harta lumii artei, după ce ea a animat Cabaretul Voltaire și a însemnat, în anii Primului Război, mișcarea de avangardă a Europei.

– Unul dintre artiștii definitorii, nu doar pentru Vestul României, este Ștefan Bertalan. Cred că nici pe departe Bertalan nu are posteritatea pe care ar merita-o, aceea de important artist novator, avangardist.

– Timp de 50 de ani după moartea lui Goethe, nemții nu au scris un rând despre el. Disparațiile artiștilor de măgnitudine sunt inhibitorii; ei lasă în urma lor un *vacuum* pe care nimeni nu se încumetă să-l umple. Un caz încă mai notoriu este și Horia Bernea, de la plecarea căruia la cele veșnice se împlinesc 20 de ani.

– Criticul de artă a încetat să mai joace un rol important. Odată cu globalizarea informației și cu posibilitatea de a spune și de a scrie orice, inclusiv despre arte, critica de specialitate a tot făcut pași înapoi. Mass media a diminuat spațiul/ timpul acordat specialiștilor să comenteze evenimente, tendințe, personalități. Va mai fi loc de critică, în viitor?

– Nu uitați că istoria criticii de artă este și istoria prostiei omenești. A spus-o un critic mult mai avizat decât mine, Lionello Venturi, când i s-a cerut să scrie o istorie a acestei profesii atît de volatile. În evoluția conștiinței critice, conștiința critică a creatorului însuși, decantată în opera sa, e cea cu adevărat funcțională și privilegiată. Disparația criticului de artă ca personaj, ca ofician, face parte din dispariția ierarhiilor artei și a ierarhiilor.

Acea piață liberă, *free market*, a galeriilor, a curatorilor este cea care face, la propriu, trialul istoriei artei. Casele de licitație reglează piața și stabilesc mercurialul. Cunosced galerii, precum aceea a lui Larry Gagossian, care prin selecțiile lui de artiști a scris cea mai impozantă istorie a artei contemporane. Consultați lista de artiști pe care i-a avut ca oaspeți și veți găsi *la crème de la crème* acolo. E singura pe care o accept fără rezerve.

– Arta contemporană e generoasă și admite, azi, totul și orice: e suficient ca un obiect să fie numit de artă ca să fie primit și privit ca atare. E benefică această permisivitate?

– Nu e atît de benefică pe cât e de explicabilă. După ce avangarda primă a făcut *tabula rasa* cu toată istoria artei, postmodernitatea refuză orice instrument de orientare, de la busolă, la astrolab. Capriciul, impredictibilitatea e proba supremă a feminității fenomenului.

– Va decide timpul ce contează? Ce zonă din arta contemporană vă interesează?

– În volumele mele am cuprins doar pe câțiva dintre favoriții mei. Cei pe care i-am cunoscut și personal. Nu sunt mulți. Ei nu urmează trenduri, nu dorm pe laurii curentelor de actualitate. Sunt majestuoși, au regalitate în toată umilitatea lor. Între ei, majoritatea sunt clasici în viață, chiar dacă tehnicile lor artistice, materialele, nu țin de istoria clasicității artei. În aceleași volume ale *Atelierelor de artă Veneția & New York* am dedicat pagini destule lui Christo, Richard Serra, Bill Viola sau Anselm Kieffer.

– În 1995, când Bienala de Artă de la Veneția împlinea un secol, ați fost, alături de criticul Dan Hăulică, comisar pentru pavilionul României. Bienala rămâne cel mai important eveniment de artă din lume. Totuși, tot mai multe voci reclamă o scădere a calității lucrărilor expuse la Veneția.

– Am gestionat mai multe ediții în nobila companie a lui Dan Hăulică: 1990, 1991, 1993, 1995 și 1997. Mă afectează mult să vă dau dreptate. Insatisfacția la ediția din 1997 am comunicat-o într-o scrisoare deschisă lui Germano Celant, directorul și creierul, căci nu pot spune gânditorul, ediției respective. Despre acest eveniment, pe care l-am studiat în seculara lui existență în Arhivele sale, pot spune doar că eroarea *ne* aparține. Noi avem prea multe așteptări de la ce este de fapt această *Ente Autonomo Biennale di Venezia*: doar o simplă vitrină cu propuneri prolixă ce provin și din capetele comisariatelor naționale. Am urmărit și alte ediții și cred că cel mai corect este să numim Bienala de la Veneția un eveniment de vacanță din istoria artei, când orice istoric și critic de artă este fericit să revină la Veneția într-o călătorie de agrement.

– Cât de serioase vi se par a fi recordurile artei românești cu arta europeană?

– Filiera artiștilor care au reușit să pătrundă pe piață este filiera americană, prin intermediul doamnei L. Strauss, la origine, o erudită profesoară de istoria religiilor la Fordham University. După ce au fost relansați cu cotele lor adjudecate de casele de licitație, totul s-a simplificat, ca în Țara Minunilor. Aș spune că au succes pe cont personal.

– Dacă un foarte bun prieten american v-ar întreba în care dintre artiștii vizuali români contemporani să investească, ce l-ați sfătui?

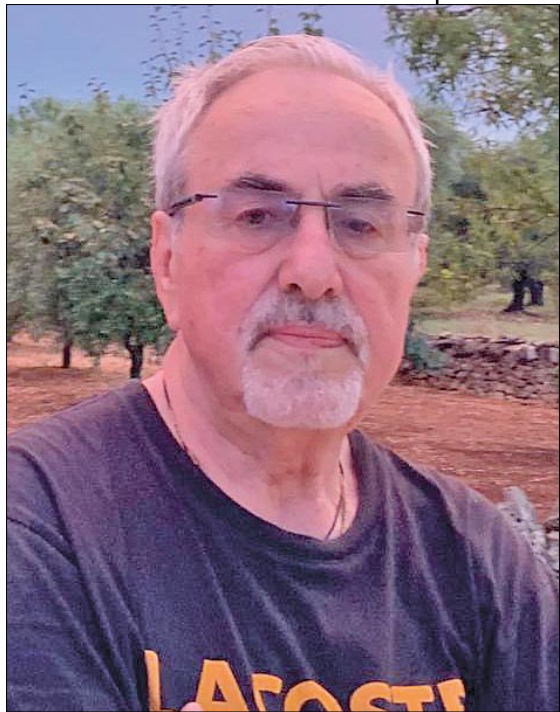
– Am fost consultant în destule colecții și sunt un om lecuit de asemenea tentații.

– „Coriolan Babeți este un intelectual împlinit”, scria undeva Teodor Baconschi. Ca jurnalist, am învățat să verific la sursă. Ce este un intelectual împlinit?

– În sintagma respectivă intelectualul propriu-zis este Teodor Baconschi însuși, care mi-a dăruit o secundă de fericire recunoscând talia efortului meu, printre confrăți care, cu puține excepții (între care Ioan Vultur), s-au dat legați de catarg. În ceea ce privește judecata despre mine însumi, „împlinit” e cel care rămâne mereu neîmplinit în ochii lui.

– Mai e loc de proiecte și vise în această sintagmă?

– Da, sunt cărțile care așteaptă să le scriu. Descopăr însă că sunt superstițios, mai superstițios decât bunicile mele. Vă cer îngăduința să nu pomenesc niciunul dintre aceste proiecte. Ca să încep

să scriu ce am avut de scris până acum a trebuit să încep să tac despre munca mea. Singura carte pe care am pomenit-o, ba chiar am povestit-o, a rămas nescrisă.

– Niciun om nu călătorește cât și-ar dori, nu vede cât ar vrea, nu știe cât ar trebui.

– În locul lui „cât” trebuie folosit „ce” și „cum”, și atunci disperarea și bulimia intră în eclipsă și, neașteptat, apar, în transparență, necesitatea și jubilația. Cine călătorește nu se sfințește.

– Ce fel de hărți sunt necesare pentru călătoriile imaginare?

– Homer era orb, și ce călătorii a închipuit! Nici dacă ar fi fost reporter de front în războiul Troiei nu ar fi descris mai bine înțeleștirile de la poalele cetății lui Priam. Ca profetul Tiresias din Theba, toți clarvăzători au fost orbi și ei.

– Care sunt atuurile sau chiar revelațiile senectuții?

– Mirarea că mai e posibil să abordez, în ultimii ani, cu pasiune oarbă, noutățile absolute ale unor orizonturi din afara profesiei mele stricte. Călătoria în *invisibilia*, saltul dincolo de Vălul Mayei (pe rând, neuroteologia, neuroestetica, teologia quantică), în lumea nevăzutelor puteri, a *Potentia*-ei din care izvorăște lumina și apa vieții, oameni și lucruri, până și interviul nostru, dacă vă vine să credeți. Ce spuneți dacă un fizician vă va demonstra prin calcul matematic că sunteți făcut din zilioane de fotoni, toți prizonieri tăcuți în anatomia ființei dumneavoastră?

Interviu realizat de Robert ȘERBAN

Exilul într-o lume fluidă

interviu

Unde vă petreceți cel mai mult timp din zi?

Teodor BACONSCI

Eseist, diplomat

Presupun că e prima anchetă literară a revistei care va suscita variațiuni pe unica temă posibilă: *lectura*. Orice intelectual – umanist sau dedicat științelor tari – viețuiește citind, de când se știe: a citit inițial pentru a reține datele de temelie ale culturii universale, apoi pentru a se inspira, în sfârșit, pentru a produce noi întrucupări literare. Membrii acestei secte logocratice au provocat o revoluție cognitivă și o transformare socială fără precedent, căci – iată! – trăim deja într-o eră a cititului (pe hârtie și, tot mai mult, pe ecran). O eră în care accesul odinioară exclusiv în imperiul semnelor s-a democratizat și continuă să se răspândească

ce alcătuiau un tot inseparabil. Nimeni nu ne poate garanta că acei îndepărtați strămoși nu ne erau de fapt superiori, numai că – oricâte biblioteci am digera – nu mai putem spune de ce.

Cătălin Dorian FLORESCU

Scriitor

Probabil în mine însumi, având în vedere că nu mă prea părăsesc, decât când zbor, în unele visuri. În rest, însă, petrec mult timp în cafenele, unde scriu și citesc. Deja dimineața mă duc să beau cafeaua și să citesc ziarul într-o cafenea în apropiere. De 30 de ani. Apoi, după-masă, plec spre locul unde am „biroul“, dacă pot spune așa. Pe parcursul acestor ani, m-am mutat din multe birouri,

by-ul său, acoperit în întregime de 33 000 de cărți. O fostă hală înaltă ai cărei pereți susțin această mare bogăție. Vă invit chiar să căutați pe Google (desigur) hotelul B2 din Zürich și să vă uitați la pozele acestui loc inedit. Pe mine nu mă veți vedea, dar vă asigur că sunt acolo ... aproape zilnic.

Lucian IONICĂ

Jurnalist, scriitor

Sunt zile și zile, luni și luni, uneori și anii diferă între ei, ceea ce ar presupune răspunsuri distincte. Dar, însumând aceste situații diferite și generalizând, cred că un răspuns corect ar fi că mă văd în fața unui text, pe hârtie sau electronic, ori în fața unui ecran TV, monitor de calculator sau, mai rar, din păcate, la cinematograf. Iar ceea ce ți-a intrat odată în obișnuință, cel puțin pentru mine, devine un mod de viață. Mergând mai departe, mă întreb dacă în toate aceste situații mă aflu chiar în acele locuri sau, nu cumva, mai exact ar fi să spun că sunt în lumea unui scriitor sau chiar în viața lui, atunci când îi citesc memoriile? La fel se întâmplă și cu regizorii filmelor de ficțiune sau documentare. De fapt, unde sunt când citesc o carte, un articol sau văd un film? În gândul meu sau în gândul scriitorului, respectiv al regizorului, ori la întâlnirea dintre cele două lumi?

Sunt călătorii minunate pe care nu le percep ca pe un divertisment, ci ca pe o experiență care implică pe cel mai adânc eu din mine. În cazul filmelor, emoția de acum, când le vezi singur sau cu câțiva apropiați, diferă într-o anumită măsură de emoția de altădată. Mi-e dor de acel spectacol de cinematograf, cu sala plină (dar fără floricele, rebrenduite în limba de azi: *popcorn*), când simțai reacția mulțimii din jurul tău, când puteai să rezonzi cu ea sau nu, și să fii surprins că nu simți la fel, fără să știi dacă ție ți-a scăpat ceva ori poate celorlalți...

Te poți întreba, desigur, de ce trebuie să simți pulsul unei mulțimi în jurul tău când vezi un film, pentru că atunci când citești, citești de unul singur și n-ai nevoie de niciun fel de *cutie de rezonanță*, chiar dacă în îndepărtata copilărie cineva ți-a citit povești sau le-ai ascultat la radio, la „Noapte bună, copii!“? Ei bine, răspunsul la această întrebare poate fi dat și înțeles doar de cei care au crescut cu o asemenea experiență, iar de data asta nu cred că e doar o chestiune de obișnuință.

Adrian LESENCIUC

Scriitor

Cel mai mult timp din zi îl petrec – precum majoritatea oamenilor, cred – în cel mai periculos loc din lume: în pat. În pat mor majoritatea oamenilor, ne avertizase Mark Twain prin al său scurt și penetrant text *The Danger of Lying in Bed*. Dar rămân la prima parte a concluziei eroului conturat de prozatorul american: „The danger isn't in traveling by rail, but in trusting to those deadly beds”, fără să angajeze forța

ilocuționară a promisiunii: „I will never sleep in a bed again”. E adevărat, în ultima perioadă petrec tot mai puțin timp în acest loc extrem de periculos, dar nu mă mai pot lăuda cu această performanță ca fiind rezultatul unei proiecții, ca în *Romanul adolescentului miop*. Lucrurile funcționaseră astfel cândva, cu aproape treizeci de ani în urmă. Pe atunci mă trezeam cu gândul la orele pierdute cu somnul fără să fi continuat lectura, pe atunci rețeta lui Eliade din falsul său jurnal dădea roade grație vârstei. Astăzi, pericolul loc îmi fură ore bune din viață, fără să am controlul sau măcar iluzia controlului, ca la vârsta adolescenței.

În unele perioade ale anului petrec mult timp în clasă, în altele în mașină. Câteodată în cancelarie sau în birou. Rămân captiv al acestor locuri fără temeri, evadând uneori împreună cu ceilalți, cu studenții mei sau singur, la volan, în lumea dezordonată din mine. De la birou nu evadez. N-am cum. Dar constat, tot mai apăsător constat, că nu mai am timpul necesar pentru familie, pentru lecturi, pentru scris, pentru mine. Că nimeni nu poate închide robinetul faptelor rostogolite de-a valma, că nimeni nu mai poate face ordine în întâmplările proprii mele vieți. Încerc uneori să mă opresc, să contemplu. Cu treizeci de ani înainte contemplam lucrurile și întâmplările vieții în pat, înainte de culcare. Și multe dintre ele se așezau cum trebuie. Acum adorm înainte să-mi propun să contemplu. Încep să simt tot mai mult pericolul despre care mă avertizase Mark Twain.

Daniela RAȚIU

Scriitoare

Cel mai mult timp din zi, în fața laptopului. Gândindu-mă la întrebare mi-am dat seama că întreaga zi se organizează în funcție de timpul pe care îl aloc scrisului, dar nu este doar scrisul - laptopul a devenit parte integrantă a vieții de zi cu zi, a tuturor. Corespondența o verifici pe internet, da, mai vin și facturi în cutia poștală, însă scrisorile au devenit mai degrabă emailuri – personale, profesionale. Tot ce este legat de viața ta în relație cu ceilalți, în relație cu instituții, cu job-ul, cu aproape orice, se petrece intermediat de laptop, de internet. Și, iată, că avem o descriere a distopiei de secol XXI în care trăim cu toții. Viețile noastre se organizează în jurul virtualului. La concurență cu timpul petrecut în fața laptopului, sunt cărțile și filmele. Pentru mine sunt perioade și perioade, perioade când devorez cărțile, perioade în care iau pauză, la fel și cu filmele. În ultimul timp îmi place să revăd filme mai vechi, fie că sunt românești, fie străine. Cinefila din mine se simte nostalgică. Revăd filme mai vechi și, pe măsură ce filmul se derulează, cadru cu cadru, simt emoția pe care am simțit-o în trecut.

Îmi aduc aminte perfect și asta pentru că am un fel de inventar de cadre perfecte din filme care au rămas cu mine. Așa și cu cărțile, dacă le recitesc. Recitesc sau reiau un film pentru a rememora emoția. Ah, să nu uit. Știrile. Timpul petrecut pentru informare, pentru că nu putem trăi rupți de lume. Deși există și această opțiune – să te rupi de lume, un lux sau o nebulie. În ce privește știrile,

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

spre capilaritățile societăților postmoderne, aplatizând ierarhiile cunoașterii. De la o verticală ierarhică, monopolizată de o minoritate privilegiată, am ajuns cetățenii unui spațiu policentric, fără periferii, reticular și (așa cum ne temem adesea) omogenizant. Ce-i drept, competența cititorilor rămâne eterogenă, pe o scară la baza căreia se află masa celor parțial alfabetizați, care continuă cu „mijlocașii” cunoașterii stereotipe și se răsfrîă spre vârfurile tot mai detestabile „elite” globale sau (doar) naționale.

În ce mă privește, deși am petrecut cea mai mare parte a zilelor ce-mi fură date pentru a face din lectură o a doua natură, am schimbat adesea registrele: într-un fel citești în perioada educației formale, altfel atunci când capeți primul job de corector, când pregătești un curs pe care-l vei preda la Filozofie, când parcurgi telegrame diplomatice sau când recitești, într-o anxioasă și aurorală presenectute, marile texte de la care ai pornit în adolescență (cu speranța, legitimă, că o nouă parcurgere le va adânci ecoul și transparența). Îmi imaginez adesea viața lui *homo sapiens* de dinaintea alfabetului, când senzorialitatea, supraviețuirea și osmoza cu simbolurile unor religii arhai-

adică din multe cafenele. De câțiva ani încoace, „sediul” meu este în *lobby*-ul cafeneaua unui hotel din Zürich. Se cheamă Hotel B2: știu, sună a nimica, dar când intri ... ah, când intri! Hotelul a fost construit într-o fostă fabrică de bere, încă mai există coșul înalt din cărămidă și zona și-a păstrat caracterul industrial. În corpul principal a intrat hotelul, iar în restul clădirilor sunt *Start-up*-uri de tot felul și sediul central al lui Google în Elveția. De fapt, îi tot vezi prin hotel pe angajații lui Google, acești tinerei răsfațați ai timpurilor moderne digitale, care au un salariu de început de peste o sută de mii de franci. O scenă simbolică s-a întâmplat acum câteva săptămâni, când doi dintre acești tehnicieni digitali nu au mai știut să iasă din hotel, atunci când ușa rotativă de la intrare nu s-a mai pus automat în mișcare din cauza unui defect. Au stat în fața ei și s-au întrebat ce să facă, până când a venit cineva de la recepție și a împins-o cu mâna. Încă nu s-a inventat un *app* pentru așa ceva.

Totul se găsește pe un deal deasupra Zürichului, cufundat în verde și în liniște. Dar toate acestea nu ar fi fost de ajuns pentru ca să devină locul meu preferat. Comoara hotelului este *lob-*

ancheta

la televizor sau pe internet, sunt mănătoare de timp mai ales în perioadele mai fierbinți, tensionate social-politic, cum au fost alegerile europarlamentare, protestele. Ce tablou! Aproape că îți dorești un an sabatic. Fără știri, fără obligații legate de job, fără să fii nevoit să navighezi pe net, fie ca obligație de serviciu, fie personale. Să petreci tot timpul făcând doar ce îți place. Să scrii, să te uiți la filme, să citești, să călătorești. Ce lux!

Florin TOMA

Scriitor

Pun pariu că jumătate dintre cei chestionați vor răspunde: în bibliotecă. Un sfert: în bucătărie. Iar ultimul sfert, *à choisir entre*: la birou, pe drum spre și de la serviciu, la mall, la mama, la benzinărie, la piață, la o mătușă, duminica, în excursie, în pat, în extaz sau, în fine, acolo unde până și regele merge pe jos... Despre restul, nu știu ce să spun, însă nu bag mâna-n foc că nu se chinuie să intre într-una dintre categoriile enunțate mai sus, cu atâta pâng (sic!).

În ce mă privește pe mine – fiindcă mie mi-a trimis întrebarea Cristi Pătrășconiu – eu am ales altă poziționare față de chestiunea în cauză. Bref, urmând exemplul personajului meu, contele de Triangoulême – despre aventurile căruia sunt sigur că veți avea o bună impresie în viitoarea carte – deci, urmând exemplul lui, eu sunt un om fericit. Am hotărât să rămân pe loc. Nu ies din casă. Nu mă duc nicăieri ca să-mi petrec timpul. Decât acasă. *Home sweet homme!*

Ei bine, contele și-a împărțit incintele din castel în spații de trai perfect utilizabile, risipite prin toată clădirea (la parter, la etajele unu și doi, ba chiar și în turn) și pe care le-a denumit conform folosinței fiecărei camere în parte. Așa încât castelul dispune de un *preparatorium* (unde se prepară diverse), un *gymnasium* (cu bară fixată, calculul mănere, spaliere și zbârnă), un *lapidarium* (colecția de pietre prețioase a contesei), un *armurarium* (panoplia cu arme ruginite a contelui), un *bocitorium* (pentru situații triste), un *sictirium* (care este altceva decât *plictisitorium!*), un *sforarium* (e limpede ce se petrece acolo!), un *herborarium* (plante și ierburi de leac), un *hyperlibatium* (prevăzut musai cu *vomitorium* pentru oaspeți), un *ařipitorium* (cu canapea și herghelii de cai galopând pe pereți), care e altceva decât *somnorium* și cu totul diferit de *arsamandium* (ce include într-un colț al său și un *orgasmium*, împodobit ca un altar), apoi, un *coprodarium*, un *toaletorium* (ce aparține exclusiv contesei), prevăzut obligatoriu(!) cu *irigatorium* și *intimarium*, după care, un *disputarium* (unde au loc disensiuni), un *planorium* (unde se țes planuri și se construiesc aeromodele) și, în sfârșit, un *librarium* (singura încăpere exilată sus, la capătul unei scări cu 245 de trepte, în turnul de veghe al castelului, astfel că acolo n-a ajuns nimeni, de secole).

Tot la fel, cum spuneam, ca și contele de Triangoulême, mi-am împărțit și eu locuința în spații de folosință exclusivă, cu diferența că eu am denumit altfel încăperile, care, în plus(!), sunt mult mai

puține decât ale contelui. Deci, la parter, n-am decât *salonul de messe*, *atelierul de exorcizări*, *camera măniei* și *sala de reveniri*. La etaj, am *laboratorul de vise*, *cămara cu delicii*, *cabinetul de gânduri*, *biroul de copiat suflețe* și *oficiul de resturi*. Iar, la mansardă (adusă cu mare greutate din Mansardinia!), *odaia cu stele*. Atât.

Mie cel mai mult îmi place să stau în *biroul de copiat suflețe*.

Uneori, mă uită Dumnezeu acolo.

Radu TUDORANCEA

Istoric

O astfel de întrebare m-a surprins – mărturisesc (!) în vacanță, iar imboldul a fost acela de a răspunde pornind tocmai de la cotidianul acestei perioade tihnite. În acest caz, probabil că, în mare parte, răspunsul coincide cu cel al multora din colegii de breaslă și nu numai, care își petrec zilele de concediu estival fie în țară, fie (cei mai norocoși) în destinații externe, de-a lungul unor sejururi plănuite din timp sau, dimpotrivă, intempestiv și/ sau croite de hazard. O zi de vacanță ar însemna, bunăoară, drumeții pe poteci și trasee de munte în Bucegi, o partidă de pescuit relaxantă alături de prieteni sau o carte savurată pe un șezlong, sub briza mării....

Desigur că atunci când ne referim la perioadele sau zilele obișnuite de activitate cotidianul este unul în mare parte determinat de specificul profesiei fiecăruia dintre noi. În cazul meu, timpul de lucru este împărțit între cercetarea documentelor de arhivă și documentarea în biblioteci (fie că este vorba de stagii de cercetare în țară sau în afara ei), pe de o parte, și participarea (prin susținerea de comunicări) la conferințe și la congrese interne și internaționale, pe de altă parte. Totodată, un alt segment de timp este alocat elaborării de studii științifice, articole sau cărți de specialitate. Nu mai puțin importantă este participarea, în calitate de membru, la comisii de susținere a unor examene sau referate de doctorat sau la varii comisii de concurs, elaborarea de referate pe marginea unor teze sau lucrări de specialitate. Așadar, aș putea afirma că, în cazul meu, cea mai mare parte din timp este alocată unor activități care au legătură, în mod direct sau indirect, cu sfera profesională, cu domeniile de interes științific.

În privința timpului liber rămas (unul din păcate tot mai redus, de la an la an), mi-l petrec în mijlocul familiei, încercând să deslușesc lumea (și) prin ochii copilului meu, aflat la vârsta grădiniței.

Cristian VASILE

Istoric

Pentru un cercetător asiduu poate că locurile unde petrece cel mai mult timp din zi ar trebui să fie arhivele și bibliotecile. Putem adăuga și catedra universitară pentru cel care are sarcini didactice. Un Zigu Ornea se identifica practic în anii '70 și '80 cu sala de lectură de la Biblio-

teca Academiei Române. Dar timpurile s-au schimbat, mai ales de când există posibilitatea reproducerii documentelor de arhivă și a cărților/ periodicelor prin fotografiere. În cazul meu a intervenit o situație particulară: în ultimul deceniu cred că am cumpărat mii de cărți – poate peste 5000 de volume, în general din domeniile de interes/ specialitate, dar incluzând pe lângă dicționare literare, lucrări de referință din științe sociale și umaniste, și beletristică, în special din perioada comunistă. Cumva am reușit să înlocuiesc în multe situații mersul sis-

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

tematic la arhive și mari biblioteci publice; mai frecventez Biblioteca Centrală Universitară din București, Biblioteca Academiei Române ș.a. doar în situații excepționale. Prin urmare, propriul meu apartament a devenit un soi de templu al cărții și spațiu de reflecție.

Astăzi, cercetarea, documentarea și redactarea de lucrări academice sunt activități care de multe ori se desfășoară într-un spațiu interactiv, în care mediul *online* și dispozitivele electronice nu sunt de neglijat, ba uneori au devenit esențiale. Atunci când scriu/ citesc/ gândesc eu am nevoie de computer, laptop, tabletă, telefon mobil, chiar facebook (messenger) pentru a verifica în timp real cu colegi de breaslă diverse referințe academice, informații etc.

Aceste facilități nu le am în dormitor, ci în sufrageria mai spațioasă, unde se regăsesc biblioteca cu zeci de rafturi, desktopul, laptopurile, hard disk-urile externe (cu zeci de mii de documente de arhivă), routerul, pupitrul de birou (căci nu întotdeauna recurg la „fișe“ electronice și atunci am nevoie de o masă de lucru). Evident, sunt mai multe birouri pentru că în sufragerie lucrez pe două laptopuri: pe unul scriu, pe celălalt sunt derulate fotografiile reprezentând documentele pozate în arhive și sau cărțile/ articolele în pdf care sunt surse de inspirație. Sufrageria este și singura încăpere cu aer condiționat, așa că în verile caniculare tot aici meditez. Scaunul rotativ îmi asigură o mobilitate mai mare.

Marius VASILEANU

Profesor de istoria religiilor

Cea mai mare perioadă a timpului unei zile o petrec pe laptop. Din păcate, am ajuns să lucrez și să citesc cărți întregi ori studii în format electronic. Din fericire, încă nu am abandonat totalmente printul. Cum presa și alte mijloace de comunicare sunt accesibile, majoritatea, tot pe această cale, petrec pe internet, în fața laptop-ului ori a unui smartfone ore bune din zi. Nu este o fericire, nu-i o

catastrofă, asta este viața mea, cum știu că este viața multor semeni. Din fericire, încă am puterea să-mi rezerv oaze de respiro, în afara acestor *device*-uri. Întrebarea pe care mi-o pun este unde se va ajunge? Vom deveni, încet-încet un fel de oameni-roboti (androizi), avizi de informație din ce în ce mai multă, dar tributari – până la limita monstruosului – noilor tehnologii, care sunt la orizont? Nu am un răspuns, ci doar mirări, temeri și, rar, câte un strop de zâmbet.

Așadar, răspunsul meu, foarte sincer, întrucât bună parte din munca mea din ultimii ani folosește fatalmente și un computer/ laptop este că sunt nevoit să mă informez ori să scriu la rândul meu la aceste (deocamdată) instrumente. Când aceste *device*-uri vor fi asimilate și în carnea noastră, schimbările la nivel antropologic vor fi gravissime.

Este adevărat, după ce ai făcut foamă de informație autentică de ordin cultural-spiritual, înainte de '89, tendințele supraponderale sunt firești, până la un punct. Știu bine însă că este și o formă de rătăcire, dacă nu ții calea împăratească. Făt-Frumos a plecat în lume în căutarea nemuririi și s-a întors cu o mireasă, spunea un spiritual cândva (Vasile Lovinescu). Plecat în lume în căutarea identității și a isihiei, mă surprind din ce în ce mai des sclavul a ceea ce posed, anume aceste noi *device*-uri, rătăcit pe oceanul învolburat al internetului.

Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

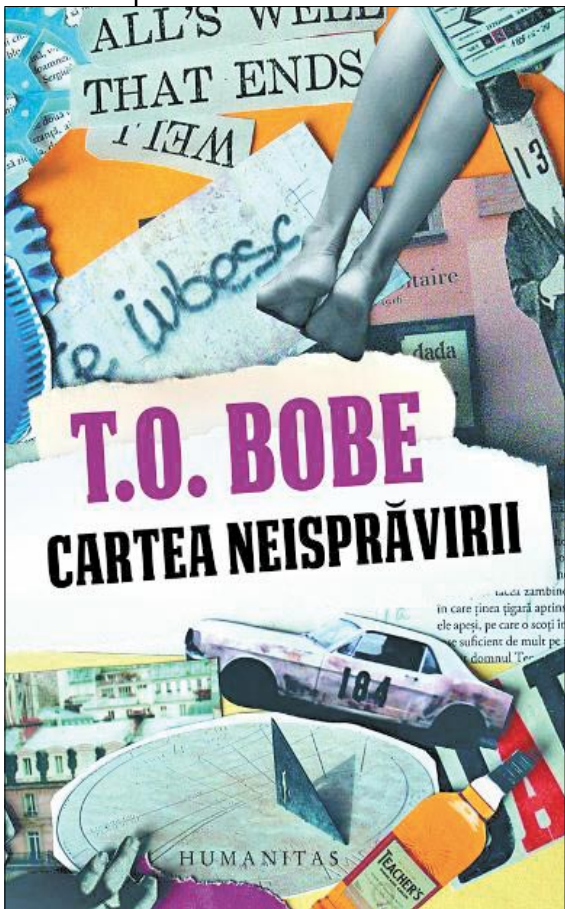
Unde vă petreceți cel mai mult timp din zi?

ancheta

Gnomon cu jumătate de cadran

Alexandru BUDAC

În generația lui, și chiar și în generația de după, T.O. Bobe rămâne deocamdată singurul formalist convingător de la cap la coadă. Îl apreciez pentru că nu-mi dă de două ori același lucru: *thriller* deghizat în compunere școlărească (sau invers), sinecdocă anatomică de sorginte supra-realistă ce susține o integrală desfășurare erotică, topoi kitsch, cum ar fi tapiseria Răpirii din serai, din care se dezvoltă

povești de dragoste complicate, acvatic, și microistorii feerice ale orașului Constanța – altelei inventează cu motive românești întemeierea Montrealului – și multe altele. Pot găsi în imaginarul său un filon hispanic și lusitan (Borges, Vila-Matas, Lobo Antunes), nord-american (Pynchon), tropi cinematografici, ba chiar și o improbabilă Lolita kafkiană. Dar până la urmă nu contează referințele și genurile prelucrate de Bobe, contează caracterul privat, senzual-ironic, în care le încorsetează scriitura sa. Mă intrigă și mă provoacă faptul că nu reușesc să-i caracterizez inechivoc stilul. Cu excepția tonului copilăresc, căutat naiv – de aici și riscul de a-i lua ficțiunile drept ceea ce nu sunt –, la care nu renunță în nicio împrejurare, nu disting o stilistică anume a lui T.O. Bobe, deoarece trăsăturile sale artistice se decelează în felul cum el se raportează la alte stiluri consacrate. Imperfecțiunile ultimei sale cărți fac în mod neașteptat lumină pe masa de lucru a acestui scriitor capricios.

Cartea *neisprăvirii* (Humanitas, 2019) îl evocă din titlu pe Fernando Pessoa, numai că domnul Teo, personajul principal – inițial prezentat la persoana a treia, apoi ca autor al anumitor pagini de manuscris, iar alteleori ca narator direct – în pofida unor asemănări cu Bernardo Soa-

res – este destul de sedentar, își cultivă cu falsă modestie *acedia*, în viața de zi cu zi se comportă ca și cum ar fi complet imersat în ceea ce scrie –, nu împărtășește cu funcționarul din Lisabona singurătatea absolută, și nici solipsismul. Domnul Teo îl conține pe autor fără să fie heteronimul acestuia (ar fi mai degrabă un heteronim reflectat într-o oglindă de bălci). Scriitorul lui Bobe nu emulează narcisismul metafizic al naratorului din proza lui Cărtărescu, spre care de asemenea aruncă ocheade. Când îl bântuie un personaj aparent rățâcit din *Vizitatorii*, îi spune, „Du-te la Mircea!”. În domnul Teo, T.O. Bobe pune suficient material ca să ne tenteze cu șpiluri autobiografice, întinzându-ne capcane fără plasă de siguranță, bune să ne trezim în fund dacă uităm că avem în mâini o ficțiune. Cu toate acestea, în pofida precauțiilor ingenioase, prin giumbușlucurile domnului Teo transpar anxietățile, exasperările de scriitor ale lui Bobe și rumații din procesul creativ.

Cartea *nehotărârii* ar fi fost un titlu la fel de adecvat. Pe cât de incapabil se dovedește domnul Teo să-și ducă la bun sfârșit ideile de proze, pe atât de indecis este Bobe în a estima flotabilitatea întreprinderii sale. Sunt convinși că în anumite momente nu a știut ce vrea, iar de câteva ori era să mă piardă din pricina exceselor autoreferențiale și a lipsei de coerență. Una e să amăgești cititorul, să-l manipulezi pe căi ocolite, și cu totul altceva să-l ametești bătând pasul pe loc. Cartea nu mi s-a părut cătuși de puțin ne-terminată, ci neînchepută. Domnul Teo, un flaubertian perfecționist într-un apartament de bloc bucureștean, vrea să pună capăt dependenței de Facebook ca să scrie liniștit ficțiune. Își impune termene-limită căutând în calendar date cu semnificații literare, și începe să lucreze la un *Dicționar pe sărite*, alegând intrările după modelul avangardist. Exigența stilistică vine la pachet cu o cură de slăbire și un program riguros de exerciții fizice, iar prietenul imaginar, pe nume Sergiu Malagamba, născocit inițial într-o năvelă cu titlu shakespearian, devine tot mai important și mai pisălog în eforturile literare ale domnului Teo, cam ca versiunile angelice bune și rele din desenele cu Tom și Jerry, menite să le illustreze șoricelului și motanului conștiința binară.

Parcurgem secvențial, dar non-liniar, frânturi din viața cotidiană a personajului și a soției sale, doamna Vali, bucăți consistente din manuscrise, cazne cu vecini de bloc și *the writer's block*, încercând să facem cât de cât ordine într-o clepsidră browniană în care detalii reale, referințe din mai multe domenii artistice și farse străvezii – referiri la *Cum mi-am petrecut vacanța de vară* și *Contorsionista* de domnul Teo, dar și la *Solenoid* de Javier Marías – curg unele peste altele, încoace și încolo. Puncta Einstein-Rosen („gaura de vierme”) din continuumul spațiu-timp revine prea des, chit că ironic, drept explicație posibilă pentru comunicările dintre multiversurile literare.

T.O. Bobe maschează în personajul său pretextul ca să ne facă părtași la decizii și ezitări autoriale – la ce bun să scrii literatură imaginativă, dacă publicul așteaptă autoficțiune și teme sociale, nicidecum fantezie ludică? –, punând la defilare figuri și motive din cărțile precedente, reminiscențe constănțene, reflecții asupra puțințelor literaturii astăzi, în epoca rețelelor de socializare, și ne detaliază posibilitățile de a începe o proză – nici roman, nici povestire și, în niciun caz, jurnal – pe care, de fapt, la fel ca scriitorul, nu știi de unde să o apuci. Un fel de 8 1/2 literar, derutant, căci regizorul se vede copleșit de dezordinea propriei imaginații. Divagația ca principal instrument narativ – ai vrea să-ți depeni viața, dar mereu se ivește ceva mai important de povestit, așa că te abați pe căi secundare până uiți de unde ai plecat – a adunat ceva ani de la Tristram Shandy încoace. Nu văd ce tichie de mărgăritar i s-ar potrivi azi. În plus, Bobe se descurcă admirabil cu elipsa, nu cu divagația. Stilul lui nu încapă între paranteze. Opțiunea pentru folosirea termenilor de politețe, „domnul/doamna/domnișoara”, în toate situațiile, are consecințe agasante, cel puțin pentru urechile mele informale.

Oricum, am perseverat, iar în a doua jumătate am regăsit intacte satisfacțiile la care mă așteptam de la T. O. Bobe: gânduri despre celebritatea literară strecurate nostim într-un aparteu cu soldați români ce analizează *Contorsionista* în timpul misiunilor din Afganistan, o vizită a lui Borges în apartamentul domnului Teo, unde argentinianul nu nimereste veceul din rațiuni ușor de imaginat, un ghid de o delicatețe poetică despre cum să spui „te iubesc”, pe Orhan Pamuk rățâcit pe străzile capitalei noastre balcanice – prilej pentru Bobe să suprapună Bucureștiul său fictiv și Istanbulul din romanele scriitorului turc –, încercările repetate ale domnului Teo de a reda în cuvinte, prin prozodie recursivă, afectuoasă, scena preferată din filmul *Un homme et une femme*, vizionat în copilărie, lungmetraj important, sper că vă amintiți, și în poemul *Bucula*.

Am luat cunoștință de nemulțumirile domnului Teo privitoare la receptarea operei sale, cu atât mai amuzat cu cât cea mai înțepătoare dintre ironii nu mi se adresează. Nu rezist tentației de a-i da o replică *tongue-in-cheek* (vreau să zic, la fel de fictivă ca obiecțiile Domniei Sale, având în vedere că T.O. Bobe le-a reluat parțial într-un interviu recent pentru *bookaholic*). Domnul Teo își exprimă dezamăgirea că criticii nu-i dibuiesc lecturile cu maximă acuratețe. În opinia mea, relația dintre scriitor și critic nu se reduce la hârjoneala de-a „Ghici de unde m-am inspirat?”, chiar dacă plasarea operei analizate în contextul corect de filiații literare face într-adevăr parte dintre obligațiile criticului. Mă tem că în judecata estetică nu se aplică principiul *tout comprendre c'est tout pardonner*. Și nici reciprocă: faptul că nu ai identificat precis nu știu ce povestire minoră de „domnul

Julio” Cortázar, refăcută fetișist de autor în proza lui, nu înseamnă că verdictul nu poate fi just. Și-apoi, cele mai rodnice influențe sunt acelea rămase incerte și care țin interpretarea în suspans: o fi sau n-o fi? Abia de aici încolo literatura devine captivantă, nu monotonă precum un test grilă adresat specialiștilor. Mă surprinde că T.O. Bobe nu știe acest lucru, întrucât regula i se aplică.

Găsești pagini spectaculare în *Cartea neisprăvirii*, unde citatul se insinuează cețos, semnalându-ți nu atât premeditația, ci mai degrabă ecoul involuntar. O discuție la bar dintre domnul Teo și un prieten, domnul Ciprian, despre subiectele fierbinți ale zilei, oglindește sumar conversația ridicolă, dar cu pretenții, de la hanul „Leul de aur”, dintre diletanții Charles Bovary și domnul Homais, farmacistul orașului Yonville, iar una dintre madlenele domnului Teo, o piesă de vestimentație primită cadou de la Moș Gerilă în clasa a șasea, are aspect amorf, între căciulă și șapcă – inconfundabilă cacofonie croitorească pe capul aceluiași Charles Bovary, obiect al batjocurii colegilor de clasă fix în deschiderea romanului. Deoarece ni se dă de înțeles că protagonistul lui Bobe îl admiră pe Flaubert, furțișagurile din clasică poveste franțuzească de provincie atrag atenția neostentativ.

Printre articolele de dicționar finalizate ale domnului Teo, *Clopoțel* mi-a clinchenit ca o parodie a poveștii becului Byron – un *baby bulb* – din *Gravity's Rainbow*. Mai că aș băga mâna în foc. Byron are un filament ultradurabil, produs de Tungsram. Clopoțelul e făcut dintr-un metal fără moarte, ce rezistă și după ieșirea lui din uz, odată cu apariția soneriilor electrice. Și Byron și clopoțelul înțeleg în ce fel existența le este predeterminată de un sistem. Amândoi încearcă zadarnic să se revolte: Byron, printr-o mobilizare pâl păitoare a tuturor becurilor din rețea, iar clopoțelul, prin mobilizarea la grevă generală a tuturor clopoțelilor și zurgălăilor. Parabola lui Pynchon ascunde un miez cabalistic. Parabola lui Bobe, unul christic. Sortiți să nu moară nicio dată, becul și clopoțelul, ignorați într-o lume din ce în ce mai tehnologizată, ajung să posede o cunoaștere ieșită din comun, fără să aibă și posibilitatea de a o împărtăși.

Domnul Teo compară cartea – orice carte – cu un gnomon, „o umbră care cade la un moment dat, atunci când o citești, pe timpul vieții tale și dă ora, dacă nu exactă, măcar aproximativă, a senzațiilor pe care poți să le ai atunci când citești o anumită înșiruire de gânduri, a sensurilor pe care ești în stare să le găsești între pagini, a amintirilor pe care poți să le prelucrezi doar într-un anumit fel, doar în felul de atunci și numai cu cartea aceea [...]”. *Cartea neisprăvirii* este gnomonul carierei remarcabile (din păcate, subevaluată) a lui T.O. Bobe. Pe jumătate de cadran cade explicit umbra preocupărilor, temelor și crezurilor lui artistice de până acum. Ce anume umbrește cealaltă jumătate nu vedem încă. Vom afla. De data aceasta, domnul Teo nu m-a convins decât pe alocuri, dar am deplină încredere în talentul domnului Bobe.

Dincolo de ură

Alexandru ORAVIȚAN

Dicționarul explicativ al limbii române, ediția 2009, definește verbul „a urî” prin „a purta cuiva un sentiment de dușmănie, a manifesta aversiune față de cineva sau de ceva.” Intensitatea unei acțiuni este redată printr-un adverb. „A urî nemăsurat”, de pildă, devine, astfel, expresia ultimă a acțiunii conținute de verbul în cauză, dar și a emoției resimțite. După condamnarea comunismului în Parlamentul României, în 2006, Horia-Roman Patapievici a devenit, treptat, ținta urii nemăsurate, a „urii de moarte”, a dorinței de nestăvilit a eradicării sale desăvârșite din peisajul public. În anii cât a fost la conducerea Institutului Cultural Român și publica săptămânal comentariu politic, social și cultural în *Evenimentul zilei*, Horia-Roman Patapievici a încetat să mai fie o persoană pentru o parte a populației României. Prin mijloace de o ticăloșie situată la granița patologicului, el a fost convertit mai degrabă într-o construcție mentală ideologică. Cum s-a ajuns ca unuia dintre cei mai marcanți intelectuali pe care i-a dat România vreodată să îi fie falsificată biografia, desconsiderate și ignorate cu totul meritele, să fie scuipat, îmbrâncit și înjurat în toate felurile, pe stradă sau în alte locuri publice, iar mormântul tatălui să îi fie profanat? Cum s-a atins o asemenea stare de fapt, o atare realitate în România începutului de secol XXI?

*Anii urii*¹ oferă cel mai pertinent răspuns, în contextul unei cronici de o directețe frapantă a unor ani negri nu numai pentru intelectualitate, ci și pentru România în ansamblu. Ce sunt, de fapt, „anii urii”? Sunt anii în care Institutul Cultural Român (ICR), condus de echipa Horia-Roman Patapievici, Mircea Mihăieș și Tania Radu, a cunoscut epoca sa de maximă prezență și randament, mai cu seamă în plan internațional. Pe lângă dorința de eficientizare, transparență și internaționalizare a Institutului, deci operarea într-o deontologie strictă, cum a ajuns H.-R. Patapievici o țință predilectă a stângii? A fost numit la conducerea ICR de către președintele Traian Băsescu. În *Anii urii* este expusă convingător ideea că, pentru a înțelege ura la adresa lui Horia-Roman Patapievici, trebuie înțeleasă ura la adresa lui Traian Băsescu. Spre deosebire de opoziția la adresa lui Ion Iliescu, cea la adresa lui Traian Băsescu rezidă tocmai în teama că sistemul anterior, cu oligarhia aferentă, ar putea fi destabilizat și lăsat fără influență. Iar cei care ar susține, chiar și la nivel ipotetic, asemenea poziții, trebuiau eliminați din ecuație sau cel puțin dezonozați în plan public. Astfel au luat naștere sintagme precum „intelectualii lui Băsescu” sau „bășiștii”, demonii dintr-un Infern închipuit, cu Traian Băsescu pe

post de Satana.

Consecințele difuzării unui asemenea construct ideologic seară de seară pe ecranele patriei și zilnic pe rețelele de socializare au condus la transformarea unor Horia-Roman Patapievici, Mircea Cărtărescu, Gabriel Liiceanu în paria societății românești. Pentru Patapievici, aflat într-o importantă poziție publică, al cărui cuvânt diseminat săptămânal în presa de largă circulație avea greutate, efectul demonizării publice a fost de dimensiuni șocante, cu efecte ample în sfera realității de dincolo de ecranul televizorului sau al calculatorului sau de suprafața foi de hârtie. H.-R. Patapievici a înregistrat ura la dimensiunile ultime ale ființei: „Cine nu a fost scuipat, urmărit, calomniat, amenințat cu moartea nu știe ce este ura. Când te duci la mormântul părinților tăi și descoperi că crucea tatălui tău a fost profanată cu inscripții care reproduc minciunile spuse despre tine, te clatini pe picioare, ești năucit; pe moment, neputința depășește durerea; sentimentul de pângărire covârșește indignarea; iar gustul de cenușă al zădărniciiei dizolvă dorința de a face ceva.”

O parte din motivația scrierii cărții de față devine, astfel, palpabilă. Este mai mult decât evident pentru oricine va citi *Anii urii* că, în cazul lui H.-R. Patapievici, sentimentul motivat ideologic a rezultat în instalarea unei traume. Iar aceasta poate fi vindecată numai prin retrăirea principalelor momente și emoții din acești ani: o cauterizare fără anestezie a rănilor provocate de viatriolul ticăloșiei și nemerniciei. Structura cărții în sine oglindește motivația existenței sale: importantul eseu „Există undeva o minciună”, redactat între 2012 și 2018, ce prefațează volumul, fixează tematic, metodic și stilistic demersul de conturare a cronicii anilor în care dominația animozității nu a mai putut fi tăgăduită. Capitolul I, rezultat din prelucrarea unui amplu interviu acordat jurnalistei Ramona Ursu în mai 2018, e prezentarea fățișă a felului în care H.-R. Patapievici a dat piept cu valorile de ostilitate publică în anii în care s-a aflat la conducerea ICR, dar și a implicațiilor mai profunde ale fenomenului aversiunii la adresa „intelectualilor lui Băsescu” din respectivul moment. Capitolul II, „Declanșarea războiului româno-român”, și Capitolul III, „Anii urii”, sunt alcătuite din articolele pe teme politice publicate inițial în *Evenimentul zilei* între decembrie 2006 și iunie 2010, transformate, astfel, în materie de bază.

Intenționalitatea cărții depășește, însă, cu mult dimensiunea strict emoțională. Opu este, în același timp, o corecție aplicată direct celor ce au repetat cu obstinație și nemernicie că H.-R. Patapievici nu face decât să-i cânte osanale lui Traian Băsescu și denigrează valorile culturale ale României. Pentru ori-

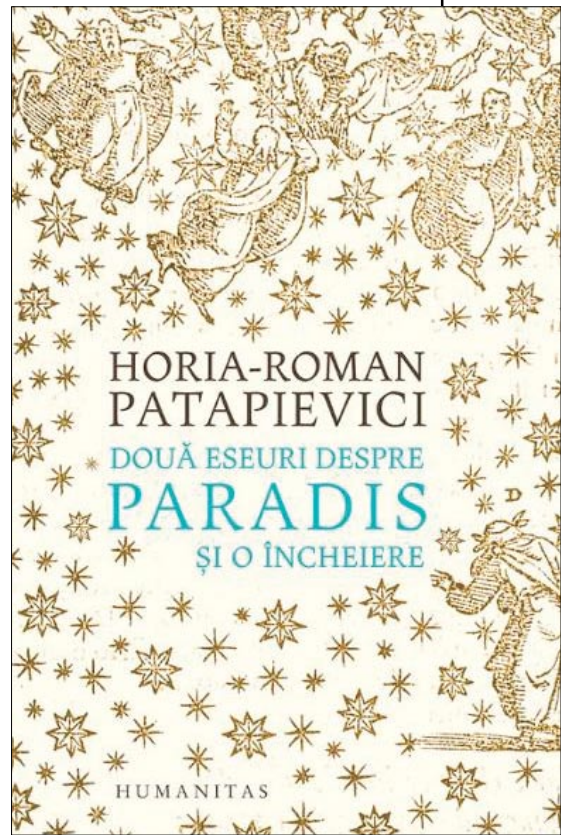
cine are răbdarea să parcurgă articolele din *Evenimentul zilei*, este limpede că H.-R. Patapievici nu a fost niciodată instanța-cheie în construirea unui presupus cult al personalității lui Traian Băsescu. Dimpotrivă: analizele sale sunt exerciții de filosofie politică realizate cu aplecare și răbdare, în urma bunei cunoașteri a evenimentelor studiate. Iar lectura lor, la un deceniu sau mai bine de la scriere, le conferă și o certă dimensiune istorică, de mărturie și încercare de a da măsură unui cincinal turbulent pentru viața României.

Stilul demonstrează o magistrală tranziție de la particular la general, într-o scriitură născută din echilibrul dintre cele două, pe o balanță a logicii și limpezimii gândirii. Formula fragmentară utilizată în eseul-introducere pare a oglindi procesul și ritmul gândirii în sine. Rezultatul este un text de adâncime, însă profund lizibil, cu prilej pentru largi respirații ale lecturii și sondării sensurilor. Astfel, dorința de înțelegere a dușmăniei de fenomen, prin (auto)analiză și prin (re)lectura articolelor din „anii urii”, nu fac decât să îl transforme pe cititor în partener de drum și părtaş la procesul de vindecare.

Lecturat pagină cu pagină, volumul lui H.-R. Patapievici oferă o pertinentă și profundă explorare a unui spirit rănit de asaltul ideologic, realizată prin apel la metoda inductivă: „nu am știut ce este ura până nu am simțit-o pe pielea mea. Ura, la fel ca iubirea, nu poate fi înțeleasă din cărți sau din relatări. Dar între ură și iubire există o diferență notabilă: nu știi ce este ura până nu ești urât; în schimb, nu știi ce este iubirea până nu iubești. Astfel, iubirea își dezvăluie ființa în sens invers cu ura: ca să cunoști ura trebuie să devii obiect; ca să cunoști iubirea trebuie să fii subiect. Ura te transformă în obiect, iubirea face din tine un subiect.” Atât în eseul introductiv, cât și în multe dintre articole, H.-R. Patapievici își construiește explorările aproape pas cu pas prin urmarea schemei metodei inductive expusă de John Stuart Mill.

Demonstrația parcurge cu exactitate aproape religioasă trei etape: contemplarea atentă a unui fenomen, raționamentul inductiv și, ulterior, enunțul unei legi. Iată cum este pus în practică acest arsenal al demonstrației logice cu privire la demontarea noțiunii desemnând „intelectualii lui Băsescu”: „Dacă *omul politic* Traian Băsescu «are intelectuali», înseamnă că fie ideologic, fie clientelar există intelectuali care, plătiți ori voluntar, îi slujesc interesele. Dacă *președintele* Traian Băsescu ar avea intelectuali, asta ar însemna fie că aceștia sunt adepții puterii personale a președintelui, fie că sunt profitorii privilegiilor asociate cu instituția președinției. Or, nici unul dintre intelectualii socotiți a fi «ai lui Băsescu» nu este nici susținătorul ideologic, nici clientul acestuia. Iată argumentul,

condensat. Ca să fie clienți, ar trebui să existe beneficii. Or, nu există beneficii. Ca să fie susținători ideologici, ar trebui să existe atât o ideologie, cât și un angajament public în favoarea acesteia. Or, nu există nici una, nici cealaltă. (...) Așadar, expresia «intelectualii lui Băsescu», din punct de vedere ideologic, nu are acoperire nici în fapte, nici

în vorbe. Ce este, atunci? Este o armă de luptă, prin care cei care o folosesc caută să îi delegitimeze public pe intelectualii care s-au pronunțat împotriva suspendării președintelui”.

Astfel de enunțuri cu un caracter legic pot fi întâlnite pe tot parcursul volumului: „Între opinia publică și actorii publici nu există, în democrație, decât un singur instrument de legătură: cuvântul. Cuvântul este instrumentul universal al democrației”; „Principiul moderației afirmă, în esență, că nici o măsură nu trebuie luată doar pentru motivul că este în puterea ta să o faci”; „trăim într-o țară în care nu răul este umbra binelui, ci binele este umbra răului”; „naționalistii nu doar că nu trebuie consultați, ei nu merită nici măcar ascultați; în schimb, patrioții veritabili, identificabili prin aceea că aparțin clasei oamenilor rezonabili, cu instincte moderate și aspirații realiste, înclinați spre soluții de cooperare și beneficiu, trebuie nu doar ascultați, ci și, cu prudență, urmați”. Asemenea afirmații, rezultate dintr-un migălos exercițiu analitic, conturează și dimensiunea de tratat de filosofie politică de factură contemporană a opului de față. Așadar, *Anii urii* combate decisiv și deconstruiește metodic falsele biobibliografii, fabricate ideologic. Nicidecum nu poate fi vorba despre o carte a înfrângerii spiritului. Dimpotrivă: e un tratat de supraviețuire, o dovadă neîndoieinică a trăinicieii și frumuseții ideilor.

¹. Editura Humanitas, București, 2019, 500 p.

„Exercițiul spiritual al actelor mărunte”

Vasile POPOVICI

În acești termeni își definea Doina Cornea cei opt ani de confruntare cu comunismul. Protestele ei n-ar fi fost, așadar, decât niște „acte mărunte”. Major era doar faptul că se înscriau în spiritual. Cum să n-o recunoști pe profesoara de la Cluj în formula minimalizantă de mai sus?

Reeditarea la Humanitas a volumului *Puterea fragilității* din 2005 readuce în actualitate un nume esențial din pantheonul sărac al moralității și demnității noastre naționale din anii ultimi ai comunismului. Nu se înșală domnul Ga-

iarăși: nu Doamna de la Cluj îți pune stânjenitoare întrebări, fiindcă ea nu prea arată cu degetul, ci tu ție.

Opoziția la regimul comunist a fost de multe feluri, foarte diferite între ele. Cazul Doinei Cornea este însă remarcabil între toate.

A existat opoziția-kamikaze, opoziția extremă, fără strop de speranță, cea a ne-intelectualului, a omului fără nume, lipsit de arma și armura cuvântului, opozantul anonim, neconectat la ambasade și la Occident. Acesta dispărea fără urmă, ucis, încarcerat sau tratat în spitale psihiatrice. Destinul său în eternitate e cel mai ingrat, fiindcă nu ni-l putem apropria în lipsa propriului său cuvânt, neuzit și neînregistrat.

A existat apoi opozantul (sau disidentul) aflat în așteptarea plecării definitive, legat de altă cultură sau cu speranțe de integrare rapidă în Occident, prin limbă și formație. Găsim în această categorie, o spun conștient de iritarea pe care o pot trezi, o doză de curaj, dar și o umbră de oportunism. Aș avea un bun exemplu în minte, însă prefer să-l țin pentru mine.

În altă situație se aflau personalitățile publice, cu nume sonor înainte de a deveni disidenți. Protestul lor pune a problemă serioasă pentru regim, fiindcă renumele asigură o anumită protecție. Măsurile regimului nu puteau fi radicale, dacă ne gândim la dispariția fizică, la violențe sau la închisoare, anticameră – la noi – a exterminării, însă interdicția de publicare, cercetare și exersare a profesiei era deja, pentru scriitorii și savanții cu adevărat importanți, o măsură radicală în sine.

Și e mai apoi cazul Doinei Cornea, neîncadrabil în categoriile de mai sus, ba chiar *singular* prin cumulul de circumstanțe: era femeie, o femeie mărunțică, fragilă (de unde și titlul), ce nu-ți impunea prin prestanță fizică, dimpotrivă, probabil că într-un grup cu altele și alții nici n-ai fi remarcat-o din capul locului – sau chiar deloc; protestul ei a durat mult, foarte mult, opt ani lungi, timp în care ea a revenit și tot revenit cu scrisorile ei ba la Europa Liberă, ba la Consiliul Europei, ba te miri unde; și – fapt neobișnuit, exasperant – opozanta nu dădea semne că vrea să părăsească definitiv țara, unde se afla sub amenințarea continuă a morții. N-a fost *un nume* înainte să auzim de ea la Europa Liberă. Din acest motiv, poziția ei era din capul locului vulnerabilă, la limita precarității.

Iar de-aici înainte trebuie să intrăm mai adânc în materie și să observăm cum se înțelege și se motivează Doina Cornea pe sine însăși. Te-ai aștepta, probabil, la un pic de poză eroică la un om atât de curajos ca ea. Nici vorbă de așa ceva, „a fost un copil sperios și laș” („pentru că mama m-a ocrotit întotdeauna prea tare”). O scenă din copilărie a chinuit-o mai ales. O fetiță, o colegă, alunecase în piscină, se îneca sub chiar ochii ei și striga după o mână de ajutor. N-ar fi trebuit decât să coboare pe scară și să o tragă afară, dar era paralizată de teamă și stupoare. Așadar, o dramă vie avusese loc chiar

lângă ea, iar ea, ca-ntr-un coșmar, nu se putuse urni să întindă o mână! Cum fusese posibil așa ceva?! Fetița a fost salvată, de altcineva, dar copilul Doina a rămas să-și retrăiască pentru totdeauna rușinea și să-și înțeleagă blocajul de neînțeles.

Acesta a fost declicul timpuriu al biografiei ei de om responsabil. Au mai fost și altele, câte un amănunt penibil, ce nu se mărturisește de obicei. Ajunse, de pildă, profesoară într-un orașel de provincie, la Zalău, unde se considera la locul ei, la *nivelul* ei. Nu după multă vreme, s-a pomenit că e invitată să predea la Universitate la Cluj. Acolo, „*cum nu mă simțeam prea bine pregătită, îmi era frică să nu fiu dată afară sub pretextul lacunelor mele, chiar dacă adevăratele motive ar fi fost de fapt de natură politică – așa că tăceam.*” Inconfortul ei, expus fără menajamente de sine, e dublu: profesional, fiindcă asistenta de la franceză nu credea despre sine că e chiar strălucită, și moral, fiindcă nu putea să spună ce credea atunci când ar fi fost niște lucruri de spus, știindu-se precară profesional. Precaritatea profesională alimenta precaritatea morală și tot așa.

Iată deci cum își spune Doina Cornea propria ei poveste. O ancorază solid în realitate, o coboară la nivelul derizoriului și al adevărului gol-goluț, unde nu încap minciuna, micile scăpări, tot niște minciuni și ele, complezența față de sine, explicațiile și ocolișurile obișnuite, *din care e făcută viața*. Acest fel de a rămâne mereu cu picioarele pe pământ, într-un fel ce s-ar putea numi pedestru, complet neeroic, neromanțat, lipsit de aură, ține de natura ei, la care a ajuns printr-un proces de scrutare fără milă.

Dar aceasta e doar o parte a naturii ei. Căci mai există una, la antipoză, o realitate la fel de importantă pentru ea și de prezentă în lucruri, deși ascunsă, realitatea sacralului, despre care i-au vorbit ei cărțile de căpătâi scrise de Mircea Eliade și Constantin Noica. Există la Doina Cornea ceva de convertit recent, mănăst de credința ferventă a convertitului recent, atunci când vorbește despre aceste două repere spirituale autohtone.

Remarcabil mi se pare însă faptul că Doina Cornea a păstrat *intacte* cele două feluri de a privi realitatea comunistă și post-comunistă. Adevărul spiritual nu a edulcorat și nu a îndepărtat privirea de la adevărul depravat al profanului, iar acesta nu l-a obnubilat pe primul. De aici, cred, și o stare de inconfort, dincolo de starea de ofsaid moral pe care o resimțim când o ascultăm sau o citim pe Doina Cornea, în acest paralelism continuu dintre sublim și derizoriu pe care discursul ei le dezvoltă fără să le distorsioneze pe unul prin celălalt. Nu prea se întâmplă să privim lucrurile cu atâta luciditate și cu atâta nevoie de ideal, simultan, într-un respect deplin pentru adevărul celor două realități, sacră și profană.

Tot în linia adevărului și numai adevărului, se situează și felul cum își povestește intrarea în faza confruntării cu regimul. Trimisese o primă scrisoare la Europa Liberă, pe care o semnase, ca să nu se creadă că persoana care scrie nu există, dar nu-și închipuia că redacția îi

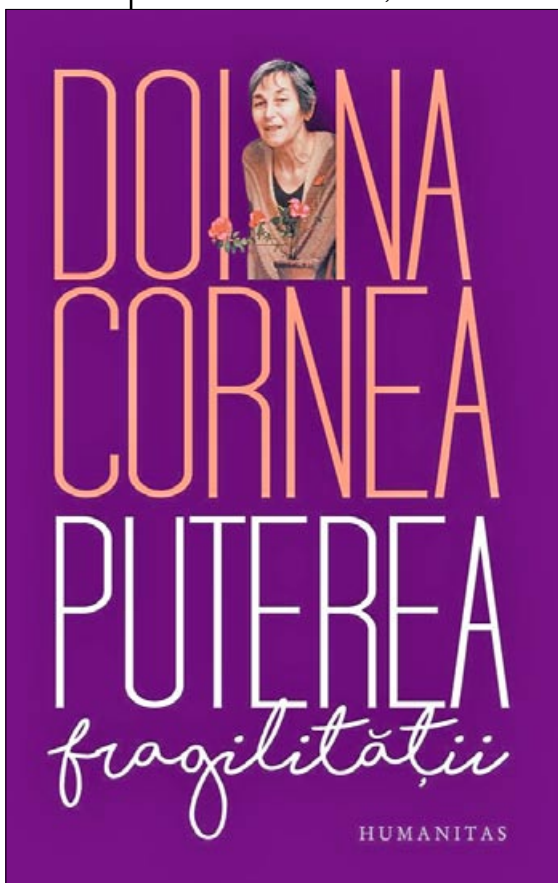
va divulga identitatea. Citind textul, te și miri că ziariștii de la München au putut face asta, fiindcă mesajul Doinei Cornea fusese îndeajuns de explicit : „*Înainte să închei* [scrisoarea către postul de radio], *aș vrea să vă rog pe toți cei din țară, cărora mă adresez astăzi, să mă ierte pentru faptul că nu-mi divulg identitatea și să nu pună la îndoială sinceritatea vorbelor mele. Mi se pare mult mai important ca prin munca mea să pot menține, în continuare, un contact cu studenții... deoarece predau în învățământul superior din Cluj.*” Semnează: Doinea Cornea, str. Alba Iulia 16, Cluj. Primul care demitizează gestul eroic este, iată, însăși Doina Cornea. Fără voia ei, din neatenția redacției, zarurile fuseseră aruncate și nimic nu mai era de retractat.

Citești apoi textele de protest unul după celălalt și vezi cum privirea, stilul, linia de atac se limpezesc și devin tot mai percutante. După ce fusese arestată împreună cu fiul ei timp de o lună, după ce se cutremurase de groază la gândul că fiul ei va fi supus torturii, că i-a nenorocit viața cu protestele ei, de-abia ieșită din închisoare și fără să știe că zilele regimului sunt numărate, Doina Cornea scrie – era deja primăvara lui 1989 – un text de o frumusețe și o limpezime etică fără cusur. Scrisoarea o adresează lui Nicolae Ceaușescu, interpellat direct: „*Întreaga țară a devenit o uriașă închisoare în care cetățeanul e în permanență agrest și umilit. Instituțiile, practic, nu mai funcționează, ele au fost abolite, figurând ca simple nume: justiție, armată, miliție, partid, învățământ etc. Suntem, de fapt, o țară ocupată de o armată invizibilă de securiști sub directa dvs. conducere. Sunt infiltrați pretutindeni, până și în intimitatea căminelor.*”

Rareori adevărul a fost numit mai răspicat cu numele lui. Și iată acum, în chiar rândul următor, ce încheie descrierea monstruoasei realități comuniste, epifania sacralului încorporat în puterea fragilității: „*Și, totuși, firescul, viața, fragila viață, va învinge! Își are, și ea, legile ei inviolabile, sacre!*” Semnează: Doina Cornea, martie, 1989. Peste nici zece luni, profeția se împlinea.

Nimic n-ar fi putut s-o abată pe Doina Cornea de la felul ei de a privi necruțător lucrurile și de a le rosti în afara oricăror comandamente conjuncturale. L-a admirat și l-a urmat pe Corneliu Coposu, dar l-a văzut cu acea dublă privire ce și-a ascuțit-o la extrem, o viață întreagă, deloc în linia general-mitologizantă și găunoasă cu care ne-am obișnuit după ce liderul fărănist a dispărut. Nu pot reda aici, din păcate, superbe pagini, alte pagini superbe, din interviul ce i-l ia Rodica Palade. N-ar fi meritat „cauza” țărănistă o mică tușă mitologizantă?, te întrebi, iar Doina Cornea îți răspunde parcă, indirect, te contrazice și te readuce la adevărul strict: „*Nu e indiferent cum trăim amănuntul. Exercițiul spiritual al faptelor mărunte a făcut parte din strategia mea. El mă obligă la o disciplină a curajului minor.*” Pur și simplu, tulburător.

* Doina Cornea, *Puterea fragilității*, ediția a II-a revăzută, cuvânt înainte de Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas,

briel Liiceanu în cuvântul său introductiv: „*timp de peste două decenii, Doina Cornea n-a mai existat pentru noi.*” Adevărată e și constatarea ce ne descalifică: n-avem cultul eroilor, nu-i identificăm și, prin urmare, nici n-avem cum să-i transformăm în modele. Aceasta nu înseamnă că nu trebuie să batem neîncetat la porțile închise ale uitării și indiferenței publice. Să batem până când se deschid, prin puterea faptelor „mărunte” de care vorbește Doina Cornea, dacă o carte, precum aceasta, e un asemenea fapt.

A m citit *Puterea fragilității* ca și cum aș fi știut doar vag cine e ființa ce vorbește aici, ca și cum n-aș fi întâlnit-o niciodată și de-abia acum aș încerca să înțeleg cine a fost – din ce spune în aceste pagini de interviuri și proteste. Lectura lor, trebuie s-o spun de la bun început, e una ce te pune în discuție de la prima până la ultima filă. Dacă ai apucat comunismul și vârsta responsabilă, de ce n-ai făcut ca ea? Iar dacă nu l-ai apucat, oare ai fi făcut ca ea? Întrebarea aceasta formează fondul moral imposibil de ocultat, presant și inconfortabil. Nu doar povestea ei o citești, ci și povestea ta, prin contrast. Și nu e doar rechizitoriul unui regim, ci și rechizitoriul propriei tale conștiințe. Și

Joncțiuni

Grațierea BENGHA

Primul gând pe care l-am avut citind titlul complet al *Fabulei existențiale** s-a îndreptat spre Michel De Certeau (cu *Fabula mistică*), pentru a face subit o piruetă spre *Principiile filosofiei*, unde René Descartes aducea argumente în favoarea existenței lui Dumnezeu și susținea, printre altele, că doar posibilitatea de a fi este cuprinsă în noțiunea pe care o avem despre lucruri, nu și necesitatea de a fi. Un viraj mental subiectiv, desigur, așa cum la fel de personală a fost o întrebare nerostită în clipa în care a prins cheag. O scriu însă aici, în treacăt, să rămână ca mostră de prejudecată a cititorului: ce se mai poate spune despre distanța dintre *a trăi* și *a exista*, când problema existenței a fost întoarsă pe față și pe dos, pe toate continentele?

Se pot spune destule. O demonstrează opul lui Ștefan Afloroaei, pentru care asocierea considerațiilor semantice cu cele epistemologice și metafizice intră în coregrafia cotidianului. Specialist în hermeneutică și teorii ale interpretării, profesorul ieșean pleacă de la observația că reflecția asupra distanței dintre *a trăi* și *a exista* așază într-o altă perspectivă atitudinii și întâmplări greu de explicat, „conflicte insolubile pe care voința le întreține cu ea însăși, forme de libertate enigmatice, decizii ce par lipsite de orice logică, credințe obscure ce atrag cu o uriașă putere, utopii înfricoșătoare sub aparența simplei inocențe.” Autorul concepe fabula ca punct de joncțiune între narațiunea morală (sau alegorică) și scenariul unor acte sau cursul unor evenimentelor hotărâtoare.

Alcătuirea din eseuri organizate în nouă secțiuni tematice (ceea ce îi conferă o înfățișare înșelător eterogenă), *Fabula existențială* se structurează, arborescent, pe trunchiul raționamentelor, reformulărilor și comentariilor despre lume ca reprezentare dramatică, irepetabilitate, singurătate și plictis, memorie și percepție a timpului, intervale și stări ale existenței. Supratema vieții trăite într-un fel anume, încât să mute existența celui în cauză undeva la margine, traversează suprafața și fâșiile de adâncime ale eseurilor. „A trăi fără a exista înseamnă a ignora [...] actul propriu de libertate și abisul pe care acesta îl generează, neliniștea pe care o ascunde.”

Punțile referențiale din teritoriul filosofiei, necesare și fi-rești (dată fiind specializarea autorului) sunt completate, surprinzător, de extensii literare manevrate cu dezin-voltură. În această rețea de conexiuni se întinde, de altfel, câmpul fertil al *Fabulei existențiale*. Nu pentru că e inedit ca metodă (recurge la ea și Gabriel Liiceanu, în stilu-i caracteristic), ci pentru alonja interpretării care depășește uneori extragerea unor sensuri noi. Aristotel, Dionisie Areopagitul, Pascal, Kant, Kierkegaard, Nietzsche, Husserl, Heidegger, Gadamer își dau mâna cu Vergiliu, Tolstoi, Dos-toievski, Milan Kundera. Din secolul al XVIII-lea, puțin cunoscutul Francis Hutcheson (cu *Inquiry into the Original*

of Our Idea of Beauty and Virtue) apare ca precursor al viziunii lui Borges despre fumusețe. Pe Cioran ezit să-l plasez, așa că-l las undeva la mijloc, între filosofi și literați. Și la fel de greu mi-e să aleg un fragment din paginile în care un scriitor sau altul apare altfel decât suntem obișnuiți să-l citim. De pildă, notațiile despre ideea eternei reîntoarceri și *O anume ușurătate a ființei* se deschid spre un Kundera reinterpretat, în cheie gnostică, pe temeiul modului de constituire a sensului și nonsensului. În fine, unul dintre segmentele cele mai interesante este cel constituit în jurul problemelor ridicate de ceea ce nu poate fi determinat ca obiect – cu paradoxul obiectului imposibil, sesizat de filosoful austriac Alexius von Meinong.

O chestiune de gust

Cărți multe, din toate genurile (dramaturgie, proză, poezie, critică literară) a publicat în ultimele decenii Horia Gârbea. Mărturisesc că nu am ținut pasul cu ritmul apariției lor. Dintre volumele de proză am citit doar *Crime la Elsinore*, roman care creiona, usturător, lumea teatrului românesc. Cum știam că în ultima vreme Horia Gârbea a publicat poezie (*Uimitoarele aventuri ale lui Făt-Frumos din Lună* și *Celălalt țărâm*), curiozitatea mi-a fost cu atât mai mare când am deschis proaspătul volum de proză scurtă.

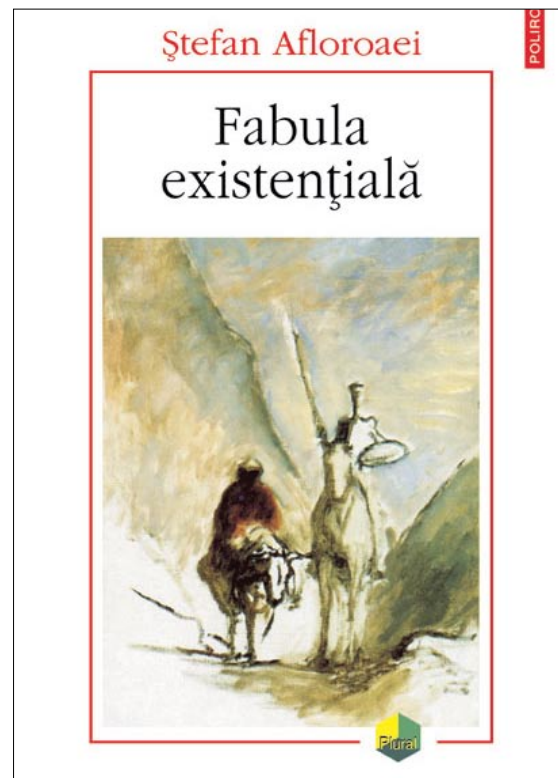
Plăcinte cu ighemonicon (Neuma, 2019) adună opt povestiri încadrabile în arealul tematic al autorului. Pe Horia Gârbea îl preocupă deprinderile și patimile prinse în căptușeala unui cotidian ros de moliile politicului. Abia ieșite la suprafață, ca un capăt firav de cânepă, sau răbufnite pe neașteptate sub apăsarea unor situații teribile, năravurile traversează nonșalant epoci: se lasă prinse în instantanee interbelice, animă decupajele mai largi din deceniile comuniste sau postdecembriste și, într-un final insolit, se îngheșue la fastul unui prânz oferit de Principe, după ce a vărsat birul la Sтамbul. Criminali, turnători, ofițeri și ingineri, tovarăși de nădejde sau boieri fricoși, primari „cu gura mare”, tineri care fug din țară și personaje coborâte din *Craii de Curtea Veche* intră oricând în generosul dicționar al (dez)umanizării pitorești.

Sunt făpturi vitale, frenetice, amorale sau, dimpotrivă, contururi de carton, docile, amorfe și obosite înainte de vreme. Reflectă (cele mai multe dintre ele) o nemărturisită solidaritate care nu se definește prin relații amicale și intimitate afectivă, ci subzistă în spațiul public al supraviețuitorilor – de dincolo și de dincoace de frontierele politice sau etice. „Dacă te-ai lua după ziare, Șantia e un monstru. Sau vreun vrăjitor ce stăpânește iarba fiarelor. Iar el nu-i decât un ucigaș de rând. Cu simbricie, ce-i drept. Te miri că umblă slobod? Păi el și ortacii lui slujesc cui plătește. Și între aceștia nu lipsesc nici oamenii stăpânirii. Numai că ei nu plătesc cu bani peșin, ci cu libertatea în care-l lasă” (*Negru de București. Generația a treia*). Volubile sau tăcute (în acest caz, ascultând povestea din fotoliul unui naratar), personajele evită proiecțiile psihologice și hățșurile analitice. Trăiesc prin ceea ce spun. Se conturează prin ce se vorbește cu sau despre ele.

De la o povestire la alta, dar și în cadrul aceleiași narațiuni, salturile temporale prind mai mult linia discursului decât fixează adâncimea scenelor dramatizate. E vorbă multă și puțină ilustrare. E destulă naturalețe a expunerii și un strop de problematizare. Pe autor îl fascinează jocul stilistic și suplețea figurativă care însoțesc șarjele epice. Măsoară rizomul indignării – hrănit, paradoxal, din luciditate și revoltă – și se menține, oarecum teatral, în zona smulgerii măștilor, jonglând pe alocuri cu percutanța satirică și cu incisivitatea pamfletară. Nu-i lipsește ordinea alcătuirii narative, ceea ce face ca povestirile să evolueze pe o bătă hiperbolică și să se orienteze după diapazonul participării. „Ei bine, imaginați-vă că eram în 1984. Campingul Năvodari gemea de lume. Sute și sute de corturi. Bere proastă, mâncare – cam ce și-a adus fiecare de acasă. [...] Sâmbătă, ne chitim să mergem la restaurant, grădină mare, ce zic eu, imensă. Și ținea până la unu noaptea. Terasale celelalte, la o bere și-un covrig, trăgeau obloanele la zece, era încă lumină pe-afară când nu mai serveau. Rămăneau luminate de becuri, abia strângeau bărzăunii, veneau ăia mai supărați cu

Mi-ar fi plăcut să aflu cum se situează autorul *Fabulei...* față de judecățile lui Roger Scruton în privința lui *a trăi*, dar filosoful și scriitorul britanic contemporan nu se află printre cei care-i sunt în atenție. Cumpătat, Ștefan Afloroaei rămâne în aria filosofiei canonice, însă această opțiune nu împinge *Fabula existențială* dincolo de zona eseurilor a căror lectură e (pentru cei interesați de punctele de sutură dintre filosofie și literatură sau de exercițiul de gândire) mai mult decât o posibilitate.

* Ștefan Afloroaei, *Fabula existențială. Cu privire la distanța dintre a trăi și a exista și alte eseuri*, Iași, Editura Polirom, 2018.

11

casetofoanele pe baterii și se puneau pe ascultat Pink Floyd, Deep Purple, ceva Metallica [...]. Care voia se punea alături, cu ce-avea și el în traistă. [...] Pe la 12 ieșeau din corturi boșorogii în pijama și făceau gât că nu pot dormi cu muzică, că cheamă miliția, texte. [...] Așa s-a scris istoria. În octombrie 1989, exact la spartul târgului, Fane a emigrat în Germania, unde ai lui pleaseră mai devreme cu câteva luni. Dacă-l vedeți pe acolo, întrebați-l și o să vă spună că așa a fost în '84, cum v-am povestit eu.” (*Miss Litoral* 1984)

Memoria și modul în care personalitatea celui care narează e alcătuită de conținutul (de)formator al amintirilor intră în relație cu distanța față de putere și cu consecințele mistificării – parte a unei strategii propagandistice sau expresie fabulatorie a subiectului individual. Multe dintre povestirile din *Plăcinte cu ighemonicon* conțin genealogii obscure și episoade traumatiche, asumări ale marginalității ori subterfugii salvatoare pe plan social. Varațiuni pe două teme majore (supraviețuirea și realitățile multiple), narațiunile adună voci și perspective diferite, lasă loc inserțiilor intertextuale și se compun din straturi narative diverse (rememorare, stil indirect liber, dialog și epistolar - acesta din urmă în 1921. *Variante*). Melanjul epic are un tempo bun și, mai ales, varietate stilistică. Bunăoară, povestirea care dă titlul volumului recurge la o întreagă paletă de arhaisme, fără ca stratul lexical să îngreuneze suflul metaforei care sugerează brutalitatea sorții și configurația echivocă a realității.

Dar care e realitatea? Unde începe ficțiunea și pe câte niveluri se desfășoară? Personaje din cărțile lui Mateiu Caragiale, G. Călinescu și Ionel Teodoreanu trec în povestirile „realiste” ale lui Horia Gârbea cu o lejeritate pe care numai transgresarea barierelor ontologice dintre câmpul extern de referință și cel intern o poate prilejui. În *Plăcinte cu ighemonicon* îmbinările care fac trecerea de la un țărâm ficțional la altul sunt lăsate la vedere. Revizionistă, proza scurtă a lui Horia Gârbea explorează istoria alternativă - prin parodiare (*La Sinaia, la Cazino*), prin retragerea unui autor care-și lasă baltă personajul (*Negru la București. Generația a treia*) sau, mai prudent, prin activarea memoriei individuale. În opinia mea, povestirile în care starea de agregare a discursului nu prezintă adaosuri convenționale postmoderniste sunt mai reușite. Îmi pare că explicitul inexpresiv parazitează textul, a cărui funcționalitate epică e asigurată de verva acumulativă (decelabilă cândva în pamfletul lui Bolliac) și de reconstituirea proporțiilor (de tip arghezian). „Vă spun eu că nu s-a trăit niciodată bine aici. N-are cum. Niciodată nu s-a trăit bine. Și nu că au fost războaie sau revoluții sau... Că astea au fost în toate țările. Nu. La noi din cauza oamenilor, dom'le. Să vă spui eu, domnu' inginer, că eu n-am plecat prea des de-aici. [...] Eu țin bine minte. Acum că am aproape 80 de ani, poate mai uit ce-am făcut ieri-alaltăieri, dar ce-a fost înainte nu uit, nu. Eu, când m-am născut, era în 48. Veniseră comuniștii – gata. [...] Pe urmă, în șaișopt, eram în armată când s-a auzit că, gata, iar intră rușii peste noi. [...]” (2028. *Focul*)

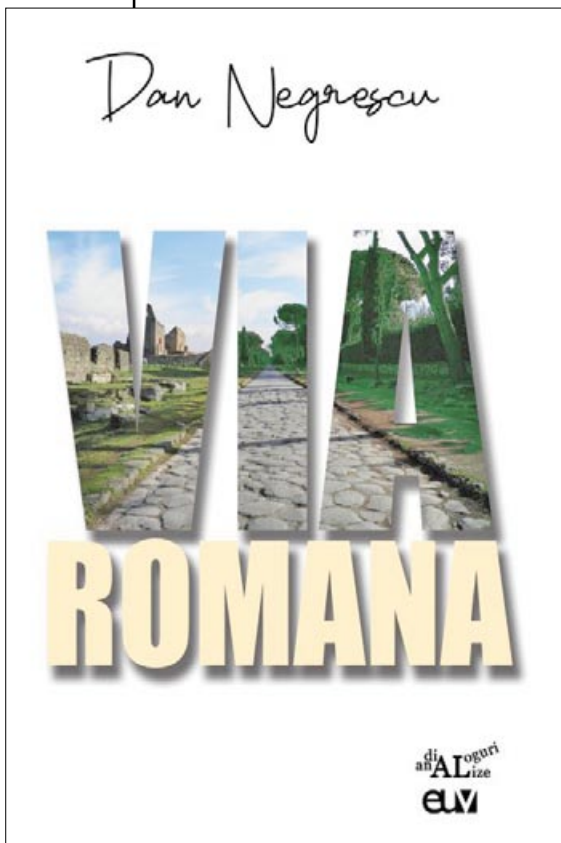
După reușitele cărți de proză scurtă apărute în ultimii ani (printre ele, *Mandarina* lui Răzvan Petrescu, *Pereți subțiri* de Ana Maria Sandu, *Guadalajara* lui Iulian Popa), *Plăcinte cu ighemonicon* are destulă aromă și crustă cât să atragă atenția. Că aș fi preferat o umplutură mai densă e doar o chestiune de gust.

delta

A duce, a aduce

Marian ODANGIU

Fie că punctul de reper era faimosul *Miliarium Aureum* ridicat, în centrul Cetății Eterne, de Octavianus August, fie că măsurătorile se făceau, după consemnările lui Plinius cel Bătrân, *de la porțile orașului*, un lucru este cert: *Mille viae ducunt homines per saecula Romam!*

O mie de drumuri vor duce întotdeauna oamenii la Roma. Ceea ce, în perioada de maximă înflorire a Imperiului Roman, însemna că toate cele douăzeci și nouă de căi ce străbăteau vastul teritoriu stăpânit de urmașii lui Romulus și Remus sfârșeau în același loc - măreața capitală de pe malurile Tibrului. Erau puține localitățile importante care să nu se afle pe aceste căi de acces public (*viae publicae*), după cum îi era imposibil unui călător, pornit de oriunde din imensa cuprindere geografică, să se rătăcească dacă, ajuns la răscruci, alegea să meargă pe drumul cel mai lat: *toate drumurile duc(eau) la Roma!*

Asimilată în mai toate limbile importante (*tous les chemins mènent à Rome, all Roads Lead to Rome, viele Wege führen nach Rom, tutte le strade portano a Roma* ș.a.m.d.), expresia privitoare la *via romana* a devenit în timp, pentru europeni și nu numai!, formula ce definește convergența, focalizarea într-un centru unic. Dar și propagarea, răspândirea, iradierea din același punct, fără limite în timp și spațiu, a unor idei, norme, reguli, legi, forme de structurare socio-politică, valori etc. Fiindcă, nu-i așa, *drumul* nu doar *duce* undeva, dar și *vine, aduce* de acolo, permite, deci, mișcarea în ambele sensuri. Iar la o examinare mai atentă a lumii contemporane e cu neputință să nu observi nu doar că, vorba Ecleziasului, *nihil sub sole novum!* *nimic nu e nou sub soare*, dar și că rigoarea și ordinea civică și instituțională desăvârșită a latinilor sunt/ ar putea fi cât se poate de funcționale și în lumea de azi, în condițiile în care mai toate experiențele sociale, politice, culturale, umane au fost parcurse în/ de strălucita Antichitate

acum mai bine de două milenii. Ele s-au sublimat în reacții, atitudini, comportamente, poziționări morale exemplare, scări de valori suficiente pentru a le calibra corect pe cele contemporane.

Publicate inițial pe site-ul *La-punkt.ro*, „însemnările civice” ale lui Dan Negrescu, deopotrivă cele din cartea precedentă, *Lecție romană* (2018), și cele din culegerea recentă*, au ca întemeiere o asemenea viziune: convingerea că, dacă societatea de *acum* s-ar (re)ășeza pe principiile verificate și răș-verificate ale celei latine clasice („dreptul roman e încă viabil!”), dacă ar (re)adopta realismul pragmatic al gândirii romane, cu certitudine ar avea toate șansele de a(-și) recupera *ordinea* și *rigoarea* absolut necesare unei evoluții firești, spre binele și fericirea tuturor membrilor săi. „De la Imperiu încoace, unele lucruri nu s-au schimbat, adevărind veridicitatea aserțiunilor clasice”, constată Dan Negrescu, opiniile sale aflându-și argumentele, în cea mai mare parte, în evenimentele și, mai ales, în scrierile vastei culturi (și bibliotecii!) a lumii romane, de la epoca Imperială, la Evul Mediu târziu.

Între *eseu* și *pamflet*, discursul său *sine ira et studio* nu este, însă, unul doctrinar, ocolește subtil orice înregimentare ori aderență ideologică, evită opțiunile politice unilaterale. El izvorăște esențial din bunul simț etic și, îndeosebi, intelectual al autorului, al omului de cultură care dezavuează stereotipiile și blocajele mentale, enormitățile schizofreniei cotidiene, inerția și precaritatea manifestărilor publice zgomotoase, care au devenit, treptat, un mod de implicare socială, total lipsit de simțul ridicolului: „marile și micile crize ale unei democrații adevărate nu se rezolvă în stradă prin spectacole de sunet (răcnit și amplificat) și lumină (celularizată), amintind de grandioasele manifestări cu aceleași mijloace (sunet și lumină, adică) din perioada Daciadei și a Cântării României” (*Doctori în toate științele e aliis quibusdam. Un portret (post)renascentist*).

Corectitudinea morală și ordinea civică și instituțională a latinilor (fiindcă, nu-i așa?, „forma cea mai serioasă de stat au creat-o romanii”) rămân, în continuare, modele absolute la care, din păcate, spiritul contemporan recurge arareori, ele fiind contrazise de „vârtejul reformist-mitingist din ultima perioadă” și „frenesia contestatară specifică democrației noastre”, chiar dacă, subliniază, dintru început, autorul, „relele umanității nu le-am inventat noi, românii”. Pledând în favoarea verticalității etice și transparenței *statului de drept* roman, Dan Negrescu este direct, caustic, tranșant, nu iartă nimic și pe nimeni.

El a fel de tăios atunci când vorbește despre intelectualitatea carieristă („capabilă - senin argumentat - de cele mai abjecte trădări, delațiuni și felațiuni, fiind prin aceasta obiect al cumpărării”), despre politizarea sportului, despre pervertirea mijloacelor audiovizuale, aberațiile publicității televizive și puzderia de părerologi (*spiritele critice din media... vizual-trăncănită*) care au invadat micile ecrane, despre Europa

unită (anticipată de glorioasa *Pax Romana*, cea care „a adoptat toate religiile și popoarele sub ocrotitoarea *cetățenie romană*” ori despre *Facebook*, *Instagram* și alți „vectori ultramoderni ai prostiei”).

Comentează, cu aceeași perseverență argumentativă bazată pe certe similitudini evenimențiale ori, la limită, pe raționamente etimologice/ filologice (v. *Statul*; *Post(úri)*; *Drapelul*, *Imnul* și *Violanda*, *Despre bătaie, bătut și bătălii* etc.), face apologia *conducătorului caesaric* - a liderului autoritar în lumea de azi („rolul marelui *conducător caesaric* este acela de a asigura un climat de dictat al toleranței, adică de a veghea ca toleranța să fie egală pentru toți, nu doar pentru cei care își clamează zilnic, oră de oră, drepturile, considerând că o piață sau un traseu le aparține doar lor, deținătorilor adevărului”), denunță derapajele și automatismele întemeiate pe *idei de-a gata*, precum în pledoaria privitoare la penibilul și absurdul *nanismului urban* al iubitorilor/ promotorilor unor sintagme precum „micul Paris” pentru București, „mica Vienă” pentru Timișoara ori „mica Romă” pentru Blaj (v. *Centenarul - izvor de fantasmă. Triptic*).

Amendează cu un umor acid, o (virtuală) platformă electorală cu „câteva din utilitățile unui text clasic latin în lupta electorală”: „un politician inteligent (?) ar avea multe de câștigat din cunoașterea scrierilor rămase de la autorii latini, romani; nu neapărat de la toți, căci și-au avut și ei visătorii lor divini. Mai mult chiar, unul foarte inteligent nu ar trebui nici măcar să-i citească, ci să-și oblige consilierii să o facă (presupunând, desigur, că va asculta de ei și că aceia îl înconjoară pentru că sunt pricepuți în domeniu și nu în datul cu limba, linguseală, adică, de la *lingua*)” (*Genitorul patriei (noastre) și un posibil proiect electoral*).

În sfârșit, se adresează, în aceeași tonalitate total dezinhibată, liderilor țării, ai Europei, ai lumii, avansând o propunere care, dacă nu ar fi așezată sub zodia pamfletului, chiar ar putea fi luată în seamă: constituirea unei arma-

te a Europei (în spiritul ideilor lansate și susținute, nu de mult, de Franța și Germania), alcătuită exclusiv din politicieni, parlamentari, lideri: „pentru a se renunța la morți inutile și... imorale prin cei care le provoacă, dar și pentru a se vedea că rolul celor care ne conduc este unul total, vom porni de la principiul formulat categoric de către distinsul Seneca: *Salvarea poporului, implicit a Statului, să fie îndatorirea de căpătai a oricărui conducător!* Cum altfel și-ar putea îndeplini orice conducător îndatorirea de mai sus, decât sacrificându-se personal pentru popor și Patrie, pentru ca ei, conaționalii săi, să rămână neștirbiți numeric, pentru ca Țara să nu fie un cimitir (dacă mor intra-) cu bocetele văduvelor și nedumeririle înlăcrimate ale nevinovaților orfani”.

Împrecinata armată ar urma să fie alcătuită dintr-un număr egal de parlamentari, sub controlul unei comisii neutre. Războiul ar urma să se desfășoare, cu deplina respectare a egalității de șanse, pe un teren neutru, situat în mod obligatoriu între cele două țări beligerante și ar fi susținut cu arme dintre cele mai performante, plata urmând a se efectua ulterior, în funcție de rezultatul final al confruntării, evaluat din momentul în care una dintre părți rămâne... fără luptători. Evident, conchide autorul, armatele naționale ar urma să fie păstrate, având, exclusiv, rolul de „a apăra Patria între hotarele ei și poporul, când sunt cu adevărat amenințate” (*În atenția parlamentului și președinției Uniunii Europene. Propunere legislativă*).

Utopiile fanteziste propuse de eseurile din ultima parte a volumului *Via Romana* fac legătura cu proza lui Dan Negrescu, în care se regăsesc scriitorul, universitarul, comentatorul socio-politic și, peste toate, autorul ale cărui știință de carte și pasiune enciclopedică se articulează pe o imaginație efervescentă, punând în valoare una dintre cele mai vii spirite reflexive ale culturii române de azi.

*Dan Negrescu, *Via Romana*, Praeverbum Dana Percec, Postverbum Cristian Pătrășconiu, Editura Universității de Vest, 2019

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2019 SEPTEMBRIE

- 2 septembrie 1944 s-a născut **Viorel Marineasa**
- 4 septembrie 1946 s-a născut **Gheorghe Zincescu**
- 7 septembrie 1930 s-a născut **Ion Arieșanu**
- 7 septembrie 1946 s-a născut **Petru Livius Bercea**
- 8 septembrie 1916 s-a născut **Cristea Sandu Timoc**
- 10 septembrie 1944 s-a născut **Eugen Evu**
- 12 septembrie 1952 s-a născut **Manolita Filimonescu**
- 12 septembrie 1951 s-a născut **Petru Ilieșu**
- 14 septembrie 1949 s-a născut **Elisabeta Bogătan**
- 14 septembrie 1948 s-a născut **Roman Iacob**
- 17 septembrie 1953 s-a născut **Herta Müller**
- 17 septembrie 1944 s-a născut **Coriolan Babeți**
- 18 septembrie 1942 s-a născut **Nicolae Dolângă**
- 19 septembrie 1961 s-a născut **Iosef Erwin Țigla**
- 21 septembrie 1942 s-a născut **Ion Șerban Drincea**
- 21 septembrie 1957 s-a născut **Octavia Nedelcu**
- 21 septembrie 1945 s-a născut **Nicolae Sârbu**
- 25 septembrie 1939 s-a născut **Stevan Bugarschi**

DINSPRE BANAT

Construcția culturală pe care o propune Viorel Marineasa este a scriitorului – a poetului, prozatorului, eseistului, dar și a editorului care își susține, prin prefețe, postfețe, articole cărțile și autorii pe care îi publică. A condus cenacluri și a gândit publicații culturale, le-a împins înainte prin editoriale în care continua un program. Profesor la jurnalistică, a fost alături de studenții săi, sub semnul acelorași proiecte culturale și politice. Am citit cu emoție fișele pentru romanul *Litera albă*: sunt selectate aici propoziții fundamentale despre Banat, unele uitate, altele trecute sub tăcere. De aceea mi se par semnificative alianțele unor istorici importanți, precum Anton Marchescu (autor al unei fundamentale, rarissime cărți despre *Comunitatea de avere*), Costin Feneșan, Nicolae Bocșan, Valeriu Leu. Ei știu, ei trebuie consultați atunci când scriem despre Banat.

Într-un timp în care suntem confiscați de prezent – și încă de un prezent care falsifică lumea care a fost – apelul la biografie, la arborele genealogic, mi se pare deosebit de important. „În ceea ce mă privește, scrie autorul cărții chiar pe prima pagină, mi-am regăsit strămoșii dinspre tată în cartea funciară habsburgică de la 1810 (cap de familie: Mihu Marineasa, satul Iablanița, nr. casă 137). De la sfârșitul secolului al XVIII-lea, oamenii locului au trăit în teritoriul controlat de regimentul grăniceresc, desființat apoi, la sfârșitul veacului următor, dar organizarea militară, cu toate rigourile și restricțiile ei, a lăsat urme adânci în mentalitatea lor (și o nostalgie pentru ordinea pierdută), căci despre comunioane și *hausvater*-i se mai vorbește și astăzi, iar porecle ca Hărgot, Șlaifăru, Știgliț, Fraităru, conțin istorii, dar și un pic de istorie”.

Și, după alte istorii senzaționale, plimbări grațioase sau naufragii imprevizibile prin Mitteleuropa, scriitorul pune în valoare și explicabilele opțiuni literare: „Din punctul meu de vedere, Griselini, Ehrler și Nicolae Stoica de Hațeg sunt mai importanți decât Ureche sau Canteмир, iar pe Slavici și Sorin Titel îi citesc cu mai mult folos decât pe Caragiale sau Ștefan Bănulescu. (Din nou exagerez). Iar dacă nu vi se pare prea mult sau prea fălos, pe Kafka, Krúdy, Kiš, Kuśniewicz, Kundera îi simt ai mei”.

Cornel UNGUREANU

STRĂBUNU

Îl îmbărbătez ori de câte ori am prilejul și-i spun ce cred despre el fără să clipeșc, fără să mă îndoiesc vreo clipă că n-aș avea dreptate. Deci îi spun așa: „Hai, Fiaro, hai, hai, Moșuleaso, dă-ți drumu, fii mai cu spor, nu te inhiba, scrie când îți vine, zi ce ai de zis ca din pușcă, nu fi reținut, nu te moșmondi atâta. Ai încredere în tine, nu sta în umbră, ieși la rampă cu mult curaj, fiindcă ești bun. Vio, ești de fapt cel mai bun. Ai priceput? Simt, știu că-i pică bine brânciul ăsta, dar tot sfios rămâne și bălmăjește abia auzit că n-o fi chiar așa cum zic eu, că ar mai avea mult de lucrat, că frazele lui nu-s chiar așa simple. Zice: „nu-i baș simplu, Băbăjoaneo, cum scriu io”.

Așa-i, așa-i, Viorele, asta a băgat de seamă toată floarea optzecismului românesc adunată la Buzău, prin 1982, într-un de neuitat colocvii național. Au stat prozatorii, poeții și criticii cu gurile căscate când ai citit „Unelte, arme, instrumente”. Atunci s-a văzut clar că ești

nu doar foarte, foarte bun, ci și *altfel*. De neimitat, de păstrat cumva cu mare grijă, ca o vietate ciudată. De-aia zic că n-ar trebui să te vâram în formol, într-un borcan cu ciudățenii, n-ar trebui să te înfigem cu un ac în insectar sau să te turtim în ierbarul cu plante rare. Ci pur și simplu ar trebui să te citim mai des, filă de filă, să te recitim ori de câte ori ne dă ghes melancolia. Eu așa fac, Vio, și mă gândesc că nu degeaba strănepotul Mihai te strigă străbunu, cu varianta strămoșu. Cam asta ai putea fi tu, fără să știi, fără să vrei, pentru proza ce se înfiripă pe-aici.

Adriana BABEȚI

UN VULPOI, UN SCAMATOR, UN DRAC

Proza lui Viorel Marineasa e profund înșelătoare: notații simple despre o umanitate fără pretenții, de periferie, exotică în limbajul ei bănățean greu de priceput, comic și savuros, înșiruire de scenete fără elemente explicative de legătură, a căror logică urmează s-o găsești singur, dacă te duce mintea... Îți trebuie însă toată inteligența ta de lector ca să înțelegi ce vor să spună toate acestea, fiindcă ai de-a face cu un vulpoi, un autor de comedie deghizată, un scamator al aparențelor, un maestru al diversiunilor, un drac ce-și râde de comedia vremurilor ce-și răd de viețile oamenilor.

Spiritul care animă proza lui Viorel Marineasa e unul de carnaval continuu, defilare de măști și tipuri umane caricaturale, pe care povestitorul le aduce pe scena povestirii și le lichidează fără dramă în cuprinsul aceleiași fraze, ca-ntr-un film derulat cu mare viteză. Pe cât de mare e viteza de derulare a scenelor ce ți se flutură pe dinaintea ochilor, pe atât de lentă și vigilentă trebuie să-ți fie lectura ca să nu-și scape sarcasmul.

Comicul și sarcasmul sunt platoșa lui, din momentul când s-a decis să scrie proză înțelegând are ceva important de spus. Cu ajutorul comicului și sarcasmului se apără el de agresiunea politicului și cu ajutorul lor tratează toxinele cedărilor morale. Pentru amatorii de literatură exigentă Marineasa e un maestru. Controlat, atent cu scrisul său până la obsesie și din această cauză puțin productiv, autor de mici bijuterii, Viorel Marineasa ar trebui să se reediteze și să ne fie restituit la nivelul admirației ce i-o poartă un cerc constant de literați fideli, deloc oarecare ei înșiși.

Vasile POPOVICI

ÎȚI STRÂNG MÂNA, VIOREL

Viorel Marineasa e printre primii scriitori „pe care am deschis ochii” când am venit în Timișoara, ca student, în 1990. M-a prins din prima, fiindcă strânsoarea mâinii lui e de neuitat și te face să-ți iei seama, să fii pe fază, nu lingav și poețel. Dar nu doar prin puterea (neostentativă) a mâinii sale mi-a transmis Viorel încredere și m-a făcut să-l îndrăgesc, ci și prin seriozitatea, temeinicia și talentul cu care s-a poziționat și se poziționează în treburile culturale, fie că e vorba despre propriile cărți ori despre cărțile altora (a fost un excelent editor, iar a doua mea carte de poezie, *Odyssex*, la „Marineasa” a apărut), fie în discuții, fie în fel de fel de proiecte, mai mari ori mai mici, literare ori nu. Pe Viorel puteai și poți conta. Nu fușerește lucrurile.

Dacă își asumă ceva, ai garanția că va ieși bine acel ceva. Cea mai proaspătă dovadă, cei 75 de ani care i-au ieșit de minune! E la fel ca atunci când ne-am cunoscut. Cine nu mă crede, să dea mâna cu el.

Robert ȘERBAN

SCRISUL – O FORMĂ DE ÎNNOBILARE

Aș fi vrut să am timp – poate voi reuși asta cândva - să recitesc cărțile lui Viorel Marineasa din perspectiva memoriei locului: a Timișoarei și a Banatului deopotrivă. Ea se concentrează în tematici diverse, în detalii atât de expresive, pune în circulație informații atât de neașteptate, le transformă în povestiri atât de reușite, încât lectura lor nu va putea fi evitată de nimeni dintre cei ce vor dori să se ocupe de harta reală și imaginară a spațiului în care ne trăim împreună timpul vieții. Nici urmă de autohtonism sau de vreo fudulie cu țâfnă, de încrunțări sau aere de superioritate. Nici măcar cele justificate de temeinicia omului care știe despre ce vorbește, din experiența trăită, dar și din lecturi pasionate, cuprinzând istoria cea mare, dar și cea a faptelor aparent neînsemnate, care dau savoare scrierilor sale. Acest exercițiu de descoperire și continuă redescoperire se face prin scris și citit deopotrivă, dar și prin ceva ce îl impune pe Viorel ca pe unul dintre cei mai valoroși editori de carte privitoare la Banat sau având legătură cu Banatul.

Ca editor, Viorel Marineasa a descoperit talente, le-a susținut și încurajat să scrie. Scrisul este pentru el o formă de înnobilare, poate cea mai importantă, recompensă, efort și pasiune de o viață, scop în sine, exercițiu cotidian. Cred că e unul dintre cei mai talentați prozatori ai locului, un foarte bun jurnalist și un prieten de nădejde. Vesel cu măsură, pentru că știe să diagnosticheze cu exactitate hibeile oamenilor și ale vremurilor, nu e totuși un sceptic. Hătru fără răutate e necruțător cu prostia și rățăcirile extremiste, cu lipsa de onestitate și oportunismul în acțiune.

Smaranda VULTUR

TUTUN MARCA SNAGOV

În legătură cu Viorel și cu viața mea petrecută cu el se potrivesc bine cunoscutele vorbe din povești – „a fost odată ca niciodată”. Aici este obligatoriu (pentru o mai bună *vraisemblance*) să adăugăm sintagma „că de n-ar fi nu s-ar povesti”. Așadar, ca niciodată a fost să fie pe vremuri boema literară timișoreană optzecistă despre care am scris un scenariu cu Tudor Crețu pentru un film realizat de Brândușa Armanca, cu ope-

ratorul amic Gelu Șfaițer. Producția poartă același nume. Într-însa Vio apare într-un podrum al unui bloc din Lahovari, din spatele fostului cinematograf, unde trăia odată ca niciodată prozatoarea și criticul literar Alexandra Indrieș, prietenă a noastră de „băut tiutiu”, vorba lui Anton Pann. Cu Gloria Lilin, pe numele ei obștesc, mult tutun marca Snagov am tras noi în piept. La subsolul blocului în care trăia Gloria, poetul Ion Monoran își petrecea orele de fochist de încălzire centrală, printre țevi, motoare, gălăgie monotonă, gândaci din aceia negri. Acolo Vio a fost filmat într-un fundal cu o ușă din lemn paradiță, vorbind despre optzecismul literar cu tacticoase referințe la Allen Ginsberg, Frank O’ Hara, vodca Wyborowa și zacusca lui Mono.

Daniel VIGHI

SFÂNTUL OFICIU AL LITERATURII

Când mă gândesc la Viorel Marineasa, îmi apar nostalgic în minte vremurile când, cronicar literar fiind, chiar aveam despre ce scrie. În mod straniu, plăcerea de a face cronică literară se leagă și de lecturile manuscriselor lui Marineasa și ale colegilor de generație. Deși, cum se spune, putea să ne fie „baci”, el a apărut în literatură și s-a dezvoltat alături de mai tinerii lui colegi din *generația în blugi*. Citindu-i textele de azi, constat că el scrie exact ca la debut. Ceea ce nu înseamnă absență a evoluției, ci excelență a stilului și a substanței, vizibilă de la primele sale rânduri publicate. Într-adevăr, Viorel Marineasa a apărut, asemeni unei Athena Pallas venită pe lume gata înarmată, cu tot echipamentul militar-literar pregătit să ia cu asalt câmpul de bătalie.

„Câmp de bătalie” e mult spus. Retractiv, aproape pustnic, de-o improbabilă modestie în care simți, totuși, pala de umor a ironiei și a auto-ironiei, Marineasa preferă penumbra unui laborator, unde distilează în tihnă aromele vechi ale marii literaturi și culturi. Deși dotat cu un ochi admirabil pentru surprinderea clipei de acum, o tânjire cu note aproape romantice îl trage spre trecut. De aceea, mi-l închipui nu scriind, ci oficiind. Mi-l figurez stând în picioare, în fața unui pupitru înalt, asemeni călugărilor medievali, înconjurat de vechi cronici, lexicoane și enciclopedii și visând cu ochii deschiși pe marginea lor. Din aceste visări și decantări au ieșit câteva dintre cele mai bune cărți de proză scrise vreodată în Banat. Prin Viorel Marineasa, marea proză a Vestului României, demarată, ce e drept, târziu, prin generația lui Sorin Titel și a lui Livius Ciocârlie, și-a găsit un admirabil exponent.

Mircea MIHĂIEȘ

Opt exemple de evaporare a spiritului critic

Valentin CONSTANTIN

Nu mi-am propus să demonstrez că atrofierea durabilă a spiritului critic este cauza probabilă a discernământului politic diminuat pe care îl deplângem atâta lume la noi. Mi-am propus, însă, convocând exemple din diverse planuri ale realității noastre sociale, să arăt că atrofierea spiritului critic este o linie de continuitate între cultura comunistă și epoca actuală, epuizată de repudierea ei. În tinerețea mea național-comunistă am avut mai multe controverse cu profesorii de română și istorie. Nu pentru că profesorii nu mi-ar fi acordat suficiență atenție. Dimpotrivă, erau intrigati de mai multe dintre lecturile mele. Dacă stau să mă gândesc bine, unele mi s-ar fi părut și mie suspecte. O să evoc două episoade din liceu.

eu îi consideram pe otomani raționali. Or, nici o alegere rațională a unui drum spre Occident nu putea implica Valahia, Moldova sau Transilvania. Doar dacă doreai să-ți supui armatele unor probe de cățărare prin munți, ca în tururile cicliste. Drumul standard, de fapt singurul, pornea prin sudul Dunării (după ce se adunau trupele din Anatolia), continua pe la Belgrad și de acolo străbătea Cîmpia Panoniei prin Buda și Pesta spre Viena. Ungaria a fost cumva o pavăză a creștinătății. Însă din păcate doar pînă în 1526, pînă la Mohács.

Voi trece la două credințe contemporane larg răspindite și pline de vitalitate: credința că dezvoltarea agriculturii și a turismului ar putea muta economia românească de la periferie la semi-periferie.

Trei. Agriculturii românești i se atribuie un *pedigree* nobil: am fost grînarul Europei. Dacă ai ajuns, prin nu știu ce

turismul, ca și agricultura, are nevoie de subvenții de stat (de tipul tichetelor) sau de investiții de stat. Toate acestea ne pot face viața mai plăcută, dar nu ne asigură o dezvoltare economică semnificativă.

Cinci. După 1989 am fost uimit să văd că cel mai penibil produs intelectual al național-comunismului, Casa Poporului, a fost adoptat în noua societate. Pentru mine, Casa Poporului demonstrează că lucrurile uimitoare cheamă alte lucruri uimitoare. De exemplu, „Catedrala Mântuirii Neamului” nu s-a născut din megalomanie și prost gust. Casa Poporului e cea care a chemat Catedrala. Împreună vor pregăti apariția unui alt obiect fascinant, să-i spunem „Panteon-ul politic al neamului”, pe care poate că nici nu ne dăm seama de cînd îl așteptăm. Atunci ne vom convinge că lucrurile cheamă alte lucruri, așa cum suntem convinși de propoziția „cuvintele cheamă lucrurile”.

Șase. À propos de Casa Poporului, prin anii '90 pereții culoarului care te conducea la sala de ședințe publice a Curții Constituționale a României erau tapetați cu portretele (probabil în ulei) executate după fotografiile ale judecătorilor instituției. Am rîs cu poftă și le-am povestit amicilor și studenților. Era clar că domnii și doamnele se credeau egalii lui John Marshall, Oliver Wendell Holmes, Felix Frankfurter sau Antonin Scalia. Evident că nu există nicio decizie a Curții Constituționale a României care să figureze în vreo antologie a gândirii politice sau juridice.

Șapte. La Curtea de Apel București, o instituție care ocupă un palat, una dintre „monumentalele” săli de judecată poartă numele lui Istrate Micescu. Lăsînd la o parte faptul că Istrate Micescu reprezintă la noi genul destul de răspîndit al marilor juriști fără operă, personajul a semnat cea mai stupefiantă legislație rasistă, la concurență cu asociații lui Adolf Hitler.

Opt. Voi încheia cu un exemplu ceva mai banal, probabil mult mai banal. Am văzut recent un interviu cu jucătoarea de tenis Simona Halep. Interviul mi-a activat o amintire. Mi-am amintit că atunci cînd Simona Halep a ajuns pe locul I în

clasamentul WTA, ziaristii noștri sportivi erau plasați pe o scală de la revoltați la contrariați, de faptul că firma *Adidas*, sponsorul jucătoarei, nu i-a majorat semnificativ contractul de publicitate. Iar jucătoarea nu era doar nemulțumită, ci chiar frustrată, pentru că își compara veniturile cu veniturile altor jucătoare mult mai slab plasate în clasament. A jucat un timp cu echipament *no name*, pentru ca în final să obțină un contract mediocru, în raport de așteptările generale, cu firma *Nike*. Asistam la o nouă conspirație împotriva noastră? La o impardonabilă discriminare?

Evident că imaginea unui sportiv nu este formată doar de loviturile de *forehand* și de *backhand*, de încîntătoare venituri la fileu sau de mingi lobate cu multă inspirație. Poate că, în primul rînd, conțeză ținuta, felul în care vorbești, cum te îmbraci, cum te miști pe terenul de joc și în afara lui.

Marii sponsori nu se așteaptă ca vreun client de-al lor să fie fascinat de lipsa de eleganță a unui sportiv. Nu e greu de înțeles ce impresie faci atunci cînd, în timpul unui meci, ordoni, într-un stil inubliabil, micului tău staff să te aplaude. Sau atunci cînd îți tratezi cu multă asprime antrenorul îngenunchat în ritualul consilierii de la pauză. În trecut fie spus, antrenorii de tenis sînt victime naturale ale unui raport de putere care nu există în alte sporturi.

Dar ce s-a întîmplat în interviu? Ce a făcut acolo semnificativ jucătoarea de tenis? În general, discursurile ei sînt colecții de clișee mai noi sau mai vechi. De data aceasta, după ce a fost învinsă la US Open de o tînră jucătoare, Taylor Townsend, Halep a ținut să relateze în conferința de presă o poveste. Le-a spus ziaristilor că după un alt meci în care o învinsese pe Taylor Townsend, aceasta ar fi venit în cabina ei și ar fi întrebat-o dacă nu ar putea să îi spună ce ar trebui să facă pentru a-și îmbunătăți jocul. Dacă nu ar putea să îi dea cîteva sfaturi. Am fost cît se poate de neplăcut surprins de ideea campioanei noastre de a dezvălui o secvță privată și de momentul ales. Sînt tentat să le leg de evaporarea simțului critic din spațiul nostru public.

Dedic acest text celor care sînt dispuși să accepte pertinența majorității exemplilor, dar încă nu sînt dispuși să accepte pertinența tuturor exemplilor.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Unu. I-am spus profesorului de română, într-un cadru nu suficient de restrîns, că mie nu doar că nu îmi place deloc *Luceafărul*, însă nici nu pot să înțeleg mesajul. Nu înțelegeam logica locutorului din poezie, adică logica după care Cătălina trebuia să îl prefere lui Cătălin. Ideea că geniul prezumtiv trebuie să te plaseze într-o ordine privilegiată a preferințelor erotice mi se părea din cale afară de ridicolă. Ce ni se recomandă să facem? Să admirăm eleganța resentimentelor?

Doi. Profesorul meu de istorie împărțea o idee pe care unii ar numi-o astăzi romantică, aceea că voievozii români, dar și principii transilvăneni, s-au dedicat în Evul Mediu „apărării creștinătății”. Ținea să o sublinieze ori de cîte ori avea ocazia. Devenise cumva monoton, și astăzi mă gândesc că funcționa ca o explicație pentru decalajul nostru față de Occident. Mai tîrziu am aflat că era un sindrom regional. În anul 2010, în Preambulul Legii Fundamentale a Ungariei, apărea aceeași idee: că Regatul maghiar a fost o pavăză a Europei timp de mai multe secole.

Din păcate pentru profesorul meu de istorie și pentru alții *eiusdem farinae*,

împrejurări, grînarul cuiva, înseamnă că ai adoptat o strategie economică blind-sinucigașă. Înseamnă că ai decis să valorifici, mai rapid sau mai lent, produse primare, în mod obligatoriu ieftine. În orice caz, mai ieftine decît produsele pe care le-ai fi obținut investind cerealele în animale. Sau, mai mult: dacă te-ai fi specializat în alimente manufacturate, ai fi obținut probabil un profit mulțumitor.

Patru. Cît despre turism, acesta este obligatoriu de două feluri: turism de piață sau turism de stat. Turismul de piață presupune, bineînțeles, o piață. Este, de pildă, litoralul românesc al Mării Negre o piață turistică credibilă? Concurența din proximitate (la o oră sau două de zbor) posedă 6-7 luni de climă favorabilă. Noi avem 60-70 zile favorabile. Nimeni nu ne explică prin ce miracol poți deveni la fel de rentabil ca și concurentul tău plasat ceva mai la sud?

Avem o cascadă incredibilă. Una din miile de cascade incredibile din lume. Însă trebuie făcut un drum de calitate pînă la cascada X. Nu se va amortiza niciodată. Realizarea lui o să lumineze în schimb cîteva suflete dedicate. Pensiunile rurale și/ sau montane de la noi sînt rentabile doar prin accident. Așadar,

Septembrie Eugen Suciu

Informații precare
ale greierilor
despre septembrie
și despre rîndunelele
care n-au apucat încă
să plece
și acum
izbesc cu magnetii
în codul de bare
al mansardelor

cheltuieli furibunde
ale unei singurătăți
de pe alte meleaguri

Invictus

Mădălin BUNOIU

Zilele trecute am demarat, într-un parteneriat Universitatea de Vest din Timișoara (UVT) & Editura Humanitas, un proiect căruia îi prevăd un parcurs bun. M-au încurajat atât de nivelul de participare, cât și de gradul de interes manifestat de cei care au ales ca într-o după amiază de miercuri să participe la un dialog despre știință. Evenimentul, care va avea o periodicitate lunară, își propune să aducă în fața publicului specialiști din diverse domenii ale științei și care, într-un dialog moderat de subsemnatul, să invite la lectura unor cărți din colecțiile Humanitas. Prima temă aleasă a fost *Stephen Hawking și găurile negre*, avându-l drept partener de dialog pe domnul prof. univ. dr. Ion Cotăescu, fizician, creatorul școlii de fizică teoretică de la UVT. Cu siguranță, vom mai scrie în paginile *Orizontului* despre acest proiect. L-am amintit acum doar pentru a face trecerea de la știință la cotidian, un cotidian care nu are întotdeauna doar povești fericite. Așadar, în continuare, nu va fi despre găurile negre și despre Stephen Hawking, ci despre o perlă neagră, parafrazând aici memoria lui Pelé, legendarul jucător de fotbal brazilian. Dar nici despre Pelé nu e vorba, ci despre o altă perlă din lumea sportului și anume, din rugby. Chester Williams... legenda sportului sud-african. Nu voi putea să vorbesc despre el la trecut, chiar dacă aceasta este realitatea crudă, căci felul său de a fi, modul optimist și fermecător de a se raporta la viață, la libertate, la dezvoltarea unei societăți curate îl fac prezent în fiecare respirație a mea și a atâtor oameni care l-au admirat.

Categoric, sunt multe, foarte multe de spus despre Chester Williams, despre influența pe care a avut-o asupra populației de culoare din Africa de Sud, despre relația specială cu Nelson Mandela, despre cum a reușit să fie primul jucător de culoare care a purtat tricoul naționalei Africii de Sud, despre cum și-a pus amprenta asupra titlului mondial câștigat de Africa de Sud în anul 1995, despre ce înseamnă să fii personaj principal într-un film – *Invictus* - în care joacă Morgan Freeman și Matt Damon, despre cum a ales să vină antrenor la Timișoara, despre prietenii pe care le-a legat aici, despre dorința extraordinară de a studia și mândria de a fi devenit absolvent al UVT... Și despre cum urma să deruleze un doctorat în care dorea să aducă laolaltă sportul, psihologia și științele politice ... Despre discursul său memorabil de la festivitatea de absolvire a studenților UVT, când s-a deschis în fața tinerilor absolvenți precum o floare, arătându-le ce înseamnă a fi motivat, ce înseamnă să iubești cu pasiune nu doar un sport, ci o stare de spirit¹. Mă voi opri însă asupra a două întâmplări, nu ciudate, și la o minune, aceea de a fi avut bucuria să cunosc un om extraordinar. Un om cu un zâmbet permanent pe buze.

Într-o lună februarie, acum câțiva ani, am participat împreună cu prietenul și colegul meu Silviu Rogobete la un târg

educațional în Africa de Sud, la Pretoria și Cape Town. Drumul lung nu a mai părut atât de obositor odată ajunși la Cape Town, căci acolo ne aștepta Ches-sie, așa cum îl alinta Silviu. De la hotel am revenit la aeroport pentru a închiria o mașină. Ne-am descumpănit în momentul în care am văzut că urma să stăm la o coadă care ne-ar fi ținut în loc câteva ore. Dar atunci am avut pentru prima dată confirmarea a ceea ce îl auzeam adesea spunând pe Dan Dinu, finanțatorul și sufletul celei mai performante echipe de club din Timișoara – Timișoara Saracens UVT Rugby Club: „...în Africa de Sud, ca de altfel în toată emisfera sudică, Chester este o legendă, oamenii se bucură când îl ating. Este un zeu ...”

A fost reperat imediat de către reprezentanții firmei de închiriere și invitat, și noi alături de el, pentru a alege o mașină. Cea mai nouă, cea mai bună și la prețul cel mai mic posibil. Și, un standard cu care ne vom obișnui – „Chester, can I hug you? Chester, can we take a picture?” Ce a urmat în zilele următoare a fost în același registru culminând cu momentele în care eram prezenți la târgul educațional însoțiți de eroul nostru, student la UVT la acea vreme. Colegii de la alte universități din România, prezenți și ei la târgul educațional, erau pe cât de entuziasmați, pe cât de invidioși: tinerii sud-africani erau buluc la standul UVT, atrași, bineînțeles, de farmecul și personalitatea lui Chester. Silviu și cu mine profitam din plin, prezentându-le toate oportunitățile de studii de la UVT.

Vizita nu a rămas fără urmări în plan educațional pentru UVT. Imediat după întoarcerea acasă au fost semnate o serie de acorduri bilaterale cu universități reprezentative din Cape Town. Au fost demarate colaborări și schimburi academice prin programul Erasmus+. Un număr semnificativ de studenți și cadre didactice, români și sud-africani, au beneficiat deja de perioade de mobilități.

Iunie 2019. Timișoara, Bl. V. Părvan 4, parcul din fața sediului central al UVT. După amiază, după ora 18. O întâlnire întâmplătoare cu Silviu care era însoțit de o doctorandă din Cape Town, venită la UVT prin programele mai sus menționate. Am purtat o discuție, la început de curtoazie, dar care a mers rapid înspre o zonă de suflet, atunci când am început să discutăm despre Chester. Când tânăra noastră colegă a aflat că Chester a antrenat la Timișoara, dar mai ales că urma să vină în curând la UVT pentru a discuta despre un posibil program de doctorat, s-a emoționat profund, spunând că și-ar dori enorm să-l cunoască. Cu totul, dar cu totul întâmplător, am intersectat-o pe această tânără pe coridorul unde se află departamentul de relații internaționale al UVT exact în ziua și la momentul în care Chester se afla la mine în birou. Nu mai cred de mult în coincidențe. Ele ne arată modul în care Dumnezeu preferă să rămână anonim, așa cum a spus-o Einstein.

„Chester, can I hug you? Chester, can we take a picture?”

¹ <https://www.facebook.com/madalina.bunoiu/videos/vb.737739055/10156244979384056/>

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Lev Șestov și nobila disperare

Vladimir TISMĂNEANU

Lev Isaakovici Șestov, născut cu numele de Yehuda Leib Schwarzmamm pe data de 12 februarie 1866, la Kiev, Ucraina. A fost un filosof existențialist rus. El a emigrat în Franța în 1921, în contextul cataclismic care a urmat revoluției din octombrie, a predat la Sorbona și a scris pe varii subiecte până pe 19 noiembrie 1938, când a murit la Paris. Poetul evreu de origine română Benjamin Fondane i-a fost prieten apropiat și discipol. Filosofia lui Șestov i-a influențat, printre alții, pe Albert Camus, Emil Cioran și Czesław Miłosz.

Lev a fost un om dominat de o mare idee atotcuprinzătoare: dorința de a elibera omul de sub tirania necesității. În acest sens, prietenul său personal, existențialistul religios Nikolai Berdiaev, spunea: „Lev Șestov a fost un filosof care a filosofat cu toată ființa sa și pentru care filosofia nu a reprezentat o specializare academică, ci mai degrabă o chestiune de viață și de moarte. A aparținut constant domeniului minții și independența sa în raport cu tendințele vremii a fost remarcabilă. L-a căutat pe Dumnezeu, a căutat eliberarea omului de sub imperiul forțelor necesității. Iar aceasta a fost problema lui personală. Filosofia lui a aparținut tipului existențial de filosofie, adică nu a obiectivat procesul cunoașterii, nu l-a desprins de subiectul care cunoaște, l-a unit cu discernământul integral al omului. Filosofia existențială înseamnă rememorarea subiectului care filosofează, care încorporează experiența existențială în propria sa filosofie. Acest tip de filosofie presupune că misterul existenței este comprehensibil doar în interiorul condiției existențiale umane. Pentru Lev Șestov, tragedia umană, terorii și suferințele vieții umane, perpetuarea deznădejdiei, erau toate la baza filosofiei.”

În *Șestov or the Purity of Despair* (din „From Emperor of the Earth: modes of eccentric thinking”, University of California Press, Berkeley, 1977, pp. 99-119), Czesław Miłosz afirma: „Nu e de mirare că Albert Camus, în *Mitul lui Sisif*, când invocă protagoniștii paradoxului și absurdului, îi menționează înainte de toate pe Kierkegaard și Șestov. Cu toate acestea, similitudinile dintre existențialismul parizian al anilor 1940 și 1950, pe de-o parte, și Kierkegaard și Șestov, de cealaltă, sunt superficiale. Camus, este adevărat, a fost nu mai puțin fascinat decât Șestov de *Însemnările din subterană* ale lui Dostoievski, chiar până acolo încât ultima sa carte, *Căderea*, reprezintă în mod fundamental rescrierea *Însemnărilor*. Cu toate acestea, Șestov, convins cum era că Omul Subteran merita salvarea datorită aspirației sale către ‚altceva’, nu-l va lăsa victimă a eului său disperat, înnebunit, solitar. Era cu siguranță sceptic cu privire la alternativele propuse de Dostoievski – țărănul pelerin Makar Dolgoruki, Părintele Zosima, Alioșa. Totuși, el a fost un om al Scripturilor. Ar fi acceptat probabil epitetul proferat adesea la Platon la adresa adversarilor săi într-o dispută – Mișolog, persoană care detestă rațiunea –, dar doar pentru a sublinia absurdul condiției umane care este mascat de Rațiune.

Există o cale de ieșire: Binele nu este Dumnezeu. Trebuie să căutăm ceea ce este mai înalt decât binele. Trebuie să-l căutăm pe Dumnezeu’. Ceea ce înseamnă că disperarea care ne cuprinde în fața Absurdului ne duce dincolo de bine și de rău, spre un act de credință. Nimic nu este imposibil pentru Dumnezeu și pentru cei care cred cu adevărat în el. O afirmație absurdă, căci cine a văzut vreun munte mișcat de o rugăciune? Dar avem oare vreo alternativă? Fructele pomului cunoașterii aduc doar moarte. Ar trebui notat că Șestov nu a fost un predicator; a încercat doar să prezinte dilema în toată acuitatea ei. Cu siguranță nu a fost nici vreun moralist ori teolog.”

Șestov a filosofat cu întreaga sa ființă, aproape organic. Anti-raționalismul lui rămâne în continuare dificil și fascinant de deslușit. Când, cum și de ce a întors el spatele raționalismului ar putea fi legat de evenimente personale mai profunde. Tragedia umană, atât de aproape și de arzător introspectată, rămâne sursa primară a actului său filosofic. Produs veritabil al culturii ruse și europene, existențialismul lui Lev Șestov a datorat mult și literaturii hasidice și cabalistice, pe care o stăpânea foarte bine. A fost și un critic literar excepțional – eseurile sale despre Tolstoi, Pușkin, Dostoievski, Cehov (etc.) stau mărturie. Privit uneori de contemporanii săi ca rebel intelectual, neînțeles adesea, perceput alteori ca obscurantist, a fost o personalitate care a lăsat puternice urme. În realitate, el n-a făcut decât să accentueze că filosofia este rezultatul unei nobile disperări și mai puțin, sau deloc, al gândirii speculative. Această disperare nobilă este umbra care a marcat întregul său parcurs. Asemeni unui Miguel de Unamuno, Șestov a fost permanent și profund conștient de sensul tragic al vieții...

Craniul lui Descartes

Ciprian VĂLCAN

**Musée de l'Homme,
13 aprilie 2003**

În primăvara lui 2003, mă aflam la Paris pentru câteva luni. Lucram la

re, dornic să scape grabnic de ea și să plece.

Puteau fi văzute reprezentări ale unor tuaregi ce mă făceau să mă gândesc la recuzita folosită pentru wester-nurile produse în RDG și în Iugoslavia în vremea copilăriei mele, sulțe ale unor războinici masai, portrete de sfinți

buit să apară, din moment în moment, muncitorii însărcinați cu golirea vitrinelor și cu transportarea conținutului lor în misterioasele rezerve din altă parte. Nu văzusem pînă atunci și nici nu aveam să mai văd un muzeu care să transmită o asemenea senzație de desuetudine și de improvizație, de parcă toate piesele expuse ar fi fost scoase la întîmplare dintr-un depozit de vechituri inutile sau dintr-un imens container rămas nerevendicat în vreun port de la Marea Nordului. Am ieșit împleticindu-mă din Palais de Chaillot, cu o serioasă durere de cap, absolut convins că nu voi mai reveni în respectivul muzeu nici dacă ar fi urmat să treacă prin cea mai radicală renovare și reconstrucție din istorie.

Spre uimirea mea, am aflat că acest muzeu răvășit a mai funcționat pînă în 2009. Pe urmă, timp de șase ani și jumătate, s-a lucrat la refacerea lui, au fost investiți o grămadă de bani, în jur de 60 de milioane de euro. A fost redeschis publicului în toamna lui 2015, în prezența lui François Hollande. Am citit despre structura noului muzeu în *Le Monde*, *Le Figaro* și *Libération*, amuzat pe trecerea de la vetust la ultramodern, însă deloc interesat să văd cum se schimbaseră. Testele unor barbari necunoscuți sau diversele găselnițe interactive la care se lucrase din greu nu aveau pentru mine niciun farmec. Însă, în timp ce mă pregăteam să concluzionez că va fi un muzeu pentru copii și adolescenți, am descoperit o informație care m-a făcut să-mi mai moderez judecata: ziaristul din *Libération* insistă plin de entuziasm că în muzeu va fi expus și craniul lui Descartes.

Hoții de cranii

În iulie 2015, craniul lui Murnau a fost furat din cavoul familiei sale din cimitirul Stahnsdorf de lângă Berlin. Poliția n-a reușit să găsească nici o pistă care să conducă la prinderea hoților. Craniul celui mai cunoscut pirat german, Klaus Störtebeker, executat în 1401, care avea înfipt în el un imens piron de fier și se găsea din 1922 la *Museum für Hamburgische Geschichte*, a fost furat în ianuarie 2010. Poliția a reușit să-l găsească în martie 2011. La începutul lunii mai 2007, craniul lui Kádár János, conducătorul Ungariei comuniste din vremea copilăriei și adolescenței mele, a fost furat din mormîntul său de la Budapesta. Hoții n-au fost prinși, iar craniul n-a fost găsit. Au mai fost furate, în diverse circumstanțe, craniile lui Beethoven, Sade, Mozart, Goya, Haydn, Descartes, precum și capul mumificat al regelui Henric al IV-lea al Franței. Lui Einstein nu i s-a furat craniul, ci creierul, care a fost tăiat apoi în circa 1500 de fișii de către Thomas Harvey, medicul care i-a făcut autopsia la Princeton Hospital.

Cea mai întortocheată poveste este aceea a craniului mumificat al lui Henric al IV-lea. În 1793, revoluționarii, cuprinși parcă de amoc, profanează mormintele regale de la Saint-Denis, scoțînd scheletele găsite din sicriele lor și

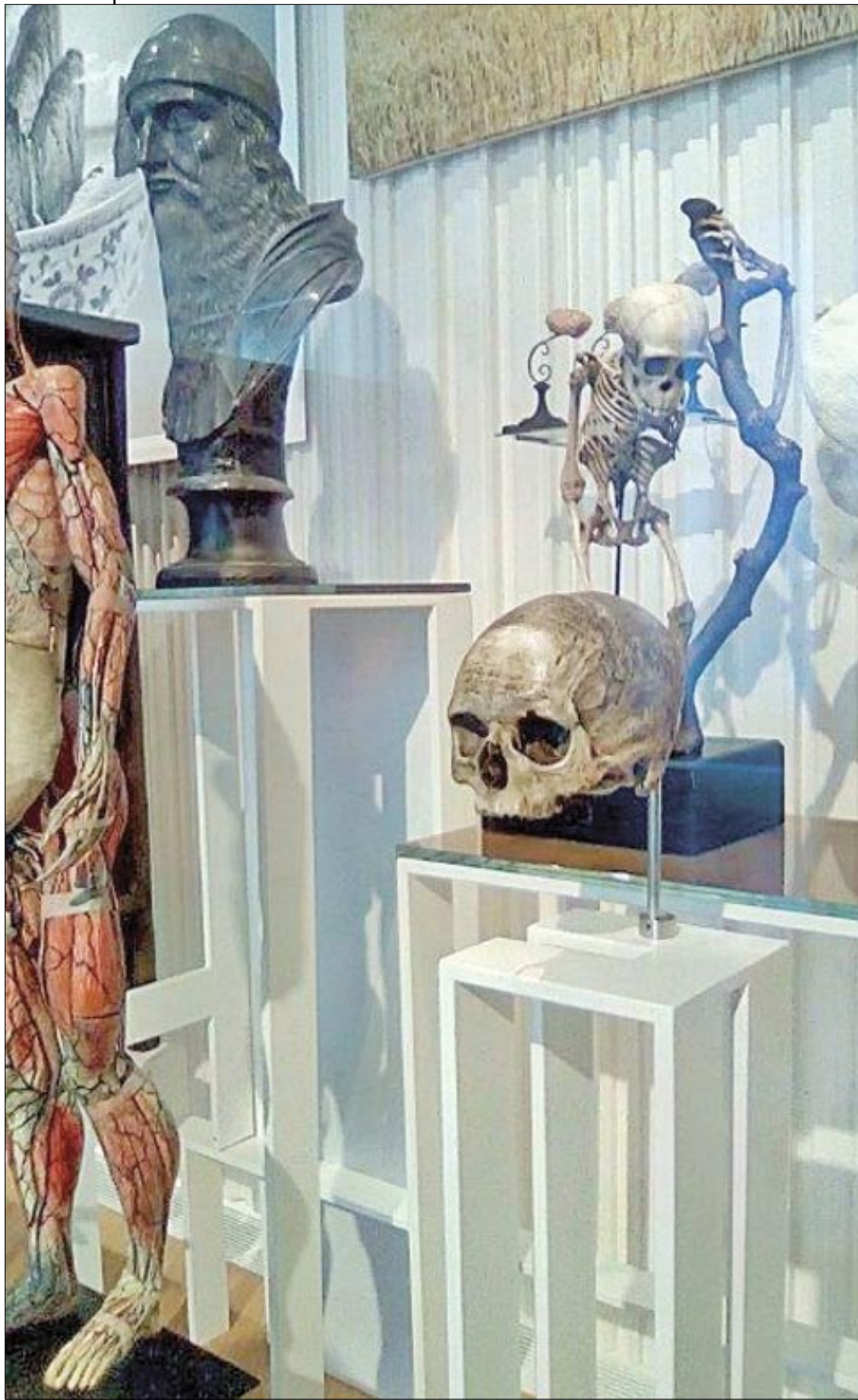
ciopîrîndu-le. Nici cadavrul lui Henric al IV-lea nu scapă de această dezlănțuire de furie și ajunge, după două zile, într-o groapă comună, fiind acoperit cu var nestins. În timpul Restaurației, Ludovic al XVIII-lea ordonă readucerea rămășițelor regale în Catedrala de la Saint-Denis. Trei cadavre sînt găsite fără craniu și se presupune că unul dintre ele ar fi al lui Henric al IV-lea.

Timp de mai bine de o sută de ani, n-au existat niciun fel de alte informații despre craniul regelui. În 31 octombrie 1919, cu ocazia vînzării la licitație a obiectelor provenind din atelierul artistei Emma Nallet-Poussin, Joseph-Émile Bourdais cumpără trei cranii anonime. După ce citește un articol publicat în 1924 într-o revistă dedicată istoriei artei, devine convins că unul dintre cranii este craniul mumificat al lui Henric al IV-lea. Din acel moment, își dedică întreaga viață pentru a dovedi că respectivul craniu este tigva autentică a regelui, însă nu reușește să aducă probe solide în sprijinul afirmației sale, așa că ipoteza nu e confirmată. Obsedat de această problemă cu care ajunge să se identifice, cere ca pe monumentul său funerar din cimitirul de la Pantin să fie așezată o fotografie în care e înfățișat împreună cu craniul mumificat.

Sora lui Bourdais i-l vinde în 1955 lui Jacques Bellanger. Acesta îl păstrează în podul casei sale vreme de mai bine 50 de ani pînă cînd decide să-l contacteze pe istoricul Jean-Pierre Babelon pentru a-i cere opinia în legătură cu el. În anul 2010, craniul e supus unor teste complexe și, în urma acestora, medicul legist Philippe Charlier, cunoscut pentru studiile sale de paleopatologie, susține că a dovedit în mod îndubitabil că misteriosul craniu este al regelui Henric al IV-lea. Povestea nu se termină însă aici, pentru că urmează o serie de controverse, două noi studii punînd în cauză metodele utilizate de Charlier, în vreme ce un al treilea îi confirmă teza. Marele public pare însă convins de adevărul versiunii lui Charlier, mai ales după ce acesta scrie, împreună cu Stéphane Gabet, o carte intitulată *Enigma regelui fără cap*. Însă, din pricina disputelor dintre oamenii de știință, capul mumificat, care trebuia să fie înhumat în Catedrala de la Saint-Denis, e păstrat din 2010 în seiful unei bănci pariziene.

Povestea craniului lui Descartes

Aflîndu-se într-o situație financiară dificilă și simțînd că rămînerea lui în Olanda, unde locuise vreme de 20 de ani, devenise nesigură, Descartes a acceptat să plece la Stockholm în toamna lui 1649, la invitația Reginei Cristina a Suediei. Probabil că trebuie să fi fost tentat atît de protecția pe care știa că putea să i-o ofere unul dintre monarhii cei mai puternici ai Europei, cît și de pensia generoasă care îi fusese promisă. Regina era însă o excentrică bărbătoasă, care se ținea departe de orice cochetărie feminină, urmînd cu strictețe sfaturile tatălui său, regele Gustav Adolf, care murise în 1632, în bătălia de la Lützen,

teza mea de doctorat de la École Pratique des Hautes Études. De luni pînă sîmbătă stăteam o bună parte din timp la Biblioteca Națională de la Tolbiac, iar duminica obișnuiam să merg la muzeu. Pentru că epuizasem lista muzeelor care mi se părușeră cu adevărat interesante, am hotărît să intru la Musée de l'Homme, fără să am însă prea mari așteptări. Ajungînd în aripa Passy din Palais de Chaillot, acolo unde se află muzeul, am avut senzația că nimerisem într-un mic oraș de provincie de la noi: am dat peste o grămadă de vitrine goale, am descoperit manechine despuiate, fotografii îngălbenite de vreme și un talmeș-balmeș generalizat care m-a făcut să cred că un negustor ajuns la talcioc și-a răsturnat marfa la întîmpla-

etiopieni, lei și crocodili, case pe piloni, fotografiile unor vrăjitori camerunezi, litiere extravagante purtate pe cămilele beduinilor, tronul unui rege din Dahomey, un caiac din piele de focă, sănii, costume de paradă, morse împăiate, măști africane (masca unui copil de țîță, masca unui nebun, masca unui duh cam înfometat), condimente turcești, un iatagan și patru perechi de șalvari, o machetă a Operei din Pekin, statistici demografice, o casă tradițională din Anatolia, iar în final, un imens urs alb tronînd peste rămășițele unei expoziții despre Ungaria din care se mai vedeau doar niște afișe pe jumătate dezlipite.

Auzisem că muzeul urma să fie închis, însă nu m-aș fi așteptat să găsesc o asemenea dezordine, de parcă ar fi tre-

pe cînd ea avea doar șase ani. Străduindu-se să fie demnă de speranțele pe care și le pusese în ea Gustav Adolf, lucră enorm, oferindu-și doar trei ore de somn pe noapte.

Programul ei strict a impus ca întîlnirile cu Descartes pentru lecțiile de filosofie pe care i le ceruse să fie fixate la ora 5 dimineața. Ritmul filosofului, obișnuit să rămînă în pat până în jurul orei 11, a fost complet dat peste cap. În plus, el a avut de înfruntat cumplitul frig al Nordului, iar asta i-a adus foarte repede sfîrșitul. Descartes a murit de pneumonie în 11 februarie 1650 și a fost înmormîntat la Stockholm.

La insistențele prietenilor și admiratorilor săi, care deveniseră influenți la curtea lui Ludovic al XIV-lea, s-a hotărît ca trupul lui să fie adus în Franța. La ordinul Domnului D'Alibert, transmis în luna mai 1666, sicriul de cupru în care se afla ceea ce rămăsese din cadavrul lui Descartes a ajuns în Franța în luna ianuarie 1667, grație demersurilor conjugate ale cavalerului de Terlon, ambasadorul francez la Stockholm din acea vreme, și ale Domnului de Pomponne, cel care avea să fie succesorul său ca ambasador al lui Ludovic al XIV-lea în Suedia. Însă, din pricina faptului că scrierile lui Descartes fuseseră condamnate între timp de Biserică, trupul său nu a mai avut parte de o întoarcere triumfală în Franța și nici de discursurile elogioase pregătite de admiratorii săi. A fost îngropat oarecum în grabă în biserica abației Sainte-Geneviève.

În timpul Revoluției franceze, s-a propus transportarea sicriului la Panthéon, însă proiectul a eșuat, iar fragmente din scheletul lui Descartes au ajuns în mai multe părți. S-a reușit reunirea lor abia în 1819, cînd au fost îngropate în Biserica Saint-Germain-des-Prés, însă cu această ocazie s-a constatat că lipsește craniul. După investigații laborioase, s-a aflat că ofițerul suedez însărcinat cu transportarea sicriului lui Descartes fusese cel care furase craniul, socotind că el nu trebuia să se întoarcă în Franța, o țară incapabilă să aprecieze geniul celui mai ilustru filosof al său. Ajuns în posesia urmașilor acestuia, a fost vîndut la licitație, schimbîndu-și apoi proprietarul în mai multe rînduri. Savantul suedez Berzelius, care se afla la Paris în 1819 și urmărise întregul scandal, a reușit să găsească craniul la Stockholm, l-a cumpărat pentru o sumă infimă și i l-a oferit lui Cuvier în 1821. Astfel, craniul lui Descartes a ajuns la Muséum national d'histoire naturelle, iar, din 1931, la Musée de l'Homme, unde avea să fie păstrat în rezerve, fiind expus doar în cîteva rînduri pînă la re-deschiderea muzeului din 2015.

Musée de l'Homme, 17 august 2016

Revenit cu o bursă la École Pratique des Hautes Études în vara lui 2016, am hotărît să merg la Musée de l'Homme ca să văd craniul lui Descartes. Așa cum mă așteptam, n-am mai recunoscut nimic: spațiul muzeului fusese transformat radical, iar harababura din 2003 fusese înlocuită cu luminoasa ordine

franțuzească pe care o cunoșteam atît de bine. Dacă la prima vizită la muzeu m-am simțit ca la Slobozia, la cea de a doua am avut impresia că am fost transportat la Cape Canaveral. Dacă în 2003 totul părea prăfuit, demodat, aruncat anapoda, în 2016 totul era aseptice, organizat perfect rațional, plesnind de noutate. În loc de afișe îngălbenite, grafice depășite, planșe coșcovite – ecrane, computere, pereți vorbitori. În 2003, te plimbai printre machete decolorate care îți dădeau informații despre înălțimea medie a locuitorilor Pămîntului folosind zeci de siluete gri făcute din cauciuc. În 2016, simțeau mirosul de fum din peștera unor oameni de acum 40.000 de ani, te amuzai în poziții grotești în fața unor ecrane interactive pentru a afla ce meserie ți se potrivește, vedeai cum ți-ar fi arătat chipul dacă ai fi fost un om de Neanderthal.

Fascinat de noua înfățișare a muzeului, care reușise să-mi învingă rezistența și neîncrederea în tehnologie, am trecut dintr-o sală în alta și de la un etaj la altul, convins că în cele din urmă voi da și peste craniul lui Descartes. Mi-l imaginam așezat într-o vitrină specială, alături de cîteva detalii despre biografia lui și de primele ediții ale celor mai importante scrieri ale sale. După vreo trei ore petrecute în muzeu, am ajuns la ieșire fără să-l fi găsit. N-am mai avut răbdare să mă întorc pentru a o lua de la capăt, dar mi-am pus în buzunar un plan al muzeului și mi-am promis că voi reveni cînd voi intra în Muzeul Marinei, situat tot în aripa Passy din Palais de Chaillot. Cînd m-am întors, după cîteva zile, n-am mai avut suficientă energie ca să intru și la Musée de l'Homme. Am hotărît să dau de craniul lui Descartes cu ocazia următoarei burse care avea să mă aducă la Paris. În vara lui 2017, deși m-am întors la Paris, am avut un program foarte încărcat, așa că n-am avut timp să caut craniul. Mi-am spus că nu-l voi mai rata și în 2018 și am hotărît să mă țin de cuvînt.

Musée de l'Homme, 13 august 2018

În vara lui 2018, de îndată ce m-am întors la Paris, mi-am pus în program o trecere rapidă pe la Musée de l'Homme, singurul obiectiv fiind acela de a găsi craniul lui Descartes. Am ajuns în jurul orei 11 la muzeu, am urcat la etaj, am luat un plan cu ordinea sălilor și am început să-l caut. Conform indicațiilor din plan, craniul lui Descartes se afla în sala 1. Timp de jumătate de oră, am cercetat toate obiectele și ecranele din sală, însă Descartes rămînea de negăsit. Exasperat, am trecut în sala 2, m-am întors, am făcut o nouă cercetare rapidă, dar fără succes. Am găsit doar cîteva măști din Maramureș, pe care nu-mi aminteam să le fi văzut în 2016. Craniul lui Descartes nu era niciunde. Incapabil să mai accept încă un eșec, am hotărît să cer ajutorul supraveghetorului, un negru rotofei și plin de solicitudine. I-am explicat ce caut, dar mi-am dat seama că era destul de încurcat, nu părea convins că ar putea să mă ajute. Am început să mă întreb dacă vestitul craniu nu

fusese cumva scos din muzeu fără ca publicul să fi fost prevenit. Supraveghetorul a părut că se gîndește cîteva clipe, apoi, destul de nesigur, m-a condus în fața unei vitrine și mi-a spus victorios : „Aici este”. I-am mulțumit plin de entuziasm și am început să privesc vitrina cu o anumită nerăbdare, dornic să dau cît mai repede de craniul lui Descartes. Deși am scrutat fiecare inscripție cu toată atenția posibilă și deși am fixat cu

maximă răbdare fiecare craniu, n-am dat de Descartes. Era o vitrină cu cranii de gorile, urangutani și cimpanzei.

Exasperat, m-am întors la supraveghetor, al cărui zîmbet semăna tot mai mult cu acela al lui Louis Armstrong cîntînd *Hello Dolly*. I-am explicat că nu m-a dus la vitrina cea bună și i-am arătat că am dat doar peste cranii de maimuțe. Zîmbindu-mi și mai larg, m-a asigurat că vom rezolva problema și s-a îndreptat spre alți trei supraveghetori care se strînseseră să stea de vorbă. După o scurtă discuție cu ei, s-a întors și m-a condus la o altă vitrină, spunîndu-mi iarăși: „Aici este”. I-am mulțumit din nou, însă, de data asta, fără prea mult entuziasm, fiindcă nu mai eram deloc convins că voi găsi craniul. Și primele priviri aruncate vitrinei n-au fost deloc promițătoare: am văzut bustul lui Aristotel sculptat în marmură neagră și trei obiecte modelate din ceară: un encefal de cîine, un encefal de maimuță și un encefal de porc. Apoi, am zărit reprezentarea unui om jupuit de viu din papier mâché, scheletul unui cimpanzeu atîrnat de o creangă, dar și bustul unui bătrîn urangutan modelat din gips. În cele din urmă, cînd începusem să-mi pierd speranța, am văzut un craniu pămîntiu pe care se zăreau urmele unor litere. Am privit notițele explicative din partea de jos a vitrinei și am avut confirmarea: era craniul lui Descartes.

Abia după ce l-am examinat din toate unghiurile timp de cîteva minute, mi-am amintit că sărmanul craniu a trebuit să suporte fanteziile celor zece proprietari cărora le-a aparținut, rînd pe rînd, după ce a fost vîndut prima dată

la licitație de familia ofițerului suedez care îl furase. Fiecare s-a simțit obligat să scrie ceva pe craniu, sperînd, probabil, că în acest fel numele său va fi legat într-un fel de acela al lui Descartes. Unii nu s-au oprit aici și, sub influența speculațiilor frenologice tot mai în vogă în acea vreme, au simțit nevoia să observe că aveau de a face cu un craniu neverosimil de mic pentru a adăposti geniul atribuit lui Descartes. Există și

o anecdotă care circula pe la începutul secolului al XIX-lea la Paris, anecdotă al cărei autor a rămas necunoscut, și care redă perfect ridicolul de care erau în stare să se acopere cei care insistau să descopere urmele geniului în conformația unui craniu: „Îmi voi aminti întotdeauna că Spurzheim mi-a arătat într-o zi, ca fiind autentic fără puțință de tăgadă, un craniu modelat din gips despre care mi-a spus că reprezintă cu deplină fidelitate craniul lui Descartes. Potrivit regulilor frenologice, acest craniu era craniul unui prost și nu m-am putut abține să nu fac această observație. Spurzheim mi-a arătat în zadar protuberanțele frontale care nu existau. Fără îndoială, el le vedea, însă eu nu le vedeam. Constrîns, în cele din urmă, de evidență, a sfîrșit prin a-mi spune că, dacă craniul nu era atît de frumos pe cît m-aș fi așteptat, asta trebuia să însemne că Descartes nu era un spirit atît de mare pe cît se credea în mod obișnuit. Nepuținînd să mărească craniul pentru a-l face să adăpostească geniul lui Descartes, a decis să micșoreze geniul lui Descartes pentru a-l face să încapă în craniu”.

Privind cu o anumită melancolie craniul lui Descartes, mi-am spus că se întîmplă aproape întotdeauna la fel: încercăm să înțelegem pînă la ultimele lor consecințe ideile unui mare spirit, facem eforturi să nu ne scape nici măcar o nuanță din sofisticata lui viziune despre lume, ne străduim să nu ratăm sensul vreunei aluzii sau al vreunei trimiteri obscure dintr-un text uitat. Dar sfîrșim jîntuiți în fața unei tigve ce ne contemplă ironic prin imensele-i găvane goale.

Craniul lui Descartes

Școala ardeleană

Alexandru RUJA

Școala Ardeleană. Antologie de texte alcătuită și coordonată de Eugen Pavel. Prefață de Eugen Simion. Colaționare și corectură: Dora Pavel. Revizie finală: Gheorghe Chivu, Eugen Pavel. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2018.

În patru volume masive este adunată opera cărturarilor din mișcarea de modernizare a culturii românești, de integrare programatică în cultura europeană, cunoscută sub numele de Școala Ardeleană: vol. I — *Scrieri istorice*, 1400 p.; vol. II — *Scrieri lingvistice. Scrieri literare*, 1706 p.; vol. III — *Scrieri li-*

colectiv de a realiza o antologie reprezentativă și utilă pentru mult timp de aici înainte. O excepție există însă și coordonatorul ediției o consemnează: „Nu am găsit aceeași înțelegere la Biblioteca Arhiepiscopiei Aradului, ceea ce ne-a împiedicat, pe moment, accesul la manuscrisele lui Ioan Monorai.” Sunt prea importante actele de cultură pentru ca acestea să fie împiedicate în diverse feluri, sub felurite motivații, nu avem prea mulți cercetători, prea multe cadre universitare angrenate în asemenea activități dificile și care necesită o înaltă profesionalizare ca să mai întâlnească și obstacole în munca lor. Aflăm din *cronologie* că lucrarea lui Ioan Monorai a fost publicată/ editată „după manuscris” la Arad, în 1938, de către Eduard Găvănescu, (profesor de istorie la școlile din Arad, cu precădere la Liceul „Moise Nicoară”).

Cuprinzătoarea *introducere* a lui Eugen Pavel pune sub semnul întrebării mai multe probleme, le pune, deci în discuție, aduce argumente clarificatoare, trimite la lucrări de referință în chestiuni cum ar fi delimitarea temporală a iluminismului românesc, „fixarea reperelor cronologice”, opțiunile pentru denumire („școala latinistă” — Desusianu, Pușcariu; „școala istorică ardeleană” — Iorga, Lupăș), până la cristalizarea denumirii de Școala Ardeleană, face un excurs istoric și analitic/critic al restituirilor/ editărilor lucrărilor Școlii Ardelene. Principiul selecției scrierilor în această ediție este clar conturat, avându-se în vedere problema paternității textelor, originalitatea acestora, chestiunile vizând traducerea, compilațiile, adaptările etc. Trebuie să remarcăm manifestarea permanentă a acestui filtru critic în privința selectării scrierilor reprezentanților Școlii Ardelene pentru această ediție antologică.

Scrierile istorice, lingvistice, literare, gramaticile, dicționarele elaborate de Școala Ardeleană rămân lucrări esențiale de patrimoniu cultural, care trebuie editate, comentate, cunoscute. Folosirea alfabetului latin în locul celui chirilic a reprezentat un moment fundamental de schimbare culturală, de întoarcere spre latinitate, spre cultura europeană, „rămâne cea mai importantă revoluție lingvistică declanșată de generația iluministă”. Antologia cuprinde scrieri de Inochentie Micu-Klein, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Vasile Popp, Damaschin Bojincă, Teodor Aaron, Ioan Piurariu Molnar, Ioan Barac, Aureliu-Anton Predetici Nasodi, Paul Iorgovici, Ștefan Crișan-Körösi, Ioan Corneli, Constantin Diaconovici-Loga, Ioan Alexi, Nicolae Maniu-Montan, Vasile Aaron, Gheorghe Lazăr, Ioan Teodorovici-Nica, Dimitrie Țichindeal, Gheorghe Munteanu, Naum Petrovici, Ioan Tincovici, Gheorghe Montan, Moisi Bota, Gherontie Cotore, Petru Pavel Aaron, Alexandru Teodori, Ioan Tomici.

O simplă enumerare arată numărul mare al autorilor, bogăția și multitudinea textelor originale, dorința cuprinderii complexe. Pentru cineva inițiat sumar în arealul cultural al Școlii Ar-

delene s-ar putea să fie autori de care nici nu a auzit. La textele originale se adaugă traduceri realizate. Pentru a înțelege mai bine amplitudinea culturală a Școlii Ardelene, rolul acesteia în emanciparea culturală, în poziționarea europeană a culturii române, dar și efortul cercetătorilor de a realiza această ediție aproape exhaustivă, este bine să o privim în asociere cu ediția: Ioan Budai Deleanu *Opere* (2011; ediție realizată de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel).

O privire asupra textelor din această cuprinzătoare antologie arată aria tematică extinsă a preocupărilor reprezentanților Școlii Ardelene. Ei scriu despre orice problemă considerată a fi în interesul ridicării gradului de instrucție și de educație al oamenilor, de la probleme de istorie, lingvistică, gramatică, didactică, filosofie, teologie, retorică, istoria limbii, antropologie, morală, etnologie, logică, mitologie, metafizică, lexicografie până la chestiuni pragmatice, de interes cotidian în gospodărie, în viața de zi cu zi. Multe sunt lucrări cu caracter de primat în spațiul cultural românesc. Spre exemplu, Ioan Piurariu-Molnar publică (1875) *Economia stupilor*, considerată „prima scriere românească de economie rurală și de apicultură”; Ioan Budai-Deleanu traduce și publică (1793) *Învățătură pentru sămănătorii de tăbăc din Bucovina*, precum și (în traducere) *Învățătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului* (1803), „prima broșură medicală tipărită în limba română”, iar apoi, în 1804, *Învățătura despre sămănare inului pentru Bohemia, Moravia și Silezia*; Vasile Pop publică la Sibiu (1821) *Despre apele minerale de la Arpățac, Bodoc și Covasna și despre întrebuințarea acelorăși deschilinite patimi*, „primul tratat românesc de balneologie și cea dintâi operă medicală științifică scrisă de un doctor român din Transilvania”.

„Corifeii” Școlii Ardelene sunt întemeietori de adevărată cultură, de la cultura politică la cultura umanistă și a altor ramuri, dacă avem în vedere lucrările deja citate și mai puțin cunoscute. O cultură și o activitate programatică și pragmatică pusă, în esență, în favoarea drepturilor naționale ale românilor din Transilvania. *Supplex*-ul lui Inochentie Micu-Klein — *Supplex Libellus, precum et gravaminum cleri populique Romano-Valachici per Transylvaniam et Partes eidem/ Memoriu care cuprinde rugămintile și greutățile clerului și poporului român unit din Transilvania și părțile încorporate* (1743) — a constituit baza luptei „petiționare”, care se va continua în drumul lung pentru obținerea drepturilor legitime ale românilor transilvăneni. Episcopul Micu-Klein a plătit pentru temerarul său gest patriotic cu un lung exil la Roma, unde și moare (1768), probabil cu regretul că nu a putut fi realizat programul său revendicativ, dar și cu mulțumirea că a deschis o cale pe care vor merge tinerii care vor forma mișcarea culturală cunoscută sub numele Școala Ardeleană.

Sunt tineri care vor studia la Viena și la Roma, care vor publica lucrări

istorice despre originea românilor, vor susține și vor demonstra latinitatea limbii și vor continua lupta pentru drepturi politice, sociale, naționale printr-un nou *Supplex/ Memoriu: Supplex Libellus Valachorum Transilvaniael Memoriul românilor din Transilvania* (1791). Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ion Budai-Deleanu vor crea opere remarcabile în domeniul istoric (*Scurtă cunoștință a istoriei românilor; Istoria și lucrurile și întâmplările românilor; Hronica românilor și a mai multor neamuri; Istoria pentru începutul românilor în Dachia; De originibus populorum Transylvaniael Despre originile popoarelor din Transilvania*), lingvistic/ al istoriei limbii/ gramaticii/ istoriei literare (*Disertație pentru începutul limbii românești; Disertație pentru literatura cea veachie a românilor; Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae; Fundamenta grammatices linguae Romaenicae seu ita dictae Valachicae Fundamentele gramaticii limbii românești, ce se mai zice și valahă; Temeiurile gramaticii românești; Dascalul românesc pentru temeiuurile gramaticii românești*), în domeniul lexicografic (*Dictionarium Valachico-Latinum; Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*), în problematica ortografiei (*Teoria ortografiei românești cu slove lătinești; Ortographia Romana sive Latino-Valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur/ Ortografia română sau latino-valachică, cu o cheie cu care sunt deschise tainele cuvintelor*).

S-a scris mult despre Școala Ardeleană, ideile susținute de ei s-au constituit în fundament pentru aprofundarea interpretărilor vizând romanitatea și latinitatea — cele două axe mai importante pe care li se întinde opera —, ideile lor au dat naștere la polemici, fapt benefic pentru sănătatea unei culturi și pentru clarificarea problematicii în dezbateră polemică. Nu este în intenția noastră de a rezuma problematica vastă a Școlii Ardelene, nici nu s-ar putea în spațiul unei cronici. În discuția asupra Școlii Ardelene echilibrul critic ni se pare cel mai potrivit, inexactitățile istorice se pot întâlni în orice lucrare care marchează un început, unele exagerări (mai ales în domeniul limbii) își găsesc rațiunea în contextul polemicilor, dar prelungirea lor în timp a fost sancționată (atitudinea lui Maiorescu este cunoscută).

Având acum posibilitatea de a privi istoric epoca Școlii Ardelene nu este greu de observat rolul acestei mișcări culturale unice în modernizarea culturii române, o mișcare a intelectualilor transilvăneni cu o evidentă identitate umanistă, cu reprezentanți care au scris frecvent și dezinvolt în limba română și în limba latină, cu lucrări diverse ca problematică, stil, concepție și organizare, dar toate la un anumit nivel valoric.

Dincolo însă de orice observație critică, rămâne o realitate, —aceea că Școala Ardeleană reprezintă un moment de modernizare a culturii române și de regăsire a drumului ei european.

ȘCOALA ARDELEANĂ

I
SCRIERI ISTORICE

ACADEMIA ROMÂNĂ

Fundația Națională pentru Știință și Artă
Muzeul Național al Literaturii Române

cronica edițiilor

tenare. *Scrieri teologice și religioase. Scrieri filosofice*, 1712 p.; vol. IV — *Scrieri didactice și instructive. Repere critice. Glosar. Indice de autori, traducători și opere antologate*, 1581 p. Este o lucrare de efort colectiv (sunt numiți aceia care au contribuit la transcrierea textelor, la traducerea textelor etc.), o ediție cu adevărat monumentală, care „își propune să restituie o mare parte din opera reprezentanților acestei mișcări cultural-ideologice de răsunet, care s-a manifestat începând cu deceniul cinci al secolului al XVIII-lea și până spre sfârșitul deceniului trei al veacului următor. Acest corpus cuprinde cele mai reprezentative texte, mai mult sau mai puțin cunoscute, așezate într-o nouă configurație.”

În notă asupra ediției se precizează că pe parcursul elaborării lucrării s-au alăturat și cadre didactice universitare și cercetători de la alte universități. De asemenea sunt numite bibliotecile, arhivele la care s-a găsit înțelegere pentru colaborare, care au sprijinit cercetarea punând la îndemâna cercetătorilor fondul de manuscrise, carte rară etc. într-un efort

Atunci când iubirea noastră va fi (pictată pe) oale și ulcele

Simona PREDA

Contrar canonului, am să încep cronică celui mai nou volum semnat de Cătălin Pavel – *Arheologia iubirii. De la Neanderthal la Taj Mahal* (Humanitas, 2019) printr-o atitudine de coloratură apofatică, adică prin ceea ce nu este. Și, conform premisei alese, îmi voi argumenta opțiunea: acest roman nu este o carte de popularizare a arheologiei (autorul nu cade în pledoarii deșănțate, deși, la drept vorbind, ar avea tot dreptul să o facă dat fiind *background*-ul lui de arheolog cu multe șantiere la activ), nu este o justificare forțată a unei teme (motivul iubirii – postume, firește – nu este decupat abuziv ca într-un slalom printre artefacte și necropole), nu reprezintă o idee fixă (care să străbată ca un filon imuabil paginile fără să se nuanțeze în timp și spații) și mai ales – și aici insist pentru că e una dintre marile calități ale cărții – nu propune un melanj barbar de *fiction* și documente de arhivă (gen bulversant pentru specialiști și tentant pentru publicul larg, și care, din păcate, în afară de ceva trăiri din sfera hedonismului, nu duce la nimic constructiv).

Si atunci, firește, se adresează chestiunea inversă: ce este această carte? – ea reprezintă, în primul rând, o demonstrație de erudiție, de virtuozitate (nu poți glosa pe tema iubirii din secțiuni și stratigrafii fără ani de studiu asupra materialului arheologic), o dovadă că speculația – ca instrument de cercetare – rămâne validă (fără epatare, fără a agasa cititorul cu detalii de specialitate și, evident, fără a clasifica înclasicabilul) și nu în ultimul rând o desfășurare bine dozată de șarm, de umor și de ironie (și aici includ o trecere de o lejeritate remarcabilă de la studiul istoric la suplețea literară a frazei). Ar mai fi de adăugat – deși titlul și ideea conducătoare te pot duce în eroare dacă mizezi pe o anumită previzibilitate gen „bineînțeles că oamenii s-au iubit dintotdeauna!” – elementul de inedit (și aici mă refer la noile rapoarte arheologice, la surse, la coroborarea lor precum și la capitolul referitor la urmele vikingilor de prin Dobrogea) pe care îl aduce această carte (chiar și pentru cei care am absolvit o facultate de istorie).

Organizat cronologic, și nu tematic (oare cum ar fi fost o structură tematică a iubirii fără să cazi în taxonomii aberante?), volumul (articulat după întrebarea: *Sentimentul erotic are o permanență arheologică?*) debutează cu delimitarea câmpului de lucru – respectiv documentarea iubirii de cuplu, dar acea formă de iubire care presupune și o tensiune erotică – și cu introducerea unei paradigme: dragostea romantică nu este naturală, ci construită cultural (într-o complici-

tate fină cu cititorul, pe care autorul mizează până la ultima pagină) și din acest punct de vedere se aruncă „vina” pe lirica provenșală. Tandrețea se pare că trebuie să mai aștepte, încă nu a fost documentată arheologic. Așadar, granițele fiind trasate ferm, acoperit de argumente și stabilit geografic pe anumite șantiere relevante, Cătălin Pavel își începe discursul despre iubirea instinctivă, pasională și nu lipsită de sexualitate, firește, cu cuplul *neanderthalensis-sapiens*.

Din punctul meu de vedere, este unul dintre cele mai savuroase capitole și parcurgându-l, avem motive să credem că neanderthalienii se sărutau (sau împărțeau mâncarea, sau ambele) și că tot atunci s-ar fi petrecut o primă confruntare (erotică) a sexelor, dar oare „care din diferențe era mai ușor de depășit: faptul că femeile neanderthaliene erau ceva mai puternice decât bărbații sapiens, sau faptul că bărbații neanderthalieni erau mai puternici decât femeile sapiens?” Problematizarea iubirii se mută apoi în intimitatea insului agricultor din neolitic (într-un fundal în care trecerea de la *Viața ca o pradă* la *De veghe în lanul de secară* își găsește o justificare amuzantă) și ale sale îmbrățișări fosilizate din necropole, iar iubirea prinsă în decorațiile ceramicii grecești și zbenguiala concupiscentă a zeilor și a eroilor face subiectul capitolului următor, iar fundalul Capitolului se pare că ascunde și el ceva secrete erotice. Într-un alt capitol cu iz paleocreștin, Adam și Eva pot fi găsiți reprezentați în pat (postum, firește, și ușor crispați, la Basilica San Marco), iar autorul ne poartă în zona săpăturilor arheologice din Paradis (!) persan, desigur, dar este o digresiune savuroasă și nu lipsită de spirit critic. Două iubiri mari – în măsura în care se poate cuantifica iubirea – sau măcar celebre, ilustrate fizic prin monumente onorifice sunt subiectul unui alt capitol – Taj Mahal-ul și Mausoleul din Halicarnas.

Nu lipsite de o conotație politică și evidente declarații de intenție, aceste construcții avându-i ca protagoniști pe Artemisia și Shah Jahan, au demonstrat că prin pasiune și ceva fonduri un amor pământesc poate înfrunta multe veacuri. Dincolo de a fi doar un capitol amuzant, cel referitor la erotismele executate în graffiti pe pereții de la Pompei ne aduce în față o altă imagine a romanilor, una care îi absolvă de orice xenofobie atunci când vine vorba despre comparația cu contemporaneitatea. Erotismul – în principiu, să fim franci, nu lipsit de vulgaritate – scris pe tencuielă se pare că a traversat nestingherit atât veacurile, cât și natura umană. Și pentru un declamativ „fuit quem voluit” nu ar fi frumos să dăm vina tot pe genele moștenite de la neanderthalieni! În plus, nu există informații – așa cum

menționează autorul – că în Antichitatea greco-romană „era ceva în neregulă cu scrisul pe pereți. Aceste graffiti nu par să fi avut nimic subversiv sau ilegal.”

Un capitol interesant și original este cel referitor la viața amoroasă a vikingilor din România. Ei, se pare, traversau Baltica, apoi coborau către Kiev și, urmând Niprul, ajungea până la Marea Neagră. De aici și până în Bizanț – destinația finală a promenadei vikin-

ge – mai era un drum foarte scurt, așa că își puteau permite un moment de amor fie la Sulina, fie la Constanța, fie la Nufăru. După un excurs interesant referitor la Columb în Antile, urmează două texte binevenite (să spunem că și din cheie feministă, cu atât mai mult cu cât într-un capitol anterior autorul ține să menționeze că „într-un cuplu de îndrăgostiți, întotdeauna unul iubește mai mult”, iar procentajul, fie el și pe tăblițe și ulcele, este net în defavoarea doamnelor) despre două femei arheolog, respectiv: Gertrude Bell – o britanică respectată în Orient, educată la Oxford și cu genul acela de inteligență care „când nu pune imediat pe fugă bărbații, îi cucerește”, și faimoasa Agatha Christie, cea care l-a dat literaturii pe nu mai puțin faimosul Hercule Poirot.

Autorul vorbește detaliat și despre viața amoroasă a celor două femei — *y compris* —, însă fără a omite sau minimaliza aportul acestora în contextul șantiierelor arheologice din Orientul Mijlociu. Nici pictura modernă nu scapă ochiului vigilent al lui Cătălin Pavel. Prin urmare, multe mituri antice devin la Picasso, la de Chirico sau la Picabia pretext și recuzită pentru un erotism șarjat în care minotaurii, faunii sau centaurii se încurcă zglobiu și postum cu nimfe și prințese cu chipuri de demimondene de la 1900. Doar doi reprezentanți ai erotismului antic se pare că au câștigat în această perioadă pariul cu nemurirea – prințesa cretană Ariadna și Ulise. Cât despre eroul

troian, se poate spune că modernismul — comparativ cu Antichitatea — a fost mult mai generos cu episoadele sale erotice. Circe, Calypso, Nausicaa sau Penelopa nu sunt deloc de neglijat nici ca tipologii, nici ca intenție pentru moderniști. Și, oricum, Ulise merita o asemenea recuperare: el este un atipic prin sine însuși.

Ba chiar și conectarea lui Freud la discursul arheologic este substanțială și — așa cum demonstrează autorul într-unul dintre ultimele capitole — constantă. De luat în calcul ar fi și pasiunea lui Freud pentru Schliemann, un personaj fascinant, pe care medicul vienez îl admira mai mult decât pe ori-

ce alt muritor și pentru care descoperirea Troiei fusese îndeplinirea unui vis din copilărie.

Cât despre arta speculației la care am făcut deja referire, Cătălin Pavel se dezvăluie cu o doză de modestie care dezarmează. Bine, luăm în calcul și o anumită notă de biografie personală a autorului, care realmente a făcut cercetări și rapoarte arheologice încă din anii studenției: „În arheologie, locul lăsat liber de orice ambiguitate va fi umplut de o interpretare rațională, chiar dacă nu toate comportamentele oamenilor sunt raționale, ca să nu mai vorbim de sentimente.” În fond, conchide acesta, „Dacă putem găsi fie și o urmă a iubirii, înseamnă că iubirea a supraviețuit”. Așadar lucrurile moarte au viață (un paradox care pe șantierul arheologic își găsește o oarecare validitate). Iar ca o concluzie (firește, o putem încadra cu lejeritate și fără urmă de malițiozitate în salvaționism sau soteriologie) autorul afirmă: „Atât timp cât se iubesc, cuplurile ies, se zice, din lumea aceasta banală; o fac apoi din nou, când mor, și o lasă și mai banală.”

Există în contextul paginilor o referire la un anumit gest – *anakabypsis* – prin care, în arta greacă, o femeie își ridică discret voalul de pe față, ori doar prinde între degete acest voal jucându-se cu el. Un ludic erotizant gata de a fi suprimat de pudoare. Personificând, aș specula la rândul meu că aceasta este imaginea arheologiei iubirii pe care ne-o propune Cătălin Pavel în acest volum.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

20 Chișița? Vintage!

Viorel MARINEASA

În ulcica verde din tablă emailată sunt proptite trei-patru bețe; ba, uite că-s cinci, vârguțe de tei cu noduri delicate trebuie să fie, iar dacă o scoți pe vreuna la lumină vei observa că în partea care fusese proptită pe fundul vasului parcă o mână de copil avusese grijă să adauge ceva, un cui fixat cu sfoară perpendicular pe băț, aproape de capăt, cui care, la o examinare mai atentă se vădește un tub minuscul din care răzbat câteva fire de păr aspru. Dacă ar mai trăi, lelea Măriuca te-ar lămuri că ții în mână chișița, condeiul de care se slujise cândva pentru a împodobi ouăle în preajma Paștilor. Și-a adus năravul *închistritului* din acea parte a Bucovinei cedată rușilor, iar de sărbători avea solicitări nu doar de la neamurile ce s-au pribegit odată cu ea, ci și de la vecini și de la cunoștințe ale vecinilor. Cei de pe-aici nu aveau de-prinderea asta, dar tare le plăcea și se minunau de ce ieșea, mai ales muierile și copiii. Se și temea de așa o reclamă, rămăsese cu teama de oamenii lui Stalin, murise ăla, dar ei mișunau, iar trupele rusești se încalzarmaseră până și-n orașul unde socotise că scapă de apăsarea lor.

Când au fugit din Ostrița, sat pendinte de Mahalaua Cernăuților, și-au făcut socoteala să se îndepărteze cât mai mult de locul băștinei. Abia dacă și mai amintește pe unde-au trecut cu harabaua trasă de doi cai mereu amenințați de rechizițiile armatei și cu vaca după ei: Câmpulung, alt Câmpulung, Periș, Perișor, alte nume care i se zbat în cap, dar nu-i vin și pe limbă. S-au oprit la Sălbăgel, în Banat, sat cotlonit, de nemți, ridicat pe fostele pământuri ale baronului Brukenthal. Au avut parte de o casă bunicică, rămasă de la unii ce se luaseră după trupele lui Hitler în retragere. Aici și-a pierdut bărbatul, de a rămas văduvă cu trei copii la nici 45 de ani. După o vreme a luat urma unuia dintre băieți și s-a strecurat într-o casă de raport, și-a câștigat o odaie cu chirie în preajma pieței din Iozefinul Timișoarei.

Un consătean ce dobândise oarece influență i-a făcut rost de o slujbă, un soi de administrator-ingrijitor la dormitoarele destinate pietarilor veniți din satele bănățene mai îndepărtate, 5 lei pe noapte pentru un prici, ăsta era tariful în banii de atunci. Lume aspră, de adunătură, mai cu încăierări la beție. Își vedea de treabă, dar tot cu temere, să nu vină rușii și s-o ia, adică nu s-o ducă înapoi acasă, în gospodăria ei, unde ajunsese zvonul că s-au mutat lichelele care i-au încondeiat fără chișiță noilor stăpâni, ci de-a dreptul în Siberia, de unde nu mai aveai scăpare.

Și când a prins-o artroza pe la toate încheieturile, încât era nevoită să se dea prizonieră patului mai mult decât s-ar fi convenit, ea tot își făcea datoria înaintea Paștilor. Încă nu-i tremura mâna când trasa liniile longitudinale și mediane, apoi lucra pe secțiuni ca să dea la iveală spicul de grâu, grebla, stejarul, creasta de cocoș, șarpele, soarele, stelele și luna de sub condeiul cu păr de porc muiat în ceară vâscoasă în loc de mină. Galbenul îl scotea din ceapă, roșul – din sfeclă, verdele – din frunze.

Angela își amintește de un film sovietic care nu s-a difuzat pentru public, ci s-a dat doar pentru un cerc restrâns, iar câțiva cineclubiști au avut și ei acces. Sufocat de mizeria comunistă, protagonistul mărturisea că-i musai să părăsească „marea Uniune”. „Dar n-o să te macine dorul știind că n-o să mai poți reveni niciodată?” , îl iscodea interlocutoarea. „Mai bine să mor de dor decât să mor de scârbă”, veni răspunsul. Așa și cu lelea Măriuca. „De ce nu-ți faci pașaport? Acuma nu te mai arestează dacă te-ntorci”, o ademenea Angela. Dădea din mână, „să mă și arestuiască de vor voi”. Și adăuga: „Ce trebuie să văd, asta eu o văd de aici. N-am lipsă de a vedea casa veche rasă de pe fața pământului, nici cum prin locurile noastre se preumblă niște străini. N-am lipsă să se răstească la mine grănicerul ăla tânăr care-i potcovește pe toți, *nu șto, babușca*, să-mi scotocească prin legăturile cu daruri și să-mi batjocorească ouăle închistrite. N-am lipsă să trec pe dinaintea statuii lui Lenin înainte de a ajunge la biserică.”

Pe fundul olcuței adastă un strat subțire de ceară de albine, iar un condei e împotmolit definitiv acolo. Alături, pe credențul verde, o piuliță de fontă, o mașină de măcinat carne, blide de lut din zona Năsăudului, poze de la o nuntă desfășurată acum un veac. „Se poartă stilul vintage”, conchide Angela.

Historia incrementorum atque decrementorum

Daniel VIGHI

Baba Maria a lu’ baci Păvăloc din Rădnuța face pentru clientelă cei mai buni tăiței pentru zupă ce se află pe toată Valea Mureșului, după spusele a lu’ vecina Marica lu’ Pântălie care este cumpărătoare fidea, cum însăși s-a autodenumit într-o glumă preluată de la nepotul student la Timișoara, care i-a spus într-o duminică pe când se delecta cu tăiței din zupa de găină și când a aflat (a câta oară) despre originea fabricației lor: „d-apăi tu, babi, ești cumpărătoare fidea de la baba Maria”.

Adevărul adevărat este că baba face tăiței după rețeta ei pe care mulți ar vrea să o știe, dar nimeni nu a reușit vreodată să o afle. Seamănă treaba cu secretul lui Pepsi Cola pe care tot așa nu-l poate nimeni afla dintre atâția rivali întru ale sucurilor. Sau cu bulgarul din Vinga, cofetar și patron al cunoscutelor bomboane cu același nume, care a devenit pe vremea comuniștilor, din proprietar de fabrică, director cu salariu la stat, la fel ca pantofarul bihorean stabilit la Timișoara care a ridicat din propria pricepere fabrica Guban, numită după numele de familie. Așa de cunoscută a fost marca Guban în străinătate, că n-au putut comuniștii să exporte aceiași păpuci redenumiți Victoria.

Acuma să remarcăm din punct de vedere analitic faptul că tăiței sunt galbeni-gălbănoci, ceea ce ne arată nouă, după analiza babii Savita, altă clientă fidea a tăițelilor, că Maria Păvăloc nu se zgârcește la ouă în procesul de producție; acelea sunt de la găinile proprii, care pe-trec toată ziua pe Dealul Mare, parte din poalele munților Zarandului, cum a aflat la ora de geografie din liceu studentul nepot de la domn profesor Bleahu, care la catedră, cu bățul lung, lustruit la strung, le-a arătat pe harta județului Arad cum devine treaba cu dealurile Rădnii, care se învecinează cu cele al comunei Barațca, și cum respectivele dealuri, care fac par-

te din Podgoria Aradului, nu sunt dealuri, iară cine zice așa are asigurată nota patru, dealurile sunt poalele munților Zarandului, ne-am înțeles, i-a întrebat amenințător dom’ profesor Bleahu, priceput-ați, i-a mai întrebat, și a adăugat că doar aici se învecinează munții direct cu pusta, dealurile sunt poale de munte și dacă ne uităm la carierele de piatră de la Cladova și Conop, acolo vedem clar cum devine chestiunea, le-a spus. Și găinile producătoare de ouă se preumblă pe dealurile-munți și cotcodăcesc din cotar-ca babii, ca ea să știe că produsul s-a ivit și poate intra în procesul de producție.

Să mai spunem că tăiței sunt tăiați cu mare pricepere, mărunți-mărunței, mai gata ca firul de otavă, lungi și subțirei! Ca urmare s-a aflat peste tot, prin Rădnuța, prin Radna, pe Schelă, în localitatea Șoimoș despre tăiței de zupă ai lui Maria Păvăloc prin marketingul de la om la om, ca în cazul bomboanelor Vinga sau al păpușilor Guban. Clientela babii a tot crescut și i s-a rotunjit pensia de urmaș după Păvăloc, fost covaci, sau cum se spune astăzi, fierar la Atelierul de reparații și întreținere cale ferată de la stația și depoul Radna. Și a mers acest *successtory al business*-ului până s-a împotmolit în fel autohton, că nana Maria a tot mărit producția până ce marfa s-a mucegăit în pungile clientelei din cauză că n-a mai ținut tăiței destul la uscat, fie la soare, fie pe masa din soba dinainte, și produsul nu s-a mai păstrat cum trebuie și la nivelul calitativ cerut.

S-a aflat degrabă și treptat baba a rămas fără comenzi, așa că zgomotosul cotcodăcit al găinilor care dădeau de veste despre ouăle din coșară a răsunat zadarnic, deoarece respectivele ouă nu mai aveau întrebuințare în procesul de producție, așa încât nana Maria a ajuns din nou să trăiască din pensia de urmaș de după baci Păvăloc, covaciul de la cheferie. Asta ca să se împlinească vorbele babii Marica lui Pântălie, fostă cândva clientă fidea, vorba nepotului de la Timișoara, rosti-te nu fără anume satisfacție sapientială, cum că nimic nu e până-i lumea pe fața pământului.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Anamneza clipei ⁽⁹⁾

Paul Eugen BANCIU

În singurătatea casei, aici, la 1.000 de metri, citești și comentezi pentru tine, de fapt, încercând să te depărtezi cât mai mult de gândurile care te-au apăsât, te-au blocat interior vreme de trei ani, ca un fel de monolog util doar pentru terapia ta. Nimeni n-ar fi în stare să-ți asculte poliloghiile ore întregi, nici măcar soția, care, după trei, patru fraze despre ceva ce ți se pare ciudat, nou, deși, poate, cum e cazul jurnalistului Brunton, citat cam exagerat de mult în anterioara tabletă, deși poate că-i dădeai dreptate în mare parte, te întrerupe cu o problemă stringentă legată de acoperișul casei, deși a citit și ea câteva din cărțile despre care-i vorbești.

Da, soția și fetele mi-au legat de suflet să scriu. Să ies din obsedanta stare a celui atent la fiecare junghi, la culoarea urinei, la repetatele rezultate ale analizelor de laborator. Nici medicația nu o schimb, așa mi-a spus și medicul de familie, să nu risc. Ce mai poți risca?

Moartea nu e un risc, ci o parte din existență, capătul ei, atât tot. O necesitate a ființelor ce suntem. Poate pentru a ajunge să simt, nu să mă conving de asta, pentru că am făcut-o de mai multe ori, apoi mi-am revenit și am crezut într-un fel de eternitate locală, adică ceva mai îndelungată. Am trăit-o în sălile de reanimare, de fiecare dată după operații, apoi în timpul recuperărilor anevoioase care m-au îndepărtat de omul de lângă mine, de teama de a nu-l aduce pe el în stări limită... sau pe copiii mei. Și-atunci m-am retras în scris, apoi am amușit, după tumora malignă, care unora le aduce chiar un sfârșit pe care și-l fac singuri, „doar ca să se termine!..”

Cândva, cu mulți ani în urmă, eram tot aici la munte, în camera asta, și scriam, când a venit la noi o familie, al cărei părinte era chiar preot vicar. L-am întrebat direct dacă m-aș putea călugări, pentru că avatarurile șefiei peste o instituție ca vai de capul ei, cu zeci de femei, care, ca toate Evele, se spionau, se urau una pe alta, se vorbeau, mă vorbeau, în timp ce eu, ca un slujbaş cu mânecute din veacul trecut, verificam toate cifrele statelor de plată sau calculele contabilului șef. Și, ca la noi, veșnicele nemulțumiri față de salariile primite. I-am spus preotului vicar, cu sinceritate, că singura mea treaptă din Scara lui Iacob, care e ruptă și din pricina căreia nu voi putea ajunge în Rai, e fumatul și scrisul; astea două mă mai țin să pot trece peste continua luptă cu propria sănătate și cu răspunderea dublă, pentru că mai eram și ceva vicepreședinte pe țară la Asociația Bibliotecarilor, cu drumuri prin toate părțile țării, făcute cu trenul, temător că voi fi adus de pe undeva într-o cutie de tablă, gata îmbălsămat, în fine, vreo patru legislații și în conducerea Uniunii Scriitorilor: alte drumuri...

Știam că deja mănăstirile sunt cu mulți oameni titrați, că, așa cum l-au înțeles pe Nicu Steinhardt, la nivelul meu,

mă vor înțelege și pe mine. Mi-a spus că e posibil, dar cu acordul scris al soției – copiii mei fiind deja majori. S-a întâmplat însă un lucru ciudat. Doi din inginerii mei de sistem mi-au spus într-o bună zi că pleacă. Le-am zis de „preavize”, dar replica lor m-a lămurit: „Unde mergem nu avem nevoie de carte de muncă!” Peste timp scurt m-au vizitat îmbrăcați ca „rasofori”... Aveau o altă lumină în ochi, un fel de detașare celestă pe care cred că n-ar fi dobândit-o angajându-se la Siemens. Mi-au scris ca unui părinte, mulțumindu-mi pentru toate câte le făcusem pentru ei, cât îi ajutasem în anii cât am fost împreună... Le trimiteam, din mizeria salariilor noastre, pachete, acolo la mănăstirea unde sunt și acum. Apoi, unul dintre ei, aveau evident alte nume, m-a vizitat de câteva ori și acasă. Mama soției era spre final, la o vârstă respectabilă, stătea în pat, dar când a văzut că i-am adus popa la cap s-a speriat... I-a dat, după datină, binecuvântarea. L-am întrebat cinstit, cu o curiozitate care trebuia să-mi sune mie ca un fel de ieșire din peisaj, cum e lumea de acolo. Mi-au descris-o corect, și asta m-a făcut să-mi mai lămuresc și domolesc pornirile către sihăstria mănăstirească.

Am rămas apropiată, ei văzându-mă ca pe tatăl lor, ceea ce m-a făcut să intuiesc că unul dintre motivele care-i determinaseră să se călugărească fusese relația cu tatăl. Al unuia murise, dar al celui alt vedea în el un posibil, cred, concurent la un fel de avere de undeva din nordul țării. Așa că l-a părăsit. A părăsit lumea, iar acum se roagă pentru toți, se ocupă de calculatoarele aduse acolo, înregistrează enoriașii necăjiți, îi cazează, îi înscrie la mesele ce se servesc laolaltă cu călugării și călugărițele... Atât am aflat din spusele lui.

M-am mirat când, mergând ca simplu cititor la instituția pe care am condus-o, să văd bucuria tuturor celor pe care-i întâlneam, se chemau unul pe altul strigând: „A venit tata nostru!”... Nu mi-a picat prea bine, chiar dacă efuziunea era total sinceră. Îmi luam, îmi iau și acum cărțile, iar dacă marele administrator, alături de care am trăit toate alarmele posibile, imaginabile pentru o instituție, vedea că nu sunt chiar sigur pe picioarele mele din pricina slăbiciunilor, și chema soferul să mă însoțească până acasă.

Atunci mi-am zis că riscul de a mă călugări era pentru căci ar răspunde în fața legilor dacă, la doar două luni după rasoforizarea mea, aș fi trecut pragul spre... dincolo; riscul era prea mare și-atunci m-am reîntors la spațiul meu strâmt, înțesat de cărți, pe lângă care adun altele de la bibliotecă sau din librării și-mi duc sihăstria înconjurat de Psalmii lui David, Acatiste și sumedenie de icoane primite de la angajați. Unii dintre ei plecați înaintea mea să întâlnească acele chipuri, unele din vechea tradiție a picturii românești pe sticlă sau pe lemn. Și citesc cărți de filozofie, de religie, de știință, unele romane mai de valoare, mai cu seamă din cele de pe alte continente sau din alte țări, evitând să mai iau contact cu lumea mică, mâncată de invidii, a scriitorimii noastre.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Jurnal de familie

Pia BRÎNZEU

20 martie 1930. Studenții Societății „Grai nou” a Facultății de Litere din București se întâlnesc hotărâți să publice rezultatul cercetărilor folclorice întreprinse anul trecut în satele din județul Hunedoara. Supărați că n-au reușit să facă rost de bani, dar tineri și optimiști, se gândesc să se plângă profesorului lor, Tache Papahagi, celebrul etnograf și folclorist aromân, care i-a ajutat întotdeauna. Dar cine să-l abordeze? Unchiul meu, Felician Brînzeu, își indeamnă prietenul, pe Dumitru Șandru, cel mai îndrăzneț dintre ei, să-l caute pe domnul Papahagi. Curios să afle ce vor studenții, profesorul îi primește a doua zi.

– Vom încerca să publicăm rezultatele cercetărilor voastre de anul trecut, dar am și o altă idee. Mult mai bună: să mergem vara asta în Basarabia. Aș vrea să vin și eu cu voi.

Zis și făcut. Excursia se hotărăște pentru 1-10 iulie, iar rezultatele vor fi publicate la tipografia Institutului de Arte Grafice „Bucovina”: *Prin sate și mănăstiri basarabene. Constatări și impresii dintr-o excursie*. Broșura va fi dedicată „Profesorului și îndrumătorului neobosit, domnului Tache Papahagi”.

Toți cei patrusprezece studenți, printre ei fiind și câțiva doctoranzi, sunt ispițiți de același scop: „cercetarea pe teren a sufletului românesc”. Basarabia a fost puțin studiată de folcloriști, iar zvonurile din presă sunt alarmante. Studenții au citit că interese meschine, îndepărtate de sentimentul național, întrețin convingerea că Basarabia este o provincie înstrăinată, „un cuib de comuniști rusofili, cu fața mereu peste Nistru”. Iar administrația ar fi barbară, armata dezordonată și poliția abuzivă. Nu poate fi adevărat, se gândește Felician, dar ne vom da seama de realitate chiar dacă nu reușim să stăm mai mult de zece zile. Și în Basarabia istoria a adus cu ea victorii și înfrângeri, bucurii și tristeți, iubiri și ură. De când au fost anexați de ruși în 1812, zbaterile și frământările basarabenilor au fost altele decât ale noastre, dar limba a rămas aceeași. Ea a reușit să păstreze vie ființa românească, în special la sate. În orașe, din păcate, sunt mai numeroși acum rușii și evreii. Iar în librării, găsești o carte românească doar în câte un colț uitat de lume. Cele mai multe sunt în rusă și în idiș.

Echipa profesorului Papahagi se hotărăște să ia trenul până la Iași și de acolo la Bălți și Cuhurești. Celelalte aproape douăzeci de sate investigate vor fi colindate pe jos, pentru că cei cinci mii de lei obținuți de la societatea „Educația poporului” nu sunt de ajuns pentru tot programul.

Prima impresie nu este dintre cele mai bune. Colinele sunt golașe, dezbrăcate de păduri, cu mori de vânt în loc de copaci. Din celebrii codri ai Hotinului sau ai Orheiului au rămas doar păcuri. Departe, neîmpiedecată de nimic, privesc de la răsărit.

O salbă de mănăstiri îi primește pe studenți cu ospitalitate: Curchi este cea mai bogată dintre ele, iar Țigănești cea mai săracă. Dobrușa e o veche ctitorie a lui Petru Rareș, Hârjaucă e reședința de vară a Mitropolitului Basarabiei, Frumoasa, Răciula și Gârbovăț sunt și ele îngrijite, cu averi întinse, chivernisite bine de niște călugări preocupați mai mult de gospodărirea mănăstirilor decât de asceză și reculegere.

Studenții notează totul cu mare atenție. Cum arătau și se comportau basarabenii în prima jumătate a secolului al XX-lea? Erau înalți, cu părul blond sau negru, cu ochii melancolici ce „închid tristețea vremurilor trecute și greutatea celor de azi”. Portul popular s-a pierdut în favoarea hainelor rusești, ceea ce reprezintă „un punct de rusificare câștigat”. În schimb, firea țăranilor este blândă și ospitalieră. Sunt evlavioși și harnici, iar răzburarea, furtul și crima par să le fie străine. Și totuși viața e grea. Nefavorabilă, starea social-politică le umple sufletul de amărăciune: „Câte lacrimi am vărsat,/ Făceam o fântână-n sat./ Fântână cu cinci izvoare,/ Două dulci și trei amare,/ Cine-o bea să se omoare.” Iată un fragment trist din numeroasele poezii culese de studenți.

Concluzia excursiei nu lasă loc la îndoieli: locuitorii au multe însușiri frumoase, regiunea este foarte bogată, dar situația e tristă. Datorită politicienilor. Lucrurile s-ar putea îndrepta: „un interes mai mare din partea statului, o unire dezinteresată a tuturor forurilor locale, o înțelegere deplină a situației și o politică inteligentă ar duce Basarabia acolo unde o dorește orice Român cu dragoste de neamul său.” Tinerii cercetători au simțit că dacă nu se înțelege „imperativul momentului”, dacă românii patrioți nu luptă pentru ridicarea Basarabiei din punct de vedere național, cultural și economic, ea va rămâne mai departe pe mâna politicienilor, pentru a fi exploatată și batjocorită. Oare pe mâna cui este Basarabia astăzi, după o sută de ani? Dar România?

22

Inevitabila demență

Robert ȘERBAN

Fața ei prelungă și poroasă, cu ochii umezi, albastrii, ce păreau continuu mirați și în căutare de ceva tocmai pierdut, cu un nas cărn, plin de vinișoare, cu obrajii căzuți, ca ai unui mops gata să izbucnească în plâns, cu gura întredeschisă tot timpul, peste ale cărei buze nerujate, dar roșii, își trecea, la răstimpuri, limba, cu urechile cărnoase și mari, împodobite cu două toate din aur, anunța inevitabila demență. Aveam mesele învecinate, dar la o distanță suficientă, încât o putem urmări nestingherit, mai ales că nu mă observa. Uita, uneori, să-și șteargă resturile de mâncare de la gură, iar prietenii care se opreau la masa ei, unii cam de aceeași vârstă cu ea, alții mai tineri, îi făceau semne că are ceva sau îi spuneau asta. Reacționa fără nicio tragere de inimă când observația i-o făcea un congener, însă când cineva mai tânăr îi atrăgea atenția, imediat înșfăca un șervețel și își ștergea, precipitată, aproape toată fața cu el, apoi întreba agitată: *Mai am? Mai am?*

Era graficiană, nu pictoriță. O corectase pe o amică de-a ei care a chestionat-o dacă mai pictează. *N-am pictat niciodată, mă mir că nu știi.* Amica și-a aprins o țigară și s-a făcut că n-aude. Apoi i-a întins pachetul doamnei Serindeanu. *Nu mai fumez. Ar trebui să te lași și tu.* Amica a tras din țigară și a întreat-o ce fac copiii. *Habar n-am. Crezi că mă sună vreunul? Crezi că-mi deschid ușa? A, vin când au nevoie de vreun desen pentru vreun doctor, pentru vreo obligație sau mai știu eu pentru cine. Și întotdeauna ne certăm. Întotdeauna! Cum de ce?! Fiindcă vor să le ia pe cele de acum 20-30 de ani, din care mai am doar câteva, alea mai reușite. Îți dai seama? Când voi crăpa, ăștia împrăstie tot. Tot, tot, n-am niciun dubiu că nu va mai rămâne nimic din munca mea.* Femeia i-a replicat ceva. Doamna Serindeanu i-a răspuns. M-am concentrat să aud mai departe, dar era dificil, lumea lua prânzul, se vorbea la mese, tacăturile loveau farfuriile, un copil plângea în preajmă. M-am prefăcut că mă uit în telefonul mobil ca să-mi trag scaunul mai aproape. Doar că fumătoarea își stinsese deja țigara în scrumieră, s-a ridicat de pe scaun, a sărutat-o pe obraji și a plecat.

Fosta graficiană a rămas nemișcată câteva clipe, de parcă retragerea prietenei era de neacceptat și urma să reacționeze. Mandibula i se lăsase și mai mult în jos, gura îi era căscată de-a binelea, iar ochii – de basset spaniel, mirați și umezi – implorau milă. Mă înmuiașe de tot. Mi se stărnise și compasiunea, nu doar curiozitatea. Am încercat să mă liniștesc și să stau la locul meu. Doar că, în loc de asta, m-am ridicat în picioare și am lovit cu piciorul drept masa. Sticla a căzut și vinul din ea s-a scurs pe pantalonii mei. Am încercat să mă feresc, dar cu eschiva n-am făcut altceva decât zgomot cu care am atras atenția tuturor. Unii și-au văzut imediat de farfurii, alții au zâmbit, alții au sușotit între ei, doamna Serindeanu s-a ridicat dintr-o dată și, cu șervețelul cu care-și ștersese gura, m-a tamponat pe cracul drept al pantalonului.

- Se curăță cu apă, că-i alb. Dacă era roșu îi puteați arunca.
- Îi făceam pantaloni scurți. Mulțumesc, mulțumesc, doamnă...
- Bine că nu v-ați pierdut umorul. Alții fac o dramă din asta.
- Păi și eu fac: era un vin excelent. S-a dus naibii.
- E, mai comandați o sticlă, ce mare lucru!
- Comand cu o singură condiție: să o bem împreună.

Doamna Serindeanu și-a ridicat privirea de pe pantalonii mei, m-a iscodit câteva clipe, și-a dat cu limba peste buze și mi-a spus complice:

- Un pahar beau. Dar haidem la masa mea, că aici e ud.

Am luat câteva șervețele și le-am folosit pe post de absorbant, în timp ce, cu grijă să nu mai răstorn ceva, m-am așezat în fața femeii ce-și reluate locul pe scaun.

- Vă mulțumesc! i-am spus.

A dat din cap în loc de răspuns, și-a trecut încă o dată limba peste buze, s-a aplecat puțin peste masă în direcția mea și mi-a susurat:

- Nu vrei să luăm un vin roșu, totuși?

Scriitorul IA

Radu Pavel GHEO

Un articol oarecare din largul internetului m-a pus zilele astea pe gânduri. Era vorba despre meseriile viitorului și îndelung prevestita invazie a roboților în domenii rezervate deocamdată oamenilor. Sigur, nu-i ceva nou și nici apocaliptic. La urma urmei, se vehiculează de mult ideea că în scurt timp roboții sau inteligențele artificiale vor invada piața muncii din toate direcțiile, așa că destule slujbe vor fi preluate tot mai mult de forța de muncă robotică, iar mulți meseriași, inclusiv cu înaltă calificare, o să rămână șomeri. Sau o să se recalifice de nevoie, alungați de la slujbele lor de oamenii din metal și circuite.

E o temă de gândire. E un motiv de teamă. Dar nici teama nu e nouă. Aceeași teamă a stîrnit în Marea Britanie pe la începutul secolului al XIX-lea faimoasele revolte ale luddiților, cei care distrugeau războaiele de țesut mecanice, considerînd – nu întru totul nejustificat – că mașinăriile amenințau locurile de muncă, adică sursele de subzistență ale țesătorilor manuali. Pînă la urmă statul a răspuns violent la violențele luddiților, s-a lăsat cu vărsare de sînge și condamnări la moarte, iar progresul – cum spune clișeul – n-a putut fi oprit. N-o să fie oprit nici acum.

Așa că poate merită să ne gândim cîteva minute în ce măsură progresul care vine peste noi, adică forța de muncă robotizată, ne amenință... deși nu, să nu vorbesc ca un luddit – ne vizează cumva direct pe fiecare dintre noi. În ce profesii muncitorul uman riscă să fie înlocuit fără prea multe menajamente cu cel artificial? Eu, unul, m-am gândit, desigur, cu o oarecare trufie, la profesia (sau vocația) de scriitor, socotind că aici omul e mai greu de înlocuit. Afta doar că nu demult, acum vreun an și ceva, a apărut un roman ce imita demersul lui Jack Kerouac din *Pe drum* (*On the Road*), roman intitulat sugestiv (în engleză) *1 the Road* sau *One the Road*. Romanul e scris de o inteligență artificială – ghidată totuși de un om pe traseul american al lui Kerouac – și a avut parte de cronici amestecate. Probabil și de un tiraj mai mare decît cele ale unui autor balcanic. Așa că nu știu ce să zic. George Orwell vestea încă de acum șaptezeci de ani, în distopia lui 1984, „mașinile de scris romane“, unde rolul omului era acela de a întreține și repara mașinăriile creative. E drept, el vorbea de romane de consum standardizate, clișeizate, dar terenul e totuși alunecos, iar inteligențele artificiale sînt ceva mai complexe și mai rafinate.

Așadar, o să ajungem să citim romane concoctate de roboți, care vor concura pe rafturile librăriilor cu banalele creații ale unor oameni nu mult diferiți de cei de acum o sută sau o mie de ani? Și noul, progresul, va învinge iar?

Am sentimente amestecate. Pe de o parte, miros un pericol vag de undeva din depărtarea fantomatică a lumii digitale. Bănuiesc, de exemplu, că unei inteligențe artificiale îi va fi mai ușor să scrie un roman de trei-patru sute, chiar o mie de pagini, într-un timp înspăimîntător de scurt. Scriitorul din carne, oase și creier moale taie, rescrie, reia, uneori fumează mii de țigări, bea hectolitri de cafea și alte lucruri mai tari, se frămîntă nopți în șir, rupe sau arde foi, șterge documente Word, are crize de nervi și depresii, iar în cele din urmă definitivează un roman care l-a stors de vlagă vreme de doi-trei-patru ani (dacă nu mai mult). Dedică unei cărți atîta timp cît poate pe cînd își trăiește și viața lui normală de făptură biologică, care mănîncă, doarme, muncește, se uzează și se reface zi de zi, se îmbolnăvește, are crize în familie și cite și mai cite. Între timp scriitorul IA („intelență artificială“), cu viteza și abilitățile date de calitatea procesoarelor și a *software*-ului, se poate concentra pe scrisul lui/ei.

Gîndiți-vă la un scriitor – unul uman, dar care nu ar trebui să facă altceva decît să scrie, 24 de ore din 24. Un scriitor IA ar fi exact așa – doar că de sute de ori mai performant. Mai mult, în memoria lui aproape perfectă ar putea intra toate cărțile mari și mai puțin mari ale culturii umane – în original și în traducere, adică în *toate* traducerile existente. Scriitorul IA ar stăpîni toate limbile planetei, ceea ce l-ar face un poliglot cultivat demn de idealul omului universal renascentist. Ar avea în memorie toate tratatele de teorie și practică a scrisului, precum și indicații de respectare și încălcare ale regulilor, într-un amestec inteligent. Pînă la urmă, din toate astea s-ar putea alege ceva. N-ar fi de mirare dacă, odată definitivat un program de creație performant, scriitorul artificial ar mitralia și cîte zece romane pe zi. Că vor fi fiind bune sau proaste, asta rămîne să decidă criticii literari și cititorii, care o să aibă de unde să aleagă.

Într-un astfel de scenariu raftul dedicat scriitorilor umani dintr-o librărie normală s-ar putea să ajungă la fel de încăpător precum – să zicem – raftul sau colțisorul dedicat traducerilor din literatura română într-o librărie din Kansas. Și aici am luat în calcul doar proza. Poziția poezilor umani mi se pare și mai periclitată: de altfel, există deja poeme scrise de IA și care circulă pe internet – unde altundeva? Unele sună interesant, chiar dacă interpretarea și emoția sînt doar în mintea cititorului. Și-atunci ce ne facem? Noi, ăștia care ne vedem de scris, convinși că meșteșugul nostru e atît de fundamental uman, încît nu ni-l poate răpi nimeni... o să ne vedem totuși înlocuiți sau marginalizați de niște creații ale minții umane care vor produce independent creații pentru mințile umane?

Din pricina trufiei pomenite discret mai sus, sînt tentat să spun că nu, că o creație artificială a minții noastre, o creatură ce reproduce programatic o formă de creație umană – și nu o face din propria voință sau pornire spirituală, nu grație unui liber arbitru ce o determină să scrie, să picteze sau să cioplească pietre –, o astfel de făptură non-spirituală n-o să poată satisface cititorii umani. Că artificialul rămîne artificial, iar asta se simte inevitabil. Că un *soft* conceput de un programator nu se compară cu creativitatea nestăvilită și încălцитă a creierului uman (deși aici se pot deschide complicate discuții filosofice și chiar teologice despre creație și creator). Poate că o IA e în stare să scrie un roman de duzină, dar nu o *Odisee*. Și nici un scriitor robot n-o să ia vreodată premiul Nobel ori premiul Eminescu.

Știu că s-ar putea să mă înșel. De liniștit mă liniștește altceva: tocmai supraproducția de carte pe care o poate declanșa un *soft* de creație literară. Dacă – să zicem – un scriitor IA produce cîteva sute de romane pe an, doar cantitatea lor ar ajunge să blocheze librăriile, să bulverseze cititorii și să-i irite pe critici. Poate că scriitorii umani au destul de puțin timp pentru scris, dar nici cititorii nu au mai mult pentru citit. Așa că, dacă vreodată piața de carte ar fi invadată de creațiile inteligențelor artificiale, s-ar crea o supraproducție nerentabilă. Ce să citești, ce să alegi?

Singura soluție, de un comic absurd ce risipește angoasele scriitoricești, a oferit-o cîndva criticul literar Ovid S. Crohmălniceanu într-un text cu tentă SF intitulat „Un capitol de istorie literară“: construirea unor mașinării de critică literară, care să evalueze creațiile scriitorilor roboți. În ultimă instanță, cele două categorii, scriitorii IA și criticii IA, ar putea fi cuplate într-un circuit închis: cei dintîi își scriu pe bandă rulantă operele, iar criticii, cu aceeași viteză și eficiență, citesc, comentează și evaluează producțiile „confraților“ artificiali. Și așa, cum zice Ovid Crohmălniceanu, oamenii își vor putea vedea liniștiți de treabă pe mai departe.

Ceea ce deocamdată și fac.

Când lumea devine mai mică

Adriana CÂRCU

Suntem la începutul anilor 70, într-o bucătărie întunecată din cartierul timișorean Elisabetin. La radio Europa Liberă cântă Led Zeppelin, *Whole Lotta Love*, și un băiat de vreo 12 ani bate ritmul pe fundul unui scaun cu spătar. Este prima imagine pe care memoria mea a păstrat-o cu Lică Dolga, momentul care, în toți anii de după, m-a făcut să-l numesc mereu „frățiorul meu”. Aveau să-i urmeze zeci și zeci de imagini, multe asemănătoare, care se derulează ca un film pus invers, acum, la plecarea lui.

La vreo trei ani după prima mea vizită pe strada Coresi, unde Lică locuia cu mama, bunica și sora lui, prietena mea Martha, ne aflam pe terasa de la Motel, unde Paul Weiner împreună cu Béla Kamocsa, Mihai Muncioiu (Labă) și Hari Coradini găsiseră loc de cântat pe timpul verii. Fără tobar. Era nevoie urgentă de unul. Nu mai știu prin ce împrejurări cineva a pomenit numele lui Lică, cel care exersa de o vreme bună, singur cu instrumentul. În seara primei cântări, Lică s-a prezentat punctual și extrem de emoționat la motel, și probabil că tocmai emoția a fost aceea care l-a făcut să-și uite bețele acasă. În panica ce s-a creat, Paul l-a trimis în pădurea care înconjura clădirea și i-a spus să nu se întoarcă fără bețe. Lică a găsit niște crengi de formă asemănătoare, pe care le-a mai rotunjit cu un cuțit împrumutat de la bucătărie, și s-a așezat la tobe. Acelea au fost bețele cu care a bătut la ușa lumii muzicale din Timișoara.

La puțin timp după debutul său, Lică a părăsit pentru o vreme bună Timișoara, alăturându-se trupei Amicii, cu care cânta verile la Costinești, iar iarna la munte. Verile petrecute la Costinești în compania lui, mi-au rămas în memorie ca un timp al lipsei de grijă, un timp al jocului în care ascultam împreună *The Temptations*, cântând în gura mare textele, un timp în care viața era un spectacol pe care Lică îl comenta cu un umor de cea mai fină calitate, dar mereu lipsit de maliție.

Pe la începutul anilor 80, Lică s-a reîntors la Timișoara și la puțin timp după aceea a început să cânte cu Pro Musica. De acum era un bărbat în toată firea, cu barbă și plete, care-l făceau să semene cu Cat Stevens. Nu numai grija acelor plete, a căror „stilistă” devenisem (doar pentru că eram singura care înțelegea să le ajusteze cu îndurare), dar și zilele mele de naștere, la care Lică se prezenta negreșit cu un buchet de flori, au făcut ca întâlnirile noastre să-și mențină regularitatea. O vizită mai puțin convențională a fost aceea făcută cu ocazia primirii actului care-l scutea de serviciul militar, ocazie cu care am topit în doi sticla de coniac adusă de el în buzunarul părcii.

După plecarea mea, ne vedeam cu ocazia fiecărei vizite, la Timișoara sau în Germania. Lică era acum însurat, avea un copil. Cânta cu Bega Blues Band. Privind înapoi la toți acei ani, îi văd zâmbetul bun și sclipirea de umor din colțul ochiului, îi simt prezența blândă, însoțită de acel spirit ascuțit, care ne făcea să purtăm discuții pline de *witz*, mereu în deplin consens.

Printr-o întâmplare care avea să devină tradiție, Lică m-a însoțit la prima mea lectură publică, într-un sat din Munții Banatului, acompaniindu-mi spusa cu efecte de percuție. Un an mai târziu, tot el a cântat, împreună cu Liviu Butoi și cu Toni Kühn, un concert de jazz pentru copii în fața casei mele din Ciclova Montană, fără plată, doar de drag.

În anii care au urmat, Lică apărea, în mod aproape inexplicabil, la toate manifestările culturale la care participam, fie ele lansări de carte, festivaluri de jazz sau lecturi. Mereu cu zâmbetul lui bun, mereu cu o sticlă de ceva tare, pe care o scotea din buzunarul de la piept și din care mă îndemna să trag o dușcă, spre încurajare. Nu i-am spus niciodată cât de mult însemnau pentru mine aceste dovezile de afecțiune frățască. Credeam că așa va fi mereu.

Anul acesta, la începutul lui iunie, în timp ce pregăteam o expoziție la galeria Calpe, am auzit o bătaie în geam. Era Lică, în drum spre repetiție. De data asta, nu știuse că sunt aici, dar m-a asigurat că va veni la lectura pe care urma s-o am la Casa Artelor. A doua zi, negreșit, Lică a scos sticluța din buzunar, iar eu, în văzul lumii, mi-am luat tradiționala doză de curaj. Aveam timp, ne-am întins la vorbe, ne-am povestit planuri, am făcut poze, ne-am mai amintit o dată împreună *con gusto* episodul cu bețele de tobă de la Motel. Lică a stat până la sfârșitul lecturii, dându-mi acel sentiment de siguranță pe care îl am de fiecare dată când știu că cineva drag mă ascultă. Ne-am despărțit cu promisiunea de a ne revedea curând.

Avea să fie ultima apariție publică a lui Lică Dolga. Peste zece zile va afla că este bolnav, iar peste două luni și jumătate se va sfârși. Plecarea lui a produs acel moment de liniște, în care universul intim parcă se contractă, iar iminența finalității devine certitudine. Pleca un om care mi-a însoțit aproape toată existența cu afecțiune frățască, cu loialitate și cu mult umor.

Cu câțiva ani buni în urmă, mi-am făcut obiceiul să le arăt oamenilor dragi cât de însemnată este existența lor pentru mine. Țineam s-o fac atâta vreme cât mai suntem cu toții în viață. Astfel s-au născut zeci de interviuri și nenumărate portrete ale prietenilor. Uite că Lică „mi-a scăpat”. Era prea aproape. Îl credeam ferit, nemuritor. Acum, la plecarea lui, lumea (și desigur nu numai lumea mea) a devenit mai mică. Mai săracă cu un prieten devotat, cu un muzician de talent, un om discret, blând și mult iubitor.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Paralelisme

Claudiu T. ARIEȘAN

(I) Monumentală și referențială – ca tot ce a compus în multe decenii de prodigioasă activitate umanistă și teologică ce a acoperit întreaga istorie a creștinismului – este monografia inegalabilului savant Jaroslav Pelikan, *Creștinismul și cultura clasică. Metamorfoza religiei naturale la întâlnirea creștinismului cu elenismul*, trad. Sergiu-Adrian Adam, ediție de Gheorghe Ovidiu Sferlea, Editura Doxologia, Iași, 2019, 487 p., apărută ca volumul 5 din seria absolut remarcabilă pentru peisajul nostru academic „Historia Christiana”. Cunoscutul profesor de istorie de la Yale University pornește demersul său recuperator și insolit deopotrivă de la importantă convergență lingvistică a scrierii Noului Testament în limba greacă a civilizației eline și elenistice antice, nu în ebraică, aramaică sau latină.

Un fapt cultural de necontestat, ce a făcut ca Părinții Capadocieni să fie „ferm așezați în tradiția culturii clasice grecești și, totodată, au criticat apăsător această tradiție. Fiecare s-a aflat într-un permanent schimb intelectual și într-o controversă nu mai puțin permanentă cu capodoperele acelei culturi și cu reprezentanții ei contemporani”. De fapt, miezul acestui volum debordant din 1993 îl reprezintă seria de conferințe susținute la Universitatea din Aberdeen, celebrele, pentru specialiști, Gifford Lectures, unele din cele mai prestigioase prelegeri academice din lume, inițiate în 1881 și consacrate prin testament de Lordul Adam Gifford în 1885 ca dedicate exclusiv „promovării, dezvoltării, învățării și răspândirii studiului teologiei naturale”, eventual studierii istoricului acesteia.

Când citești numele implicate în această tradiție admirabilă (comparabilă poate doar cu întâlnirile Eranos de la Ascona, unde Eliade, Scholem, Zimmer, Herbert Read și Jung erau invitați și comperi permanenți) înțelegi forța continuității umaniste în orice domeniu (Werner Jaeger, E. Gilson, A. von Harnack, Karl Barth) și însemnătatea instituției mecenatului pentru punerea în pagină, la propriu, a unui atare construct spiritual de durată.

(II) Pentru că am pomenit mai sus de cel mai important istoric al religiilor de sorginte română, vreau să amintesc o recentă reeditare din scrierile sale științifice fundamentale: Mircea Eliade, *Făurari și alchimisti*, trad. Mona Antohi și Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 2019, 220 p., ediție ce urmează ultimul text francez apărut în timpul vieții autorului, la Flammarion în 1977, text revăzut, adus la zi și completat cu câteva seminarii americane de profesorul de atunci al Universității din Chicago. Scopul declarat al lucrării era, potrivit învățatului polihistor „să înțelegem comportamentul omului din societățile arhaice față de Materie,

să urmărim aventurile spirituale de care s-a pomenit antrenat când și-a descoperit puterea de a schimba felul de a fi al Substanțelor”.

Așadar, nu o istorie culturală a metalurgiei, ci o incursiune în universul mental al acesteia, completată de o reconstituire sintetică a ideologiei și tehnicilor alchimice formează miezul dipticului de față ce urmează, în linii mari, minunatele eseuri apărute inițial în românește *Alchimia asiatică* (1935), respectiv *Cosmologie și alchimie babiloniană* (1937). Nu doar substanțele minerale aveau o dimensiune apăsător sacră în societățile arhaice, ci ansamblul tehnicilor metalurgice dobândise un rol major participativ întru împlinirea marelui plan al Naturii, prin ritualuri complexe ce dezvăluie sensul ascuns al Creației Universului, exact cum vor încerca să manipuleze creativ elementele primare pasionații și erudiții alchimisti de mai târziu.

(III) Un debut târziu, dar din fericiție nu tardiv, este cel al distinsei poete și prozatoare – vizibile până acum cu precădere în mediul *on line* și la numeroasele evenimente organizate de BCUT „Eugen Todoran”, unde activează de ani buni – Dorina Măgărin, *Galeria oglinzilor (proză mai mult sau mai puțin scurtă)*, pref. Cornel Ungureanu, Editura David Press Print, Timișoara, Timișoara, 2019, 242 p. O lansare a cărții a avut loc de curând, la librăria Esoteră din orașul de pe Bega, unde invitații Cornel Ungureanu, Adrian Dinu Rachieru și cronicarul subsemnat au consfințit intrarea *de facto* în lumea literară locală a unui prozator talentat și cu largi perspective de evoluție în domeniu. Banatul ca matrice structurală, ținuturile originare, orașul în special și marea lume liberă în general (Montreal, SUA, Viena, Londra și alte cele visate cu ochii minții de orice călător îndătinat) sunt cadrele ce conțin interesantele incursiuni memorialistice, cu pasaje întregi în grai sau crochiuri decupate din cotidianul ardent, impregnate de citate profunde din autori frunzărit și iubiți cultural cu eleganță de autoare.

Se dă în aceste compoziții – voit eclectice și ca structură, și ca dimensiuni – o luptă destinată și perfect constructivă între vocația autohtonă a scriitoarei ce descrie cu șarm enorm pășunile unui univers rural atopic, când idealizat, când bagatelizat și capacitatea reală a aceleiași de a plonja în meditații cu tentă existențială, decupate scurt – e drept – de o faptică ce o agresează și seduce deopotrivă. Apoi fragmentele de corespondență aruncate aici, colo au și ele rolul lor de a contribui la o sănătoasă fragmentare și chiar decompoziție a fluxului prozastic, reunind crâmpoșe de gând și iconicități vizuale. Textul meu favorit, *Privind-o pe Smarty* – ispravă animalieră cu implicații umaniste și familiale de proporții – adună multe din aceste calități evidente și, lângă alte reușite neîndoelnice, compun, repet, un volum ce ne dă speranțe în sporul unei voci puternice

23

rediviva

Întoarcerea în Paradis ⁽³⁾

Doctorul Angelic și imperativul adevărului istoric

Robert LAZU KMITA

Asemenea Sfântului Augustin, Doctorul Angelic își va relua meditațiile asupra paradisiului în ultima sa sinteză, *Summa Theologica*, abandonată cu puțin înaintea sfârșitului vieții sale pământești, survenit în 7 Martie 1274. Principiul de interpretare stabilit de Doctorul

nu este negată istoricitatea faptelor relatate în cărțile sfinte ale Vechiului și Noului Testament Sprijinindu-se pe aceste două texte augustiniene Sfântul Thoma d'Aquino va reformula același principiu în termenii cei mai clari cu putință:

„Indiferent ce ne spune Scriptura despre paradis, acest lucru este expus ca o chestiune ce aparține istoriei; și oriunde folosește Scriptura această metodă, trebuie să păstrăm adevărul istoric (*veri-*

fundamentul istoric al relatării biblice privitoare la locația și natura paradisiului, Sfântul Thoma răspunde, fără ezitare, uneia dintre obiecțiile deja ridicate în epoca sa, când natura exclusiv spirituală a Edenului era văzută ca o consecință directă a faptului că nici un explorator nu descoperise grădina interzisă:

„[...] deși omul a explorat întreaga lume locuibilă, nimeni nu a menționat locul paradisiului. Prin urmare se pare că nu este un loc corporal.”⁴

Acestei obiecții, care anticipează respingerea existenței paradisiului de către exegeții moderni grăbiți să „demitologizeze” Sfânta Scriptură, Sfântul Thoma îi va răspunde cu o fermitate remarcabilă: „Amplasarea paradisiului este obstrucționată în raport cu lumea locuită, fie de munți, fie de mări, fie de o regiune toridă ce nu poate fi traversată; așa se face că cei care au scris despre locuri nu îl menționează.”⁵ Niciun dubiu nu poate adumbri convingerea atât de fermă a Sfântului Thoma, care urmează, cu fidelitate, metoda augustiniană: atât la începutul istoriei lumii, cât și în prezent, paradisul este, cu adevărat, amplasat undeva, în această lume, într-o locație fizică inaccesibilă. Dacă citim și recitim cu atenție aceste învățături, vom începe să deslușim ecoul profund pe care-l proiectează asupra scrisorilor lui Cristofor Columb în care navigatorul discută exact același subiect: locația terestră, inaccesibilă și totuși localizabilă, a grădinii în care părinții neamului omenesc, Adam și Eva, au fost ispitiți de teribilul amăgitor.

Spre a ne convinge că Doctorul Angelic nu ezită nicio clipă în ceea ce privește poziția și existența - aici, în lumea noastră - a paradisiului, în cel de-al doilea articol al chestiunii, 102, îl găsim angajat într-o amplă discuție, despre ipotetica amplasare ecuatorială a acestuia. Fără a fi un apărător înfocat al vreunei locații precise, el are grijă, concluziv, să afirme din nou necesitatea postulării existenței sale terestre: „[...] Însă oricare ar fi adevărul în ceea ce privește această chestiune [a amplasării paradisiului la ecuator - n. R.L.K.], noi trebuie să credem că paradisiul a fost amplasat în cea mai temperată poziție, indiferent dacă la ecuator sau în altă parte.”⁶ Spre deosebire de oricare dintre autorii sacri menționați mai sus, noi, cei de azi, știm cu certitudine că nu există niciun loc inaccesibil pe pământ. Deci, într-adevăr, paradisul nu se află ascuns nicăieri în geografia lumii accesibilă nouă. O asemenea afirmație pare a contrazice convingerile unor creștini ce au trăit în epoci atât de diferite: Sfân-

tul Augustin, Sfântul Thoma d'Aquino, Cristophor Columbus. Să se fi înșelat cu toții? Nici într-un caz.

Ceea ce trebuie să lămurim, cu multă grijă, convinși de adevărul *constării empirice* a absenței unei locații geografice inaccesibile pe acest pământ, este diferența dintre lumea de dinaintea căderii și exilării lui Adam și a Evei și lumea de după acest episod teribil din istoria omenirii. Direcția interpretării spirituale a existenței paradisiului este calea urmată de toți autorii menționați, cale pe care trebuie să pășim noi înșine cu încredere și maturitate. (*Va urma*)

1 Sancti Aurelii Augustini, *De Genesi ad Litteram*, Liber Octavus, 1, în *Patrologia Latina*, coloana 371: „Non ignoro de paradiso multos multa dixisse; tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiae. Una eorum qui tantummodo corporaliter paradisum intellegi volunt: alia eorum qui spiritaliter tantum; tertia eorum qui utroque modo paradisum accipiunt; alias corporaliter, alias autem spiritaliter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam.”

2 Cităm textul latin din ediția definitivă ctitorită de Papa Leon al XIII-lea, Tomus Quintus, Pars Prima *Summa Theologiae*, Romae, 1889, p. 448: „Ea enim quae de Paradiso in Scriptura dicuntur, per modum narrationis historicae proponuntur, in omnibus autem quae sic Scriptura tradit, est pro fundamento tenenda veritas historiae, et desuper spirituales expositiones fabricandae.” De aici înainte vom menționa doar titlul operei și pagina.

3 Fr. Thomas Crean O.P., „The Perfection of our First Parents, According to Saint Thomas Aquinas,” accesibil online la adresa <http://kolbecenter.org/perfection-first-parents-aquinas/> [Accesat la 08 Iunie 2019].

4 Pars Prima *Summa Theologiae*, p. 448: „(...) aliqui diligentissime inquiserunt omnia loca terrae habitabilis, qui tamen nullam mentionem faciunt de loco Paradisi. Ergo non videtur esse locus corporeus.”

5 Pars Prima *Summa Theologiae*, p. 449: „Ad tertium dicendum quod locus ille seclusus est a nostra habitatione aliquibus impedimentis vel montium, vel marium, vel alicuius aestuosae regionis, quae pertransiri non potest. Et ideo scriptores locorum de hoc loco mentionem non fecerunt.”

6 Pars Prima *Summa Theologiae*, p. 450: „Quidquid autem de hoc sit, credendum est Paradisum in loco temperatissimo constitutum esse, vel sub aequinoctiali vel alibi.”

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

african drept ax al oricărei interpretări acordate existenței și locației paradisiului este postulat cu vigoare în contextul discuțiilor purtate în chestiunea 102 din prima parte a masivului tratat. Aici, încă din primul articol, consacrat chestiunii corporalității paradisiului, Sfântul Thoma citează în întregime două fragmente-cheie din operele Sfântului Augustin. Primul, extras din *De Genesi ad Litteram* (*Despre sensul literal al Genezei*), sună astfel:

„Trebuie sunt opiniile prevalente cu referire la paradis. Unii înțeleg paradisul ca fiind un loc exclusiv corporal; alții, un loc exclusiv spiritual; în timp ce alții, a căror opinie, mărturisesc, mă satisface, susțin că paradisul este, deopotrivă, corporal și spiritual.”¹

Al doilea, deja menționat de noi în articolul anterior, este exact acel text din *De Civitate Dei* în care se afirmă deplina legitimitate a interpretărilor spirituale atâta vreme cât

tas historiae) al narațiunii ca fundament al oricărei explicații spirituale pe care o putem oferi.”²

Expresia „veritas historiae” folosită de autor are semnificații cu totul speciale. Anticipând, parcă, subminarea exegezei clasice a Bibliei intenționată atât de specialiștii metodei „istorico-critice” cât și de către toți acei interpreți care vorbesc, peiorativ, despre „miturile” celor două Testamente, Sfântul Thoma postulează unicul fundament temeinic al oricărei posibile interpretări: *adevărul istoric* al faptelor relatate în textele sacre. Sau, după cum spune Părintele Dominican Thomas Crean, „the historical truth must be retained as the basis, and spiritual interpretation built upon it.”³ Negarea acestui principiu proiectează în derizoriu orice interpretare. În același timp, însă, după cum am afirmat deja, postularea veracității istorice poate avea consecințe neașteptate și nedorite. Să vedem despre ce este vorba. Odată stabilit

Karaoke

Adrian BODNARU

Cum se simte după ce s-a lăsat masa noastră de trei ani de fumat? Se discuta pe vremuri că îi vor tăia chiar de sub scaun un picior.

De fapt, eu o văzusem cu proteze de aur în acele dup-amieze în care te chemam să fii un story ăștei inime de-aici: a lui Pistorius.

Parcul cu scorpioni.

Povestiri din șanț

Cristian SĂILEANU

Acum câțiva ani i-am citit traducere lui Cristian Săileanu din Caragiale. În textul englezesc, Trahanache devine Zachary Doddery, Farfuridi–Jim McPlatter, Brînzovenescu–Joe O’Feta, Cațavencu–Nick Yapper, iar Pristanda–Boris Turnip. Ăsta n-are complexe, mi-am zis. Și am citit pînă la capăt *Scrisoarea pierdută*, fermecat. La fel și celelalte comedii și vreo douăzeci de proze, traduse genial. De-acum înainte, americanilor dedați la Mark Twain ’Nea Lancu li se va părea unul de-ai lor. Apoi l-am cunoscut pe Cristian Săileanu în fieful lui din Corfu, i-am citit alte traduceri (recent a terminat *Hanu Ancuței și Baltagul*), mă uit cu folos la *Marele și mult truditul său dicționar englez-român de expresii*, publicat acum câțiva ani la Coresi. Din scrierile lui românești, *Parcul cu scorpioni. Povestiri din șanț* este cea mai semnificativă. Aici lumea grea, groasă și fără filtru a lui George Mihail Zamfirescu și Eugen Barbu își găsește continuarea în Bucureștiul anilor 1960-70, în catacombe și monstruozițiile vieții sub comunism. Cristian Săileanu este un scriitor fenomenal. (Călin-Andrei Mihăilescu)

* * *

[...] Până și prietenii mei - oameni altminteri cu un pronunțat simț al umorului, împătimiti în rele și prea răbdători în cestiuni literare – citesc, oftează și îmi spun,

- E prea mult. E prea dur. Mergi prea departe.

- Iubiților, le răspund, nu eu sunt cel ce a creat această infamă faună, ci sistemul social aberant, anusul contra naturii numit comunism. Jivinele înfricoșătoare, alcătuirile neverosimile prezente în paginile ce urmează au fost eliberate din cuștile și văgăunile lor și asmuțite împotriva a tot ce avea România mai frumos și mai decent în acei ani. Eu n’am făcut altceva decât să consemnez, așa cum le’am văzut, fără fard și fără voal, zațul, zoaiele și rebuturile umane răscolite și prito-cite de dictatura proletariatului.

* * *

Parcul Tudor Vladimirescu se voia parc, dar nu era. Era mai bine zis un maidan cu aspirații circulare ce nu depășea cincizeci de metri în diametru, presărat cu șapte, opt copaci neudați, nestropiți și netăiați cu anii, care se încăpățâneau totuși, împotriva oricărei logici, să crească și să dea umbră.

De plimbat afară din unica alee în formă de potcoavă a parcului nu era cu putință, căci, chiar dacă erai suficient de abil să navighezi printre bălării, pungi goale și gunoaie menajere, nu scăpai fără să calci în multele movițe, înegrite de vreme și întărite de soare, ieșite de sub cozile maidan-zilor.

O bordură de ciment ce se ridica abia până la genunchi împrejmuia acest petec trist de pământ unde trona statuia Domnului Tudor, proptit în cizmele cu turească, cu cușma pe cap și sabia înălțată în aer, deasupra capului. Trei trepte largi de piatră urcau din toate cele patru părți până la soclul statuii, unde o inscripție ce vestea minunile de vitejie ale Domnului Tudor înfăptuite în slujba țării, fusese distrusă cu dalta din ordinul cine știe cărui politruc netrebnic, după 23 august 1944, pe vremea când dragostea de neam și de țară se băteau cap în cap cu internaționalismul proletar.

Pe cele cinci sau șase bănci de lemn putrezit, cu șipci lipsă pe ici și pe colo și cu scheletul de fontă ruginită, se adunau vreo trei, patru duzini de infractori, fiecare dintre ei mai periculos ca un scorpion, avându-l drept căpetenie pe Cornel Nițescu, zis Excroc, Împăratul Scorpionilor, monarh absolut, deși, e drept, neîncoronat. Excroc

nu purta coroană, așa cum neîncoronat este un lup alfa căruia îi este îngăduit săși conducă haita doar atâta timp, și nici un minut mai mult, cât rămâne mai feroce decât ceilalți lupi cu colți ascuțiți.

Țigani, greci, unguri, români, turci, evrei, cuțitari, studenți la medicină și filologie, hoți de buzunare, trișori, borfași, disidenți politici, spărgători, întreținuiți de lux, violatori, eroi nemedaliați în lupta cu viața, curve – care pe bani, care din dragoste – „foști”, ajunși acum în sapă de lemn, escroci, toți colcăiau în aceasta lume subterană din zori de zi până noaptea târziu.

Parcul îl deschide aproape întotdeauna Beget Gevdet Murat, un turc minuscul – nu avea mai mult de un metru cincizeci încălțat cu pantofi cu tocuri înalte – cu o față oacheșă, o clădăraie de păr cârlionțat și mâini delicate, de fetiță.

Beget iese în stradă cu mâinile afundate adânc în buzunare și cu capul între umeri și l’ așteaptă pe primul interlop alături de care să se așeze pe una din băncile parcului și împreună cu care să taie frunză la câini în doi. De obicei apare Bălc Aurel, hoțul de buzunare, care n’are somn de felul lui. Bălc e un om înalt, zdravăn, lat în spete, botos și cărn, care, din cei douăzeci și opt de ani cât are acum, își petrecuse vreo șapte prin pușcării.

– Auzi, Aurică, îi zice Beget îngândurat, cam cât să fie ceasu, tată?

– Futu’tu’n gât dă turc analfabet, râde gros Aurel, care tocmai își aprinsese o țigară. Nu vezi, mă, ceasu dă la Salvare, sub nasu tău? E mai mare ca statuia lu Domnu Tudor.

– Nu, că n’am ochelarii la mine, se ncruntă cu demnitate Beget.

– E zece, zice Aurel la mișto.

– Cum să fie zece, taată? cântă Beget, uitându-se pieziș la el. Că de’abia am pus sanu la nchegat. Dă și mie o mărășească.

– Păi, dacă știi tu mai bine ca mine, dă ce mai mă ntrebi, ă? zice cu arțag Aurel, care în general e mahmur dimineața. Țigări n’am.

– Cum n’ai țigări, spune cu obidă Beget. C’am văzut pachetu plin.

– N’am de *dat*, zice apăsător Aurel.

– Nu e zece, mănca’ăș ochii tăi, că nu ie soarele sus pă cer, zice Beget dând cu înțelepciune din cap, și se uită lung pe stradă sperând să vadă pe altcineva care să aibă mai multă înțelegere pentru el. Cât e ceasu, Șerbane? strigă el către unu dintre frații Greceanu, care se îndreaptă grăbit spre facultate.

– Șapte și jumătate, îi răspunde din fugă Șerban.

– Zece, ai? îi spune Beget lui Aurel.

– Mă, dă’ tu, dă ce pula mea nu nveți să citești ceasu, băi, tucălău prost?

Cu două zile înainte Beget îl opri pe celălalt frate Greceanu, pe Radu, și l’ rugase să citească cererea de serviciu pe care i’ o compuseseră Aurel și Castravete.

– Ia vezi tu, Radule, i’a zis Beget dându’i coala de hârtie, a scris bine ăștia ce’a scris?

Radu a citit.

Tovarășe Director.

Prin prezenta vă solicit să mă angajați ca femeie de serviciu la unu din restaurantele ce cu onoare le conduce. Fac aceasta cerere deoarece m-am săturat să mio iau la labă în parc la Domnu Tudor în fiecare zi. Eu sunt mic și prost, e adevărat, dar pot munci și zece ore în șir, mai ales cu curu.

Cu stimă, Beget Gevdet Murătură, turc analfabet

- Lasă căți fac eu altă cerere de serviciu, i’a zis Radu cu delicatețe. Asta nu’i prea bine scrisă. Are greșeli de ortografie.

Cu vreo zece ani în urmă, directoarea școlii elementare de cartier îi făcuse o scurtă vizită lui Florin Greceanu, tatăl lui Șerban

și al lui Radu, și vecinul lui Beget. Venise să îl roage pe fostul director de bancă, azi muncitor cu sapa într’o carieră de nisip, să îl alfabetizeze pe Beget.

Lecțiile au început chiar de a doua zi. – Ce literă e asta? întreba Florin Greceanu.

– *N*, spunea Beget.

– Nu, ăsta’i un *m*, spunea profesorul.

– A, e un *m*, își venea în căciulă Beget, dispus la compromisuri.

– Și asta?

– Un *a*, zicea mândru turecul.

– Bravo, Beget, așa e, îl încuraja Florin Greceanu, și indica din nou cu un creion litera *m*.

– M, își amintea Beget.

– Bun acum să le spunem împreună, *m* și *a* fac... ce?

– Împreună? se minuna Beget. Dă ce să le punem împreună, domnu Greceanu?

– *M*, *a*, fac *ma*, zicea Florin.

– *M*, *a*, *ma*, repeta fericit Beget.

– *M*, *i*? întreba domnul Greceanu.

– *M*, *i*, *nu*, declara Beget.

Educația turecului nu a depășit niciodată acest stadiu, dar după trei luni, Beget le spunea tuturor scorpionilor din parc cât de recunoscător îi era lui Florin Greceanu pentru că îl învățase să citească.

Acum Beget vinde susan în Obor și’n Piața Moșilor. Se scoală în zori de zi, face pasta și o lasă să se închege. Când e gata, pune susanul în două coșuri mari, și unul mai mititel. Cel mititel i’l lasă la ușă lui Fifi, vecinei sale de palier, cea cu nouă copii, știe el de ce. Celelalte două le aburcă în cârcă și pleacă pe jos la piață să le vândă. A rămas analfabet, dar și’a organizat viața în așa fel încât să evite pe cât posibil contactul cu lumea literelor.

Beget trăiește deci simplu și virtuos. Dimineața, în zori de zi, face susanul și halvița. După amiază le vinde. Doarme pe apucate, când îl ia somnul. Restul timpului stă pe o bancă în parc la Domnu Tudor și arde gazul.

Pe la nouă și jumătate apare și Lae Asăftoaiei, băiatul femeii de serviciu de la școala elementară de cartier, care, cu doi ani în urmă, mai de sărăcie, mai pipăinduși limitele intelectuale, se băgase în miliție. Nu e în tură, dar e îmbrăcat curățel – în pantaloni de uniformă călcați cu dungă ca o lamă de cuțit, cămașa crem scrobită, și pantofii negri lustruiți de poți săți răsucești mustața în ei. Vine cu mers săltat, plin de mândrie, ținânduși chipiul sub brațul stâng și trecânduși cu multă importanță mâna dreaptă prin părul tuns perie. Pe șoldul drept are un toc de piele din care se vede ieșind mânerul metalic al unui pistol de serviciu. Un pulan negru i se bălăngâne impudic sub centură.

Când Lae Milițianu a venit prima oară la parc îmbrăcat în mândra lui uniformă albastră cu vipușcă roșie, Cornel Excroc l’a lăsat să se așeze frumușel pe bancă, s’a apropiat cu pas legănat de el și i’a tras o sca-toalcă zdravănă după ceafă de i’a zdruncinat creierii.

– Au! Dă ce dai, nea Cornele? a întreat speriat proaspătul om al ordinii publice, ținându-se de ceafă.

– Dă ce dau, ă? Dau ca să nu uiți că pă mine nici în cur nu mă doare dă uniformă și dă pistolu tău dă căcat. Iești tot d’aicia din parc, din cartier, și să nu dea dracu să află că umbli cu vorbe pă la secție că ce face unu, că cum își câștigă pâinea altu, că întâi te dăzbrac dă uniformă, mă piș pă ia, și p’ormă te sparg din bătaie... D’aia dau. Dau d’avertisment.

– Cum să umblu io cu vorbe, nea Cornele? a spus Lae, profund jignit de o astfel de bănuială neîntemeiată. Păi, io nu știu dă unde proviu?

– Ce faceți, băieți? le zice Lae lui Beget și lui Bălc, și se lasă să cadă răpus pe bancă lângă ei.

– Frecăm țiparu, zice răstit Aurel. Ce alceva vrei să facem? Numai că țiparu lu turcu ie mul mai mic.

– Auzi, zice Lae, dă’ știe careva pă unde umblă Nae Bambina?

– E plecat la munte, în vacanță, cu con-tesa, îi zice Beget. Să’ntoarce poimăine.

– C’am auzit c’a săltat o gagică’n gară acu o săptămână ș’a lăsat o singură’n casă. Și cică nu poate scăpa dă ia, că aia cică n’are aia un’ să să ducă.

– Da, aprobă Aurel, ie una din victimele lui militare.

Nae Bambina e un om educat, a terminat liceul la zi, când vorbește știe să pună punct și virgulă, și are un talent innăscut de a spune povești. Arată ca un dansator de tango argentinian în ziua spectacolului. E înalt, lat în umeri, suplu și oacheș. Păru’ lui negru ca pana corbului este dat din abundență cu briliantină și separat cu o cărare meticulos trasată pe stânga. Poartă cămăși înflorite descheiate la patru nasturi care îi lasă la vedere pieptul lat, acoperit de păr cârlionțat, iar în jurul gâtului are întotdeauna o bandană, ca un cowboy. O mustăcioră subțire îi dansează pe buza de sus când vorbește sau zâmbește. Are colți albi, de carni-vor, și ochi galbeni, de motan în călduri. Femeile icnesc scurt și li se înmoaie picioarele doar când dau cu ochii de el.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Nae are cinicul obicei de a se duce noaptea, numai noaptea, în Gara de Nord unde pune ochii pe câte o fată de la țară care a venit săși conducă la tren răcanul de soț sau iubit, care pleacă în armată. Nae știe săși aleagă victimele. Nu’și pierde vremea cu femeile cu broboadă pe cap, cu copil în brațe sau cu soacra alături. Nici nu se uită la țărâncuțele cărora le cântă greierii în crăpăturile călcăielor. Le abordează doar pe cele mai fășnețe, mai dezghețate, pe cele în minijupe, coafate, rujate, și că-țarate pe toace. După ce fata a fluturat batista, după ce și’a șters lacrimile, după ce a plecat trenul din gară, când, deci, fata e singură, Nae intră în acțiune. E aproape de miezul nopții și el știe că fetele n’au unde să tragă în noaptea aia, că nu au autobuz până a doua zi dimineață, și că se știu libere - singure și nesupravegheate - timp de un an și jumătate, o eternitate pentru o femeie tânără și plină de nuri - până și’o termina soțul sau iubitul serviciul militar. Nae le invită cu eleganță la o gustare la bufetul gării, la un pahar de vin sau două, le privește din cap până în picioare cu nerușinare cu ochii lui de motan în călduri, le mângâie gingaș cu dosul a două degete de abanos pe obraz, și își sticlește dinții ca de leopard. Apoi, pe la două dimineață, când fetele sunt moarte de somn, le face ultima ofertă - jumătate de pat la el acasă. Rareori e refuzat de “victimele militare”, cum le numește el.

fiction&co

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

26

Puterile privitorului

Robert Șerban

E nevoie de imaginație să surprinzi și să culegi un apus mai răsărit de soare? Probabil că nu, doar de noroc. Nici măcar un aparat de fotografiat foarte performant nu-ți trebuie că să faci o poză care să merite toate *like*-urile, inimioarele și uau-urile. Se poate și cu telefonul. Dovadă e lumea virtuală doldora de imagini care mai de care mai tăietoare de respirație și mai hipnotizante prin neverosimilul lor. Ba chiar prin frumusețea lor. Și atunci dacă avem parte de peste 365 de apusuri pe an, plus alte mii împărtășite generos de prieteni, rude sau necunoscuți pe FB, cine mai e curios o expoziție de pictură în care subiectul principal cam tot acesta este? Ce noutate mai poate aduce un tablou în care lumina își pierde puterea, în care umbra își topește contururile, se întunecă tot mai mult și mai mult, până când beznă o înghite? Ce interes mai stârnește o pânză în care soarele se descompune, printr-o explozie încetinită până la mușenie, într-un cuvânt pe care l-ar recunoaște și copiii dacă pictorița nu s-ar juca puțin cu el, nu i-ar mânca o literă, nu l-ar anagrama și nu l-ar transforma într-un GORAVIV? Pe cine mai surprinde o linie subțire de lumină, ce abia pulsează, ce se ține undeva, în aer, și desparte pământul de cer? Cui folosește un soare palid, gata să cadă ca un fruct răscopt până la albire? De ce să te oprești în fața unei pânze în care ceva pâlpâie ca și cum ar încerca să dibuie ieșirea dintr-o apă neagră, ce e gata să o înghită?

Mai mult: de ce ar face cineva o expoziție de pictură în ulei în care majoritatea lucrărilor să fie apusuri, temă exploatată până la sațietate de fotograful de toate calibrele și abandonată, de ani buni, de pictori? Să fie din frondă? Să dea Flora Răducan cu tifla celor care mijesc ironic numai și când aud *apus de soare*, darămite să și dea cu ochii de unul? E posibil să fie și aceasta o motivație, dar am convingerea că nu e cea principală. Din câte o cunosc pe artista din Lugoj nu fronda este cea care îi activează creativitatea, ci o profundă curiozitate și o teimeinică dorință de a vedea lucrurile dincolo de epiderma lor.

Pentru Flora, pictura este mijlocul prin care cercetează lumea, iar expoziția de la Galeria Pygmalion din Timișoara are ca subiect al acestei cercetări apusul. De fapt, mai mult: lumina. Chiar titlul expoziției, *Despre lumină*, e o evidentă declarație de intenție. Adevărat, pare riscant, aproape caduc, să refaci legătura, după mai bine de un secol, cu o importantă pagină de istorie a picturii, impresionismul, chiar cu mijloacele specifice lui. Dar tocmai aici e, cred, una dintre mizele artistei: revizitarea originii artei moderne. Reînvățarea unui mod de a privi începuturile. Redescoperirea unuia dintre fundamentele picturii, lumina.

Dincolo de substratul pedagogic ale demersului Florei Răducan stă vocația ei de pictor în *plein-air*, tot mai rară astăzi (aproape o curiozitate pentru consumatorul de artă contemporană). „Limpede nu vezi decât cu inima. Miezul lucrurilor nu poate fi văzut cu ochii”, scria Antoine de Saint-Exupéry, nu doar un obișnuit, ca pilot, cu înălțimile, ci și un rafinat desenator. Și Flora pune inima la lucru. Apusurile ei abolesc granița cer-pământ, lumina/luminile fiind elementul de simbioză între cele două, nicidecum de rupere. Agonia soarelui e surprinsă în diferite locuri, în contexte aparte, iar transpunerea ei pe pânze nu e ilustrativ-impresionistă, cum o privire neatență s-ar grăbi să creadă, ci sunt creuzete ce conțin și o hermeneutică picturală a spațiului și a timpului. Fiindcă artista cercețează cu ochii și cu pensula, nu doar vede și așază culori. E o alchimistă, și încă una ce știe cum și ce să caute ca să găsească. Iar diferite nuanțe ale aurului sunt în mai toate lucrările ei.

Un drum atent printre apusurile Florei Răducan poate echivala – pentru privitorul apt să-și reînnoiască memoria culturală și să și-o sporească pe cea spirituală – cu un ritual de trecere. Unde? Răspunsul e în expoziție și, poate, în puterile celui care o va privi.

Tristețile și dilemele contelui de Ohaba

Radu CIOBOTEA

S-ar putea spune că Nicolae Sârbu (născut la Ohaba și alintat de concetățenii Cetății literare bănățene cu apelativul artistic de “conte de Ohaba”) este unul din cei mai mari investitori în orașul șisturilor bituminoase și al oamenilor frumoși. Dar ce vorbesc eu, orașul nu e deloc al șisturilor bituminoase, e orașul cu năluciri abisale, care l-au fermecat și l-au făcut să scoată toată bogăția din inima și scrisul lui. Contele de Ohaba a investit o imensă avere făcută din dragoste pură, neclintită, translucidă precum cristalele de mină din colecția Gruescu. Pentru el, Anina nu este un loc geografic, ci o sumă de istorii, o revărsare de povești care refac istoria Banatului montan, regiune superbă și sălbatică, pe care unii dintre noi, mai călătoriți pe acolo, cred că o cunosc.

Am căzut și eu pradă, în tinerețile mele de reporter tânăr, nerăbdător și un pic arrogant, acestei ademeniri. M-am dus pe urmele lui Nicolae Sârbu, care îmi era coleg. Credeam că, dacă tot suntem contemporani, tot ce face el pot face și eu. M-am trezit și eu la miezul nopții ca să străbat, cu “rata” de zori a minerilor, pădurile reci și adormite care duc spre Anina. Am coborât și eu, odată cu prima intrare în șut, în noaptea bezmetică și nesfârșită a celei mai adânci mine de cărbune din Europa. Am strâns cu disperarea novicelui treptele metalice, mici, vechi, ruginite, pe care fiecare dintre noi se adâncea în subteranele pământului, fără să vadă nimic, simțind doar imensa apăsare a miilor de tone de geologie care erau deasupra.

Nici un ascensor nu ajunge acolo. Nici o lumină nu licărește undeva. Nici o limită a normalului nu oprește acea coborâre spre un infinit al tăcerii minerale. Totul e nesfârșit, în timp și spațiu. Am regăsit o parte din personajele lui, acolo unde spusese el că se află, într-un potențial mormânt, aproape fără oxigen, muncind la temperaturi care treceau cu lejeritate de 40 de grade. Eroi muncii socialiste își dădeau suflul, în condiții în care nici animalele nu rezistă, în abatajele săpate la 1.100 de metri sub pământ. O mie o sută de metri de munte deasupra vieții lor, în fiecare secundă. Dar - spuneau ei - alții, mai puțin norocoși, lucrează și mai jos. Atunci am înțeles. Era o imensă ironie. Locurile despre care vorbea Nicolae Sârbu nu erau deloc îngerești și nu aveau aripi. Că voia sau nu să sugereze asta, acolo era doar o altă formă a infernului.

Revenit, după o vreme care mi s-a părut a fi măsurată în ani întuneric, am descoperit, cu smerenie, bucuriile luminii. Seara, la pâlpăirea stranie a vieiozei, am recitat *Aurul din aripi*. De data aceas-ta mi s-a părut o carte de reportaj imensă, zdrobitoare, trăită cu pasiunea adevăratului jurnalist și scrisă cu acribia absolventului de filologie de la Cluj.

Astăzi, însă, nu m-am mai supus acelei presiuni. De altfel, știam cartea aproape pe dinafară. Întrebarea, ca într-un roman de care te agăți pentru că îți răspunde la întrebări, era ce va găsi reporterul anilor 80 în realitatea de acum. Se va jelui strașnic? Va avea ca punct de reper măreția unui proiect și va cădea în lamentații politice? Va urca, din nou, la înălțimea, muzicalitatea și coerența reportajelor sale de altădată?

Nu. Nu ajunge acolo. Nici nu își propune. *O epopee întoarsă pe dos* e o a două carte a Aninei, dar nu una de reportaj. Poate de publicistică, adică situată într-o zonă mai largă a mărturisirilor. Trăită și aceasta cu sete, dar frânată de realitatea însăși. O realitate dezmembrată, asemeni întreprinderilor miniere de pe cuprinsul țării. O realitate fragmentară, fără nerv, fără ademeniri, continent scufundat într-o istorie recentă deja uitată. Reporterul revine, siderat, năucit, iar primul lui gând este culpabilitatea. Ce a făcut el pentru ca măcar o mică parte din toate acestea, să nu se întâmple? Și, dacă a făcut ceva, a meritat? “Se pune?” cum s-ar zice astăzi, șmecherește. Nu se pune. În fața zădărniceii unui efort de decenii, Nicolae Sârbu își regăsește vechea dilemă: a fi reporter sau a fi scriitor? “Oare pentru asta am scris eu atâția ani, trădându-mi, într-un fel, poezia?” Era Anina altfel dacă el s-ar fi încăpățânat să scrie despre ea? Era ea altfel dacă n-ar mai fi scris? Cât mai contează un om care știe să-și găsească mereu cuvintele, în fața unei istorii demente? Rămâne doar dragostea lui pentru oamenii din adâncurile pământului, căci, scriind, “eu la tine mă gândeam, mine-rule din Anina”, el se gândește la propriul destin: “Tu, miner fără mină. Eu, ziarist fără ziar. Amândoi în ocna sufocantă a istoriei”.

Spuneam că această a doua carte a Aninei nu-și mai găsește povestea, ci doar cioburile ei, căci mărturisirile pornesc, de cele mai multe ori, de la evenimente recente. Ce-i drept, ne-am obișnuit să numim “eveniment” aproape orice. Dar, nu-mai așa, de-al dracului, contele de Ohaba pornește de la întâmplările care n-au șanse să “treacă sticla”. Aniversări, comemorări, concerte de fanfară. Fanfara, de altfel, însoțește întregul text, insinuându-se în informație, dispersând-o, transformând-o în pretext, dinamitând discursurile, înstăpânindu-se peste istoria Banatului montan și redându-i ritmurile cele vechi, din vremurile chezaro-craiești.

Revin, odată cu rigorile și tulburările fanfarei, personaje (toate, reale) peste care se așternuse, între timp, praful fin al unei blânde uitări. Oamenii rămași necunoscuți, oameni altădată cunoscuți și chiar temuți, prieteni și neprieteni, lucrători pe locomotivă sau directori generali, preoți, ingineri sau poeți. Supuși, cu toții, unei istorii necruțătoare, presărată cu tragedii.

Scriitoricește, însă, e o istorie care se dedublează. O parte e a adevărilor dureroase, cealaltă e apanajul autorului, care atenuază dramatismul, lăsând să circule un soi de detașare autoironică. În general, autoironia e provocată de dilema “sunt sau nu scriitor”. “Reporterul, care în clipele lui faste mai avea curajul să se numească și scriitor», după cum adeseori se lamentează. Firește, contele de Ohaba știe că e scriitor (cărțile lui de poezie și reportaj doldora de o proză excelentă sunt dovezi concludente în acest caz), dar se răsfață. Se transformă pe sine în personaj, văzut la persoana a treia, apoi constată că “e greu să faci literatură, să fii scriitor cu personaje reale, care te pot contrazice”.

Cu “cărțile Aninei” Nicolae Sârbu își încheie (mă rog...așa s-ar părea) capitolul jurnalistic al scrisului, rămânând un fericit prizonier în infinitatea poeziei, liber să urce la orice etaj al existenței lui febrile și imaginative, în afară de trei. Căci, după cum bine știe, muza nu urcă la etajul trei.

Vechii și noii cărturari

Daniela ȘILINDEAN

Albumul bilingv *Hermeneutica genezei* *Hermeneutics of Genesis* realizat de Gabriel Kelemen și publicat în condiții grafice excepționale este structurat în trei părți: o *Introducere* urmată de *105 planșe* și de *Morfodinamica fenomenelor fizice, coincidențe arhetipale*. Încă din titlu este vădită aplecarea autorului către studiul temeinic și riguros. Titlul, de altfel, ne pune în gardă în legătură cu știința interpretării și urmărirea unor traiecte ce duc în cele din urmă la *origine*. Ceea ce propune Gabriel Kelemen este, în primul rând, un proces progresiv de descompunere – un demers fascinant în căutarea înțelegerii ultime. Desenele incluse în album sunt fabuloase și relevă dubla orientare a autorului, deopotrivă artistică și științifică – probată prin lectură, experiment, observație, reflecție în explorarea universului fizic și biologic, simbolic și mistic.

Autorul operează cu un instrumentar vast și surprinzător. Ți-ai spune că folosește microscopul – pentru a pătrunde tainele celulei, dar și telescopul – pentru a face conexiunile cu materia universului, penelul (stiloul și creionul) – pentru a realiza desenele pe baza viziunii rezultate din analize și pentru a scrie scurtele texte care le însoțesc, și aparatul fotografic – pentru a documenta procesele din laborator. Punctul, planul, linia, culoarea, mișcarea capătă nu numai valenței noi, ci și consistență și materialitate, iar cititorul/ privitorul devine părtaş la experimente realizate și transpuse cu măiestrie în planșe și însoțite de descrieri. Întreg albumul se află într-o perfectă echilibrată: poetic-simbolică și științifică. Toate relevă nevoia de a pătrunde cu mintea, de a înțelege. Răsfoind tomul, îți vine mereu în minte imaginea vechilor cărturari care își ilustrau lumea. De altfel, Gabriel Kelemen are știința cărturarului, răvna neobosită a cercetătorului, extraordinară sensibilitate a artistului ce pare a fi deprins și desprins *cu și din* muzica sferelor.

Lumea e încărcată de taine – fapt amintit și de paginile albumului – și își amplifică misterul pe măsură ce suntem conduși în zona naturalist-simbolică. Fiecare imagine e un spectacol pus cu grijă și cu vervă în pagină. Prima parte a albumului se constituie din 105 planșe distribuite pe un parcurs ce cuprinde șapte categorii. Atent gândit, el își poartă privitorul, alternând informațiile vizuale (care sunt copleșitoare prin realizare, bogăție vizuală și prin direcțiile de interpretare propuse) cu cele scrise.

Prima secțiune, *Lumina. Culoarea. Întunericul*, conține imagini care se sprijină pe observații ce vizează manifestări ale culorilor spectrale albastru, galben, roșu și pe geometria corpurilor. Sunt relevate vortexul cromatic al contralumini, negrul ca sferă *apeiron* – cauză primară a lucrurilor „de necuprins”, intervalul dintre lumină și întuneric („albul stelar ori intergalactic este conținut în incommensurabilul spațiu întunecat, negru cosmic”). Terra este fragmentată și analizată minuțios din perspectiva spectrului cromatic, unde, de pildă, Ecuatorul circular este reprezentat ca alb, iar Polii, axiali, sunt negri. Întunericul este prezentat ca axă de simetrie, ecourile cromatice și privirea pătrunzătoare

contribuie la dezvelirea de straturi succesive și ajută la așezarea ideilor.

Secțiunea a doua se intitulează *Triada sferelor primordiale și geometria naturii*. Premisa de la care pornește Gabriel Kelemen este aceea că există trei sfere primordiale care, prin tangență și deformare, creează punctul imaterial, planul circular imaterial, linia dreaptă imaterială. Ipotezele pe care le identifică artistul sunt trei: monada, diada (ce include punctul și planul circular) și triada (cu nouă puncte, nouă cercuri și linia dreaptă imaterială). Teoria este ilustrată în secțiunile următoare (a treia și a patra) ale albumului prin apelul la regnul vegetal și animal, mai cu seamă la etapele în care se formează sămânța, respectiv embrionul.

Lujerul plantei, mezoblastul (stratul celular mijlociu al embrionului), arborul arterial, tulpina, pețiolul și nervurile frunzei, ramura de măr sunt câteva dintre exemplificările pe care autorul le folosește. Arhetipul devenirii este pus în lumină „ca model specific creșterilor bidirecționale cu origine, pe de o parte, în sămânță, situată la confluența dintre cer și pământ”, dar și în ombilic „în lumea animală din care emerg bidirecțional formațiunile apicale-caudale”. Cu alte cuvinte, autorul reperează noduri prin care axele nu se rezumă la un punct-terminus vizibil, acela al extremităților, ci realizează conexiuni la scară cosmică.

Dacă pentru primele două secțiuni artistul ne indică *aparatura* de calibrare, respectiv cheia de lectură – „planșele au un caracter predominant științific”, cea de-a treia secțiune are un „caracter dual, științific în sensul botanic al fiziologiei plantei ca proces morfodinamic, cât și simbolic în relație cu misterele originii cunoașterii”. De pildă, asistăm la „disecția” fructului interzis și identificarea unei geometrii interioare a acestuia, cu nucleu ermetic și învelișuri concentrice. Cea de-a patra serie de planșe se subscrie într-un tot trăsăturilor alegorice, având imprimat un puternic caracter simbolic, artistul redând „metafore vizuale cu caracter ipotetic, inspirate predominant din mistică biblică (Geneza)”. Registrul nocturn și cel diurn sunt contexte în care sunt privite înțelepciunea ca având o doză de malefic anunțată de puterea rațiunii (vezi analiza bufniței sau a lui *Malus Edenis*, a Omului adamic și a relației sale cu Pomul cunoașterii), ispita și seducția, păcatul iminent.

Secțiunea a cincea, *Ciclul apei, meandre și vortexuri* are și ea imprimată o abordare duală – pe de o parte simbolică, analizând arhetipul râului din Grădina Edenului și fluxul său, analizat *reologic*, adică studiind curgerea lentă (șerpuită, meandrică) și deformarea în timp (treccerea de la râu la deltă și apariția lacurilor potcoavă văzute ca „protoembrioni arhetipali”). Penultima serie a cărții se înscrie și ea în demersul simbolic/ științific și ilustrează *Arhetipul meandrei în regnul mineral, vegetal și animal*. Ca bază de plecare, autorul are embriologia animală, dinamica fluidelor și experimentele cu privire la difuzia meandrică. Trei sunt procesele urmărite pe parcursul acestor pagini: difuzia meandrică, reologia meandrică și girificarea organelor din corp (intestine, encefal, plămâni, rinichi) care funcționează pe o matrice de tip meandru.

Analogiile sunt nebănuite: rinichi – ecuator, emisfere planetare – embrion – rinichi – pavilionul urechii, for-

marea tubului neuronal și maniera computațională de des/ re-compunere, pentru a numi doar câteva dintre ele. *Granița dintre viu și neviu în sfera celulei* încheie acest parcurs. Imaginea este când micro-, când macro-dimensională și evocă formarea organelor interne, dar și informații cu referire la celulă „ca sediu dual al unității viului cu neviul”. Histologia și embriologia animală conferă caracterul științific al secțiunii. Tipurile de mitocondrii, punctele nodale de torziune, plierile meandrice conduc toate, în demonstrația autorului, către „natu-

realizat în laborator vine să confirme direcțiile de interpretare enunțate în paginile anterioare ale albumului.

Hermeneutica genezei e construită pe treceri line și împletiri armonioase de la armătură științifică la simbol, de la fizică, biologie, chimie la hermeneutică biblică. Din alăturarea celor două direcții de interpretare se naște o poezie de natură să intrige, să provoace, să stârnească valuri de curiozitate și să inspire la observație atentă, la căutare conștientă de indicii științifice sau culturale care să

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

ra energetică a viului”. Abordarea este comparativă, este urmărită dezvoltarea de la simplu la complex, atât în mediul vegetal, cât și în corpul uman. Simetriile și similitudinile sunt pregnante și revelatoare.

Morfodinamica fenomenelor fizice pune laolaltă douăzeci de fotografii realizate pe baza experimentelor de convecție termică în lichid (radial, dual), în care este evidențiat procesul difuziei meandrice. Ele servesc drept punct de sprijin sau, mai bine zis, de verificare pentru teoriile ilustrate în paginile precedente. Procedul este fotografic și oferă reprezentări ale principiului sferă-vortex și date obținute observând „traseele morfologice în fluide vâscoase și coincidențele simbolice inerente”. Experimentul cu culori și forme

completeze propria reprezentare a lumii. Cititorii familiarizați cu cercetarea lui Gabriel Kelemen vor găsi în acest volum informații care vin să întregescă viziunea exprimată în *Universalitatea Arhetipului Sferă-Vortex/ The Universality of the Vortex-Sphere Archetype* (carte apărută în anul 2016). Cei care nu cunosc direcțiile de investigare științifică ale artistului vor parcurge un demers captivant ce are ca scop miezul, tâlcul, înțelesurile profunde în descoperirea unor moduri de raportare la materie, la vizibil și invizibil, la fizic și simbolic, la trasee misterioase și pline de substanță care conduc către plantă, Univers, om.

Gabriel Kelemen, *Hermeneutica genezei*, Editura Printpress, Timișoara, 2018

Magdalena Abakanowicz: sculptura și dinamica durerii

Curatoarea Maria Rus Bojan în dialog cu Sorina Jecza

Stau de vorbă cu Maria Rus Bojan, „furându-ne” o pauză în timpul pregătirii expoziției Magdalena Abakanowicz, Presence, Essence, Identity, ce se deschide la Muzeul de Artă din Timișoara. Cum suntem aproape gata cu preparativele premergătoare vernisajului, ne permitem răgazul unui respiro. Povestim. Recuperăm anii sincopați când ne întâlneam sporadic, în diverse ocazii, fără să ne știm, de fapt, mai deloc. Încercăm acum să ne explicăm ce ne-a adus aproape. Realizăm că, dincolo de diferențele majore ce par a ne separa, există un punct care neutralizează orice diferență: atașamentul pentru sculptură.

a urmat aceleași traiectorii - în multe privințe mult mai dur, pentru că războiul a fost mult mai dur în Polonia. Acest schimb, concretizat printr-o semnătură și o mică dedicație într-o carte, a fost liantul absolut.

Am plecat în Olanda și, la Muzeul sculpturii de la Haga, am văzut o expoziție Abakanowicz: figuri dansând pe o terasă, cu marea în fundal - figurile acelea secționate și incomplete. Am cumpărat catalogul și am început să citesc. Mai târziu, în 2008, când am făcut expoziția la Luxemburg, care s-a numit *Locked In*, l-am invitat pe Anthony Gormley și, discutând, mi-a spus că, pentru

lena Abakanowicz, decât Gormley, care și-a tras doar formal seva din expresiile artiștilor estici, nu spiritual.

După ce am văzut acea expoziție, am început să mă interesez mai îndeaproape de Magdalena Abakanowicz, deoarece știam și de la Ana Lupaș de rolul formidabil pe care ea l-a avut în întreg Estul Europei. De fapt, ca studentă, auzisem numele Magdalenei Abakanowicz pomenit de foarte multe ori, dar ceea ce fusese pentru mine atunci doar un nume, un lucru abstract, acum devenea o prezență extrem de semnificativă. Și asta pentru că, studiind arta Estului Europei la nivel macro-, pe mine nu mă interesează atât de mult pozițiile artistice individuale, cât, mai ales, cum se structurează forma în raport cu conținuturile esențiale ale fiecărei zone care prelucrează acea formă.

Pornesc de la ideea că separația dintre Estul și Vestul Europei este o separație spirituală, în primul rând. Pe când Vestul s-a rupt de filonul sacru, mistic și metafizic, cei din zona estică au repetat același model, au perpetuat o relație cu miticul pe care poate astăzi multă lume nu o înțelege. Un exeget ca Mircea Eliade a surprins, însă, această diferență esențială între Est și Vest. Ceea ce eu cred este faptul că Magdalena Abakanowicz întrupează paradigma Estului de la început și până la sfârșit - și metafizică, și universală, conținând și o dinamică a durerii care capătă formă, o durere atât de profundă, pe care Vestul Europei nu a îndurat-o niciodată. Tocmai pentru că exprimă durerea într-o formă extrem de poetică și puternică, dar într-o cheie universală, Magdalena Abakanowicz a reușit să impresioneze pe toată lumea, pe orice meridian. Ea a reușit, de fapt, să ridice la rang universal experiențe foarte personale. Totul în opera ei are un conținut încărcat de semnificații individuale.

Încă de la începuturile ei ca artistă, a fost remarcată de Maria Laskiewicz, o altă mare artistă poloneză ce a lucrat cu fibre textile. Aceasta a îndrumat-o să facă altfel de tapiserii. Or, Abakanowicz a pornit de la o reflecție extrem de simplă: forma pe care o ia țesătura de lână pe corpul ei. De la această experiență a ajuns să producă acele textile care se numesc Abakan, pentru că iau forma corpului ei. Ea a înțeles, în egală măsură, că nu e desul să păstrezi proporția reală, ci forma corpului trebuie să fie ori foarte mare, ori foarte mică, ca să poți să o percepi. Acești Abakani devin expresiile durerii ei ca tânără femeie sau copil, când a asistat la mutilarea propriei mame, când a asistat la situații absolut sinistre, pe care a reușit să le înfrângă. A supraviețuit și acea pătură de lână pe care a luat-o cu ea din casa părintească, acea țesătură ca un covor i-a devenit, pe rând, cuib, i-a devenit cort, a început să fie parte din corpul ei, apoi, pe măsura trecerii timpului, a început să se desprindă, până ce a ajuns o aură care s-a materializat. Este o dinamică aici: artista pornește de la o experiență directă și o transformă într-o interfață pentru universal. Pielea, învelișul pe care îl reprezintă Abakan-ii sunt o metaforă cu semnificație generală.

— **Consideri că Estul ar fi, din punctul de vedere al suferinței pe care o înglobează în mod expresiv, mai apt pentru creație?**

— Arta pe care o face Magdalena

Abakanowicz, asemeni artei Estului, e încărcată de semnificații. În arta Estului semnificația primează. Semnificațiile sunt mai importante decât mediul care le exprimă. În arta Vestului, contează mai mult poziția artistului, individualitatea artistului și revoluționarea mediului și a formelor, decât ideile care au stat la baza revoluției formelor. Or, în ce ne privește pe noi, în Est, semnificațiile sunt mai importante decât mediul. La Abakanowicz, semnificațiile și-au găsit mediul care comunică universal. Prin aceasta, ea a revoluționat sculptura din temelii, introducând noi materialități - cum ar fi fibra textilă, cu căldura sa naturală, însă tratată ca *papier maché*, dar cu materialități calde, naturale.

— **Provii din România, dintr-un Est încărcat de experiențele nefaste ale ultimei jumătăți de secol comunist, dar trăiești de multă vreme în Vest. Ești membru fondator al unei fundații, European Art East, care promovează arta estică. Care e semnificația acestei fundații?**

— Noi ne-am propus, alături de ceilalți doi fondatori polonezi, ca prin această fundație să dăm o altă vizibilitate artei din țările noastre, într-un efort conjugat. Există Institutul Polonez la Londra, există și unul român, dar există foarte puține organizații care se uită la arta din Estul Europei dintr-o perspectivă integrată. Or, în cazul nostru, există similitudini și experiențe comune, având o dinamică socială aproape identică, cu experimente sociale similare - este așa cum am făcut referință la relația personală dintre mama mea, care a fost 22 de ani directoarea Muzeului din Cluj, și Abakanowicz.

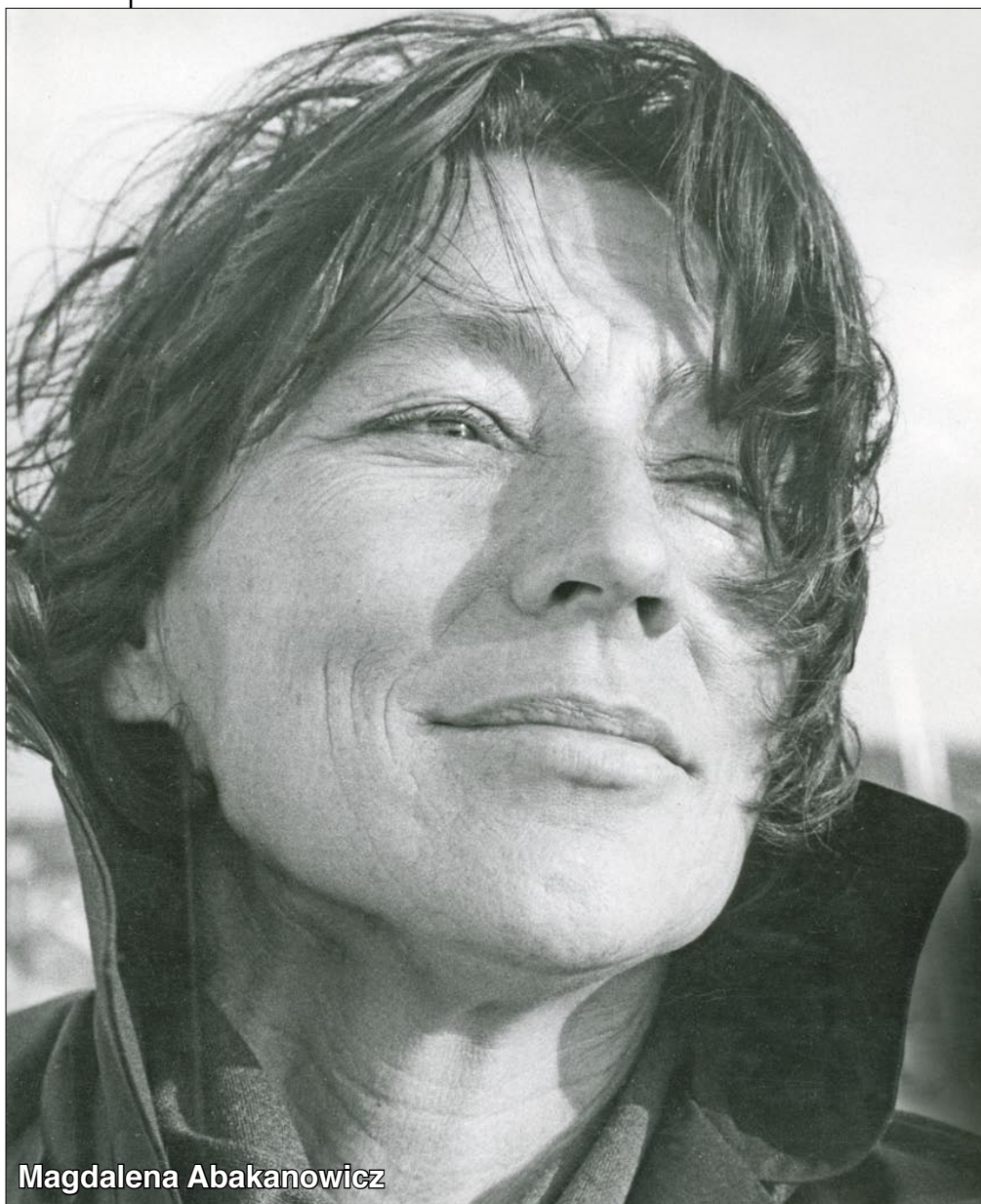
— **Ce aduce diferit această expoziție de la Timișoara față de expozițiile organizate anterior?**

— Trebuie să pornim de la realitatea că marea contribuție a Magdalenei Abakanowicz la istoria sculpturii se referă la raportul dintre sculptură și spațiu. Ea a conceput sculptura drept o experiență a spațiului și, în egală măsură, un spațiu al experienței. Când a gândit o lucrare, aceasta trebuia să se integreze în spațiul respectiv. Așa a realizat expoziția de la Wrocław, bunăoară, distribuind același material în 7 locații diferite, succesiv (este vorba despre lucrarea *War Games* ce va constitui materialul propus pentru o expoziție la Tate Modern, la începutul anului viitor).

În același fel, la Timișoara, spațiul din Palatul Baroc, limitativ prin dispunerea sa în două locuri diferite - galeria de jos și cea de sus - e deosebit de provocator. Jos - bronzuri, metal, mulajul după care s-au făcut lucrările din parcul din Chicago, vitrinele din metal ce nu au părăsit niciodată atelierul Abakanowicz, aflate la prima expune publică... Bronz, fontă aluminiu.

Partea de sus, structurată ca o succesiune a figurilor - învelișuri din câne-pă („burlap”) cașerate pe formă -, culminează cu instalația din beton a celor 87 figuri de copii (*Bambini*). Tensiunea expunerii este distribuită diferit de orice alt loc, accentul fiind pus aici pe tragedia vagonului cu o sută de copii părăsiți pe câmp, ce au murit de frig în timpul Holocaustului. Aceștia dialoghează în mod tensionat cu cealaltă instalație - *Alimniați cu spatele* -, expresie a condiției umane aflate sub semnul totalitarismului. Spațiul propune o dialectică a semnificațiilor, te incită.

Dialog consemnat de Sorina Jecza
Timișoara, 19 septembrie 2019

Magdalena Abakanowicz

— **Când și în ce împrejurări a apărut Magdalena Abakanowicz în contextul interesului tău pentru sculptură?**

— Abakanowicz a apărut cândva după anul 2000 (cred că în 2003), când am plecat din România. Între cărțile pe care le aveam la mine în bibliotecă, am dat peste un album, publicat prin anii '70, făcut cadou mamei mele la un colochiu al directorilor de muzee din Europa de Est, la Cracovia. La momentul respectiv, Abakanowicz avea o expoziție și mama primise acest catalog cu o dedicație din partea artistei. Citindu-l, am avut parte de un șoc: am realizat că ele avuseseră o istorie similară.

Mama mea provenea dintr-o familie veche din sudul Regatului, care în 1947 a pierdut tot, absolut totul, iar istoria se repetase, în aceeași manieră, și cu Magdalena Abakanowicz, a cărei viață

el, Abakanowicz a însemnat o altfel de înțelegere a rolului sculpturii.

— **În ce măsură această altfel de înțelegere este legată, în viziunea lui Gormley, de Est și de Abakanowicz?**

— Dezbaterea mea cu Gormley se referea și la faptul că el a fost elev al lui Paul Neagu și își recunoștea incapacitatea de a înțelege dimensiunea puternic metafizică a acestuia. El se raporta doar la partea formală a operei maestrului. E important de spus acest lucru, căci aici se manifestă dihotomia Est-Vest: Estul e metafizic, în timp ce Vestul este mult mai pragmatic, epurat. Vestul a asimilat mult mai greu artiștii ce au în opera lor un filon metafizic, decât cei din Est sau din Orientul îndepărtat - India și China. Acesta este și motivul pentru care artiști ca Anish Kapoor s-au simțit mult mai apropiați de un profesor ca Paul Neagu sau inspirați de artiști ca Magda-

Din Africa spre Ezeriș, Caraș-Severin, sau spre nord prin nord-est

Dana CHETRINESCU

A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi, nu s-ar povesti. A fost odată o vrăjitoare, rea, bătrână, urâtă, periculoasă, crudă, muncătoare de copii, distrugătoare de amoruri tinerești între Feți Frumoși și Ilene Cosânzene. Sau așa aflăm din mai toate basmele popoarelor lumii. Dar, dacă realitatea bate astăzi filmul, cu siguranță ea bate și basmul, căci vrăjitoria a fost și este un fenomen cât se poate de palpabil. Iată, de pildă, chiar în timp ce scriem acest mic panseu, în Malawi, cei cu pielea mai deschisă la culoare, adică diferiți, sunt vânași și sacrificați în ritualuri a căror complexitate este invers proporțională cu gradul de bunăstare al vânătorilor¹.

Pe lângă basmele de adormit copiii, a circulat prin părțile septentrionale ale lumii o carte mai presus de toate, care învăța pe oricine era curios (dar mai ales pe cine nu era curios deloc) ce înseamnă vrăjitoria, cine sunt vrăjitoarele, cum pot fi ele prinse și pedepsite. Cartea, intitulată previzibil de sadic, *Ciocanul vrăjitoarelor*, *Malleus maleficarum*, a fost un bestseller încă de la prima ei tipărire, pe la 1487, bucurându-se de mai mare trecere decât *Albă ca Zăpada* cu a ei Babă Cloanța ori *Frumoasa adormită* și Ursitoarea cea rea. După ce acest manual a explicat metodic ce și cum cu vrăjitoarele, trei secole occidentale au rămas sub spectrul unei prigoane demne de o cauză mai bună, mai concretă și mai realistă. Foarte interesant, unul din ultimele procese intentate unei presupuse vrăjitoare, consemnate în documente, a avut loc în imediata noastră vecinătate, în Banat, comuna Ezeriș. Cazul, descoperit de Marlen Negrescu în Actele Comandamentului General Bănățean, viza o oarecare Petronia, femeie simplă, trecută de a doua tinerețe, din localitatea cu pricina.

Am publicat minutele procesului – care se întinde pe multe zeci de pagini – într-un volum despre vrăjitorie apărut în 2017 la Editura Universității de Vest din Timișoara². Dată fiind inevitabila complicitate (cu satul Ezeriș, dacă nu cu altceva), voi spune câteva lucruri despre Petronia și judecătorii ei. Învinuită de vrăjitorie, femeia a fost adusă în fața tribunalului de la Timișoara în perioada 24 mai – 5 iunie 1728. Martor de încredere este în primul rând fostul cneaz din Ezeriș, Nicola, care declară fără nicio ezitare că „prin sat circula zvonul că femeia aceea nu ar fi o persoană cumsecade. Deoarece mulți oameni din sat au murit, a fost învinuită că ar fi supt sângele celor morți. S-a mai zvonit că propria ei fiică s-ar fi îmbolnăvit, iar pârâta împreună cu o altă femeie s-ar fi dus în toilul nopții la fiica bolnavă, fără să fie chemată, iar fiica ar fi auzit cum mama ei i-ar fi spus celeilalte femei că aceasta ar fi persoana căreia mai vrea să-i ia viața, la care fiica bolnavă s-a speriat și l-a rugat pe băiatul ei care stătea lângă ea să alunge cele două femei.” Știa acestea de la soțul fiicei.

Aceasta „...și-a rugat fiul să se ducă la mama ei și să-i aducă sânge. De cum acesta i-a adus sângele, s-a uns cu el și s-a însăănătoșit.” La întrebarea „De unde vine convingerea că pârâta ar fi de vină pentru moartea acelor oameni?” răspunde: „un neam de-al acuzatei i-a dus niște apă după care imediat s-a îmbolnăvit și a murit a treia zi. Și mai multe cunoștințe de-ale ei au avut aceeași soartă, astfel încât sătenii i-au cerut socoteală pentru cele întâmplare și i-au spus că este vrăjitoare. Ea le-a răspuns că este nevinovată și nu știe nimic din cele ce i se reproșează. În iarna aceasta au murit în sat peste 50 de persoane, tineri și bătrâni și lumea a amenințat-o că o va arde pentru a recunoaște adevărul, iar după ce au ars-o pe spinare cu un fier înroșit, a recunoscut în sfârșit că este un vampir și doi zmei dintre care unul mai tânăr și altul mai bătrân vin la ea noaptea și îi aduc cele mai

alese mâncăruri din lume. Drept care a fost anunțat oficiul administrativ, iar dacă femeia nu ar fi fost arestată, oamenii ar fi omorât-o în bătaie”. Pare-se că femeia i-ar fi spus unui cunoscut că „ea nu se satură din sângele supt, așa cum cred oamenii, ci din bunătățile pe care i le aduc zmeii, de aceea s-a și îngrășat.”

Martorul mai declară: „După cum a auzit de la alți oameni nu avea un renume bun.” Și: „Nu a văzut-o niciodată la biserică deși celelalte femei merg tot timpul.” Întrebat dacă știe ce este o vrăjitoare, răspunde: „Nu ar putea să spună prea multe despre vrăjitorie, ci doar despre sugătorii de sânge, care pe românește sunt numiți moroni, iar pe nemțește vampiri; aceștia îi chinuiesc pe oameni și le sug sângele, astfel încât în câteva zile mor”, iar la întrebarea dacă a văzut vreodată un vampir? Răspunde „Nu, însă a auzit că în alte sate există astfel de oameni care ies din morminte și sug sângele oamenilor...”.

Judecătorii mai află apoi că „Sătenii s-au ridicat de trei ori împotriva ei și au vrut s-o convingă să mărturisească, dar ea nu a mărturisit nimic până ce nu a fost arsă între umeri cu un fier înroșit”. Despre semnele că femeia ar fi fost vrăjitoare, un alt martor spune că „A auzit de la oameni că atunci când era lună plină această femeie ar fi avut o coadă la spate.” Altminteri „Nu poate să spună nimic rău și nimic bun despre ea decât că nu mergea niciodată la biserică, iar dacă era întrebată, răspundea că nu suportă mirosul de tămăie...”

Următorul martor este cneazul în funcție, Petru Fiat, care face un bilanț sumbru: în decurs de cinci luni, au murit peste 50 de persoane în sat, de diferite vârste, iar simptomele bolii erau aceleași: „Toți s-au plâns de înșepături în piept și între umeri, iar în trei, patru, cel mult în opt zile erau morți”. Petronia se apără și ea cum poate: respinge acuzațiile ce i se aduc, spunând că a mărturisit tot ce voiau sătenii să audă pentru a fi lăsată în pace. Dar degeaba. Soarta îi este pecetluită.

Se vede, din acest proces, cât de mare era ușurința cu care o etichetă precum vrăjitoria se aplica pentru a justifica evenimente și fenomene altminteri greu de înțeles pentru oamenii de rând. Acuzata însăși se lasă pradă delirului, considerându-se posedată și descriind, cu posibilitățile limitate ale imaginației și experienței ei de țărană, pacțizarea cu diavolul: cadourile și ospețele (nimic mai spectaculos decât mălaiul în mari cantități și un paner de mere frumoase, căci universul ei modest nu i-a revelat niciodată altceva) și ființele supranaturale însoțitoare (cei doi zmei, precum în basme). Există, în acest proces, multe elemente comune, identificabile în nemăratele alte procese de vrăjitorie, petrecute în alte timpuri și alte țări, de-a lungul și de-a latul Europei: o femeie este acuzată că le-a făcut rău membrilor propriei familii, apoi sătenii declară că femeia a avut influențe malefice și asupra lor, prin vorbele rostite sau leacurile date, atitudinea generală a oamenilor este una de ostilitate, femeia fiind adesea la un pas de a fi linșată de vecini, victima rezistă inițial la interogatorii, declarând doar ulterior ceea ce vrea să audă completul de judecată, dar recunoscând că multe din gesturile făcute și vorbele spuse de ea nu ar fi existat dacă nu se făceau presiuni asupra ei.

Există, însă, și elemente particularizate, cu specific local, mai ales zmeii, dragi folclorului românesc, dar și confundarea statutului de vrăjitoare al Petroniei cu acela de vampir, cele mai multe declarații învârtindu-se în jurul pasiunii ei pentru sângele uman. Și despre Ceaușescu, în anii '80, se șoptea cu teamă că ar fi vampir. Dacă am zice că Petronia și Ezerișul aparțin unor vremuri demult apuse, iar albinoșii din Africa sunt departe, departe, poate că ne-am înșela.

¹ Hotnews, 1 martie 2019.

² Dana Percec, Dan Negrescu, *Periplu prin malefic. Un eseu lucrat pe surse*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2017.

© Fundația Magdalena Abakanowicz din Varșovia

Mîinile albinoșilor

Ciprian VĂLCAN

„Malawi va oferi recompense de până la 7.000 de dolari pentru informații privind răpirile și uciderea persoanelor cu albinism, măsura venind în condițiile unei revolte în rândul populației din cauza lipsei de acțiune a guvernului în această problemă, transmite Reuters. Credința în vrăjitorie este larg răspândită în zonele rurale din Malawi, una dintre cele mai sărace țări din lume. Din această cauză, apar ucideri rituale, în special ale albinoșilor, din cauza credinței că părți din trupul lor pot aduce bogăție. Noua campanie împotriva uciderii albinoșilor vine după uciderea, de Anul Nou, a lui Yasin Phiri, în fața copilului său. Presa locală a scris că i-au fost tăiate mâinile și organele sexuale și i-au fost scoși dinții. După această crimă, organizații civile locale și internaționale au cerut guvernului să ia măsuri” (*Hotnews*, 1 martie 2019).

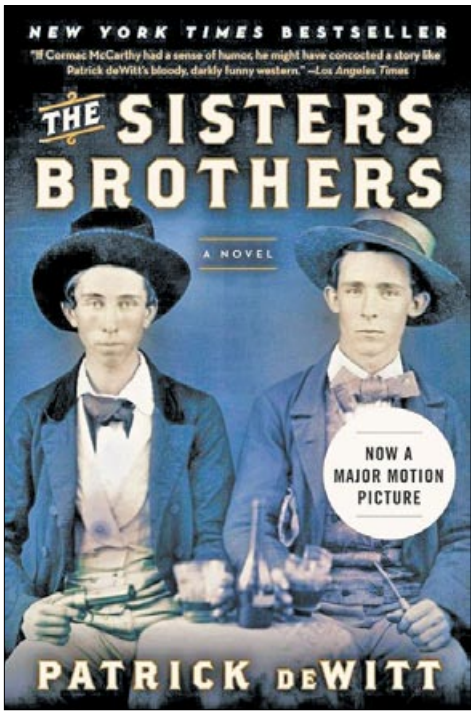
În anul 1014 are loc bătălia de la Kleidion dintre armata bizantină a împăratului Vasile al II-lea și armata bulgară a țarului Samuil. Bulgarii încearcă să reziste asediului trupelor imperiale, însă sînt încercuiți și zdrobiți. Bizantinii iau 15.000 de prizonieri. Înfuriat din pricina faptului că îl pierduse în luptă pe unul dintre cei mai pricepuți generali ai săi, Theophylaktos Botaneiates, Vasile al II-lea ordonă ca prizonierii bulgari să fie mutilați: li se taie mîinile și li se scot ochii. Doar 150 dintre ei scapă ceva mai ușor, pierzînd un singur ochi, în așa fel încît să rămînă capabili să-i conducă pe ceilalți în fața împăratului lor. 14.850 de orbi și ciungi plus 150 de chiori pornesc un marș lung și dureros, însoțit de vaiete cumplite și lamentări sfîșietoare, care se termină cu o defilare grotescă în fața țarului Samuil. Acesta, incapabil să suporte intensitatea ororii, suferă un atac de apoplexie și moare. Imperiul lui se prăbușește în doar cîțiva ani și Bulgaria intră sub stăpînirea Imperiului bizantin. Vasile al II-lea capătă supranumele *Bulgaroctonul*, adică ucigătorul de bulgari.

Tamerlan nu dovedește pic de milă față de dușmanii luați prizonieri, astfel că imperiul său e presărat cu piramide din capete de om. Prima piramidă e construită în anul 1382. Trimis să reprime revolta orașului Herat, al treilea fiu al lui Tamerlan, Muran Shah, construiește o piramidă din capete de om și mortar. În anul 1383, după revolta regiunii Sistan, 2000 de prizonieri vii sînt amestecați cu cărămizi și argilă pentru construirea unui minaret. În anul 1387, bărbații din Ispahan se revoltă împotriva oamenilor însărcinați cu strîngerea impozitelor trimiși de Tamerlan. Unele surse spun că sînt ridicate 34 de piramide formate din 70.000 de capete, în vreme ce alte surse vorbesc doar despre 42.000 de capete folosite pentru construirea a 28 de piramide de cîte 1500 de capete. În 1401, după cucerirea Bagdadului, sînt construite 120 de turnuri de cîte 750 de capete, ceea ce înseamnă că pentru ridicarea lor au fost uciși 90.000 de oameni. Dacă n-ar fi murit în mod neașteptat în timp ce se afla în drum spre China, Tamerlan ar fi cucerit fără îndoială Imperiul de Mijloc, lăsînd în urma lui sute de piramide din capete.

Cruzimea lui Ferrante, rege al Neapolelui între 1458 și 1494, se manifestă altfel. Bastard al regelui Alfonso cel Magnanim, amenințat mereu de comploturi și de trădări, el își face, cum ne spune Burckhardt, „o obișnuință din faptele cele mai monstruoase”. Marile sale plăceri ne sînt descrise astfel de istoricul elvețian: „În afară de vînătoare, pe care o practica fără cruțare, mai avea două mari plăceri: să-i știe pe dușmanii săi, care fuseseră prinși de vii, închiși în cîte-o cameră bine păzită, și să-i aibă tot timpul în apropiere pe dușmanii morți, bine îmbălsămați, îmbrăcați de preferință în veșmintele ce le purtaseră în viață. Rînjea cînd vorbea cu prietenii intimi despre prizonierii săi; din colecția de mumii nu făcea nici un secret. Victimele sale erau în cea mai mare parte oameni răpiți prin trădare, uneori smulși chiar de la masa lui regală”.

Ivan cel Groaznic își muncește mereu mintea pentru a găsi noi forme de a provoca suferință. Nemulțumit de lipsa de ingeniozitate a călăilor săi, obișnuiți să folosească doar un set limitat de metode de tortură, pe care le învățaseră probabil pe cînd își făcuseră ucenicia, el le sugerează noi posibilități de a schilodi și ucide. Hotărît să-i pedepsească pe călugării care refuzaseră să-i predea un inventar complet al tezaurului mănăstirii lor, îi închide într-o curte înconjurată de ziduri înalte împreună cu cîțiva urși sălbatici, oferindu-le ca arme împotriva fiarelor doar niște mătânii și niște țărui. Pe medicul său, Elizeu Bomelius, îl frige ca pe un pui la rotisor, după ce îi smulsese picioarele. Pe vistiernicul Funikov îl stropește, pe rînd, cu apă rece ca gheața și cu apă clocotită pînă cînd pielea i se desprinde de trup. Pe un alt boier îl lasă în seama cîinilor de vînătoare pentru a fi sfîșiat de viu. Însă capodopera sa în materie de cruzime e uciderea locuitorilor orașului Novgorod. Poruncește ca toți preoții și călugării din oraș să fie omorîți cu lovituri de măciucă, în vreme ce pe ceilalți locuitori îi împarte în grupuri de cîte 1000 de oameni. Ei sînt aduși în fața lui și sînt apoi tîrșiți legați de sâinii pe apele înghețate ale rîului Volkov, fiind înecați. Cei care încearcă să se salveze sînt loviți cu securi, pari sau săbii de către mercenarii țarului aflați în bărci. Pier astfel, într-un interval de cinci săptămîni, între 15.000 și 60.000 de oameni, sursele istorice avansînd cifre diferite.

Ivan nu se mulțumește doar cu atît, rafinamentul său întru cruzime își atinge apogeul cînic în acest fel: îi obligă pe fiii aflați în închisoare să-și ucidă tații pentru a scăpa cu viață, iar apoi îi acuză de paricid...

30

Neo-western-ul lui Jacques Audiard

Adina BAYA

Jacques Audiard este, cu siguranță, unul dintre cei mai interesanți regizori francezi ai momentului. Cu o carieră în lumea filmului începută ca scenarist, în anii '70, el a fost cu adevărat propulsat pe scena internațională prin filme ca *Un profet* (*Un prophète*, 2009), *Rugină și oase* (*De rouille et d'os*, 2012) sau *Dheepan* (2015), toate nominalizate și/ sau premiate la prestigiosul Festival de la Cannes. Interesele sale auctoriale par relativ ușor de identificat pornind de la aceste ultime trei mai succese cinematografice. Având în centru anti-eroi puși în situații-limită, filmele pătrund în universul violent al închisorilor, al ghetourilor mizere de imigranți din marile orașe sau al arenelor improvizate pentru băta de stradă în care se pariază pe luptători. Un periplu prin lumea pestriță, brutală a claselor de jos, făcându-ne cunoștință cu mici mafioți, bodyguardzi în cluburi de noapte sau traficanți de droguri. Adică o mizanscenă în care revin obsesiv situații la care sunt condamnate personaje din păturile rar văzute ale societății franceze, captivă în vârtejuri narative pline de acțiune și suspans. Acest din urmă aspect poate servi drept explicație pentru faptul că filmele lui Audiard sunt deopotrivă succese de casă, cât și „filme de autor”, apreciate de publicul cinefil al festivalurilor. Iată de ce a fost descris uneori ca un „Scorsese francez”, după cum observă *The New York Times Magazine*¹.

Citind rândurile de mai sus și văzând afișul atașat, probabil vă întrebați deja: Ce caută un „autor” francez de filme la Hollywood? Cu staruri ca John C. Reilly, Joaquin Phoenix și Jake Gyllenhaal pe afiș, abordând un stil atât de profund american precum western-ul? Adevărul e că ieșirea lui Audiard din spațiul previzibil, familiar, al țării natale a stârnit pentru toată lumea o surpriză de proporții. *Frații Sisters* (*The Sisters Brothers*, 2018) marchează trecerea lui Audiard la un gen complet neexplorat, la o limbă și la o cultură diferită de proiectele sale anterioare. Nu în ultimul rând, la o manieră de a scrie dialoguri și la un mod de a face cinema care nu mai seamănă, decât vag, pe alocuri, cu Audiard-ul cu care ne obișnuisem. Alunecând de la comic la dramatic, *Frații Sisters* e inspirat din rețetele clasice ale western-

urilor americane, dar intervine creativ în structură, sfidând frecvent normele genului. Rezultă un neo-western suficient de inovator încât să fie savurat atât de cinefilii ce caută un mesaj subtextual și subiecte de gândire din partea unui film, cât și de devotorii divertismentului facil, venit pe lângă popcorn în Multiplex-uri. Cu alte cuvinte, Audiard nu înșală așteptările pe care publicul le are, chiar dacă pășește pe un teritoriu nou.

Filmat în mare parte în România, *Frații Sisters* spune o poveste inspirată din romanul lui Patrick DeWitt, desfășurată pe fondul Vestului sălbatic american, în mijlocul Goanei după Aur de pe la jumătatea secolului al XIX-lea. În acest decor, doi frați asasini își urmăresc victima pe care au fost plătiți să o lichideze. Destul de departe de portretul previzibil al unor ucigași, cei doi trec succesiv prin ciondăneli puerile, conflicte la un pas de moarte, răfuiei de pistolari, dar și dileme morale sau legate de viitorul „carrierei”. Temperamente diferite ce simultan se resping și se completează, cei doi prilejuiesc explorarea unei relații fraterne dificile, nespecifică western-ului. *Frații Sisters* se așază, astfel, în rândul filmelor din ultimii ani ca *Django dezlănțuit* (*Django Unchained*, 2012, r: Quentin Tarantino) sau *The Ballad of Buster Scruggs* (2018, r: Ethan & Joel Coen), ce deconstruiesc rețetele consacrate, adesea prin umor negru și ironie.

Însuși titlul filmului (și cărții), de altfel, sugerează de la bun început că protagoniștii nu sunt tocmai tipul de eroi macho interpretați de John Wayne sau de Clint Eastwood în anii de glorie ai acestui gen cinematografic. Amestecul de vulnerabilitate și brutalitate cu care sunt zugrăvite personajele masculine, precum și alternarea unor scene violente de asasinat cu unele amuzante sau pline de candoare, ca aceea în care un asasin descoperă pentru prima dată utilitatea periutei de dinți, fac din *Frații Sisters* un western atipic. Surprizele aduse, puse în scenă prin interpretarea excelentă a unei distribuții de zile mari, îl transformă într-o viziune de neratat.

¹ Chatterton Williams, Thomas. 2018. Can “the French Scorsese” Pull Off a Western?, <https://www.nytimes.com/2018/10/11/magazine/jacques-audiard-french-scorsese-sisters-brothers.html>

Umor negru în Vestul Sălbatic

Cristina Chevereșan

Canadianul Patrick de Witt e prea puțin cunoscut la noi dacă ne uităm la lista de premii și nominalizări obținute la nici patruzeci și cinci de ani, precum și prin comparație cu „starurile” către care se-ndreaptă de regulă cititorii de traduceri, în funcție de opțiunile disponibile. Dintre sugestiile rapide, îți vor sări în ochi, pe bună dreptate, nume ca Margaret Atwood, Alice Munro, Yann Martel, Emma Donoghue (și datorită ecranizărilor), Thomas King (apărător al drepturilor și mitologiei triburilor native), poate Rohinton Mintry sau Malcolm Gladwell. Cu mult respect pentru specialiștii în domeniu, care merg mult mai departe de atât (există, în țară, programe solide de studii nord-americane și canadiene), nu cred că lista autorilor cu care publicul autohton să fie întrucâtva familiarizat e mult mai consistentă.

Iată, deci, că tot cu precădere dinspre cinematografie apare provocarea de a face cunoștință cu De Witt (continui să fiu recunoscătoare acestei rubrici că mă scoate din matca lecturilor academice, de cele mai multe ori, pentru descoperiri pe care, poate, le-aș fi trecut cu vederea). *The Sisters Brothers* (2011) e un titlu care intrigă, o aparentă contradicție în termeni, până realizezi că jocul de cuvinte nu e vreo aluzie de tip *postmodern-transgender*, ci, la propriu, numele tandemului de protagoniști: frații Sisters, ce străbat Oregonul și California la mijloc de secol XIX, în 1851, ca doi cowboy puși pe căpătuială. În ciuda aparenței de western așezat, numai păzitori de turme cu bune intenții nu sunt: ucigași plătiți, în slujba unui „Comodor” misterios, se amestecă în lumea brutal colorată, violentă, delăsătoare și decăzută a marii Goane după Aur, ce abrutizează indivizi și anihilează spirite, loialitate, verticalitate, decență.

Aventurile le sunt narate tacticos de Eli, fratele mai mic și mai docil, ce-și urmează liderul într-o puternică, deși tensionată, legătură de sânge. Episoadele aprinse dintre cei doi fac lecțiile de *anger-management* să funcționeze mai abtîr și nuanțat decât conflictele externe, rezolvate mult prea simplu cu pistolul, într-o lume fără de lege și tocmeală sau, dimpotrivă, cu negocierea oricăror principii și valori. Previzibil, Eli e cel care-și dorește, în străfundul sufletului, o viață mai liniștită, chiar un cămin și o familie (înduioșător efortul de a mânca sănătos și a slăbi, când una din femeile rătăcit[oar]e întâlnite la un popas îl respinge pe motiv că e prea masiv!) Tot el, pe măsură ce observă, înțelege, analizează, dă semne de umanitate și maturizare, încercând să găsească motivații și explicații pentru dilemele etice ale unui univers abandonat de divinitate, pradă prădătorilor fără scrupule (refuzul de a renunța la un cal bolnav, care nu-i aduce profit, mai degrabă încurcându-l, îl indică drept potențial candidat la reabilitare).

Călătoria le e presărată cu scene tragice, nu arareori crude și sângeroase, ce se înscriu în firescul îngrijorător ale erei. Interesul lui de Witt nu stă în producerea unui „road novel” care să fascineze cititorul prin peisaje spectaculoase. Majoritatea decorurilor, semi-urbane ori sălbatic, sunt mai degrabă sordide, acompaniind o căutare morală la fel de intensă precum cea practică, după țintele mișcătoare și bogățiile ce ar putea pica în plasa posedaților de febra aurului — de la triburi locale la cercetători care speră să folosească știința în favoarea lor. Totuși, din versiunea Vestului Sălbatic primită prin ochii lui Eli nu lipsește grotescul (o serie de viniete ale aventurilor mai mult sau mai puțin dorite și ale personajelor întâlnite e mai mult decât grăitoare), filtrat însă prin umorul negru al unui individ dominat de o naturalețe a asumării celor întâmplare în jur ce reușește să banalizeze fapte și discursuri odioase în orice context.

Ca asasini cu simbrie, Charlie și Eli știu să nu pună întrebări inutile, dar învață multe de la cei întâlniți și dezvoltă o independență pe care de Witt o urmărește în dezvoltare (către inițiative și interese proprii, tentative de înșelăciune și șantaj etc.) Le fel se derulează și evoluția sau involuția protagoniștilor, presărată în mod egal cu momente terifiante și amuzante (excelentă descoperirea beneficiilor și plăcerilor străine ale pudrei de spălat dinții, interesante observațiile asupra realității socio-umane, mai importantă decât cea regională. California însăși apare ca un teritoriu al minții, o fantasmă învăluită în dorințe, nu neapărat o zonă palpabilă, descriptibilă). Limbajul căutat de de Witt pentru autenticitate poate părea uneori livresc, prea “domnesc” pentru natura temușilor frați, dar contrastul între spuse și fapte, tonalitate și intenții contribuie la aura de epocă apusă și rar înțeleasă pe de-a întregul.

E, probabil, principiul conform căruia structura nu e tradițional-liniară, existând divagații, reveniri, *flash-uri* ale memoriei ce se potrivesc unui povestăș ce vorbește, mai degrabă, sieși, producând un jurnal de călătorie inedit. Aparența memorialistică se împletește cu pretexte detectivistice, apariții și dispariții misterioase, furturi, crime, potențiale povești de dragoste, suspendate în atmosfera neprielnică a tavernei ieftine. De Witt pliază trăsături ale unor genuri-standard pentru a-și crea propriul univers, populat de personaje secundare ce stăruie în minte prin particularități, remarci sau scene în care joacă, trecător, rolul principal. Se disting Hermann Kermit Warm și nedespărțitul său Morris, căutători de aur „cu formulă”: savantul bizar și amicul devotat, ale căror morți observate îndeaproape sunt verigi în lanțul slăbiciunilor ce marchează existențele celor doi frați, legați inextricabil de fire nevăzute, încălcite, de nedescoperit. Un parcurs ficțional și scriitoricesc notabil, demn de locul pe lista scurtă a Man Booker Prize.

ISSN 0030 560 X

De la satul cu librării, la cetatea cu fasole

Ioan T. MORAR

Prima oară am auzit de Montolieu de la scriitoarea Olivia Sgarbură, doctoriță la Institutul cancerului de Montpellier, care și-a sacrificat o zi liberă să ne plimbe prin împrejurimile orașului. Am vizitat atunci una dintre cele mai frumoase mănăstiri benedictine, Saint-Guilhem-le-Désert, etapă spirituală de pe drumul spre Compostella. Dar asta e o altă poveste pe care, sper, o voi scrie mai târziu. (Da, mă bate gândul să fac și eu acest drum!). Pe cînd ne minunam de frumusețea extraordinară a satului și a abației, ne-a spus Olivia,

că, desigur. Da, librăriile sînt deschise, ne spune „oficiul de turism” online. Așa că ne încumetăm la drum, pe autostradă, Aix-en-Provence, Arles, Nîmes... Și de aici începe chinul: prindem un „bușon” de toată frumusețea, care ne mănîncă două ore și jumătate din viață. Ore pe care le-am fi putut petrece la Montolieu sau în alte locuri ale Țării Cathare... Aveam ce face, dar, într-un mic paradox sui-generis, nu avem ce face: ne mișcam în ritmul enervant de leneș al cîrnatului de tiruri și automobile, pe ceea ce, cu vreo două mii de ani înainte, se numea Via Domițiana. Marele drum care ducea, desigur, la Roma, în sens invers, și în Spania, în sensul pe care eram noi... Sîn-

se degustă și se vinde vin. N-am prea folosit în viața mea expresia „peisaj bucolic”, dar acum n-am încotro și o las aici: trecem printr-un peisaj bucolic parcă moleșit de căldura de august de afară...

Îeșim de pe autostradă spre Carcassonne. Deja se vede în zare cetatea, dar noi intrăm pe centura orașului și de acolo, în direcția sud-vest, spre Montolieu, trecînd prin zona viticolă cu AOC Cabardès (vinul e cunoscut aici de pe vremea grecilor, din secolul III înainte de Hristos și înainte de venirea romanilor). De altfel, viile din jurul comunei Montolieu fac parte din acest AOC, interesant pentru amatorii de vin, deoarece în procesul de vinificație de aici se combină soiurile mediteraneene (Shyrah și Grenache) cu soiurile atlantice (Merlot, Cabernet Sauvignon și Cabernet-Franc).

Dacă v-am ademenit cu vinul, rămîneți cu noi și în expediția prin librăriile din Montolieu. Cîte librării credeți că sînt aici? Nu, nu căutați pe Google că vă spun eu mai repede: 18, dix-huit, eighteen... În afară de București, există în România vreun mare oraș care are 18 librării? Librării care vînd exclusiv cărți, nu din alea în care găsești ghiozdane, bibelouri, papetărie și, înghesuite într-un colț, cîteva cărți stinghere care să justifice numele prăvăliei.

Aici, în Montolieu (în occitană, Montoliu), în acest sat vechi, înconjurat de coline cu vii, există 18 librării în stare de funcționare, tocmai deschise cînd ajungem noi acolo, pe la trei după amiază... Populația satului numără 855 de locuitori (la ultimul recensămînt), iar unul dintre acești locuitori este Patrick Süskind, autorul romanului de succes *Parfumul*. (Nu, nu l-am căutat, și nici nu l-am întîlnit întîmplător).

Bine-bine, puteți întreba, care-i treaba cu librăriile? Cum s-a ajuns aici? De ce Montolieu?

În 1989, Michel Braibant, legător de cărți și bibliofil din Carcassonne a avut ideea să facă un Centru, un fel de Conservator al „meseriilor cărții”, un „village du Livre” (sat al cărții) la Montolieu. Aflăm de la oficiul de turism al comunei (unde merg doar eu și Ilona, Mircea deja înoată printre rafturile librăriilor) că sursa lui de inspirație a fost satul Hay-on-Wye, din Țara Galilor, care are 40 de librării în activitate (cred că Bucureștiul nu are 40 de librării). Bine, și la Hay-on-Wye cum s-a ajuns de-s atîtea librării? În 1960, Richard Booth, un librar din Oxford, a cumpărat castelul din această comună galeză (unde se născuse) și alte cîteva case pentru a-și adăposti zecile de mii de cărți. Raționamentul lui a fost unul economic: spațiul de stocare pentru cărți e mult mai ieftin în mediul rural decît în centrul unui oraș suprapopulat. În 1 aprilie 1977, Booth declară localitatea Regat independent și pe el se proclamă rege cu numele Richard Inimă de Carte, iar calul lui devine prim-ministru! Tot pe 1 aprilie, dar în 2000, Richard Booth înființează camera Lorzoril din Haye, cu 21 de membri ereditari. O glumă în urma căruia a rămas și s-a dezvoltat ideea de sate ale cărții... La oficiul de turism primim, prin amabilitatea directoarei, o listă cu alte sate ale cărții din Europa (și din lume).

Cei care prevăd moartea cărții trebuie să mai aștepte. Există încă destule

librării în viață și în bună stare de sănătate și, iată, noi trei, care am ajuns aici în Montolieu străbătînd sute de kilometri, tîrîndu-ne într-un trafic blocat, sîntem dovada că există și interes pentru aceste librării, nu-i așa?

După ce ieșim din Oficiul de Turism, aflat în aceeași clădire cu Muzeul Meseriilor Cărții (închis lunea, normal, nu!), Ilona explorează localitatea, în vreme ce eu merg să-l caut pe Mircea. Intru în vreo patru librării unde nu prea e lume și, în a cincea, îl găsesc. Ieșim dintre cărți ca să dea un telefon Adrianei Babeți ca să-i spună că am ajuns în paradis. Iar Adriana îi cere să caute un anume volum de Emmanuel Lévinas și spune că musai să viziteze și ea, anul viitor, Montolieu.

Ne întorcem prin librării (nu sînt departe unele de altele) cu un scop precis, să găsim cartea pentru Adriana. La etajul doi al uneia dintre ele găsim aproape un raft întreg Lévinas, toate titlurile în toate edițiile. Entre ele și titlul căutat. La etajul unu, dau peste Ionesco, Cioran și Eliade și plec cu cîte o carte a fiecăruia, evident că în franceză. Le voi pune în circulație printre prietenii mei francezi care se interesează de România. Mircea, în schimb, a ales să plece de aici cu cincisprezece cărți, dintre care două sînt despre Istoria Chararilor. (Plus cartea pentru Adriana).

Ne oprim la o terasă „bio”, unde bem o cafea. La o adică, tot acolo am putea cumpăra și niște cărți aranjate pe două mese, deși cafeneaua nu intră în numărul celor optsprezece librării. Apoi, în drum spre mașină, aruncăm ochii prin cele cîteva galerii de artă (la paritate cu librăriile), unde majoritatea angajaților sînt femei. În schimb, librăriile (și am intrat aproape în toate) sînt în grija bărbaților, ceea ce împacă ideea despre echitate, atît de prezentă în discuțiile publice de azi.

În afară de galeriile de artă și de librării, plec de aici și cu imaginea pe care am văzut-o pe terasa restaurantului *Les Anges au Plafond* („Îngerii din tavan”): departe de vîietul lumii, de marea aglomerație a orașelor, în mijlocul unei localități pline de cărți, doi călugări tibetani bînd ceai. Plecăm din Montolieu spre Carcassonne, unde Ilona a rezervat prin Airbnb un apartament la zece minute de mers pe jos pînă la Cetatea medievală. Ajungem fără probleme la adresă, ne lăsăm lucrurile și, apoi, „atacăm” această cetate care a rezistat unui îndelung asediu în Evul mediu, dar a căzut pradă asediului turistic.

Facem o plimbare pe străzile înțesate de vizitatori. În afară de francezi, sînt mulți americani și spanioli. E o forfotă explicabilă pentru luna august. Gazda noastră ne-a recomandat un loc unde putem să ne bucurăm de un Cassoulet autentic, adică de o mîncare cu fasole, rață, porc și cîrnat. Pînă se face ora cinei, Ilona intră în Muzeul torturii, iar pe mine și pe Mircea nu ne trage ața într-acolo. Mergem, mai bine, să rezervăm o masă la restaurantul „Le Chaudron”, recomandat de gazda noastră. Prindem ultima rezervare. Mai facem cîteva pași, o recuperăm pe Ilona, destul de impresionată de ce a văzut (am rugat-o să nu ne povestească pentru a nu ne strica pofta de mîncare!) Ne așezăm, în fine, după o zi grea și lungă, după sute și sute de metri de cărți care ni s-au perindat prin fața ochilor. Avem o masă la umbră, alegem un vin din zonă, un *Minervois* produs la puțini kilometri distanță de Montolieu. Ultimul lucru pe care-l mai citim în această seară este eticheta unei sticle de vin. O lectură cu un post-gust lung și plăcut.

Foto: Carmen MORAR

mie și lui Carmen, că ar merita, o altă dată, și, în special duminica, să vizităm Montolieu, satul cu librării, în apropiere de Carcassonne. De ce duminica? Pentru că atunci, pe lîngă librăriile „stabile”, apar buchiniști din toată Franța într-un fel de Sărbători ale Cărții. Și mai sînt și alte evenimente acolo: Festival de Benzi Desenate, Tîrg de Cărți rare. Am notat această destinație în gînd, iar gîndul s-a tot stins între alte proiecte și idei de vizite.

Am apucat, atunci, să-i vorbesc lui Mircea Mihăieș despre acest sat, despre care am tot căutat informații. Am pasat, cum ar veni, gîndul vizitei și, într-un fel, m-am și eliberat de el. Și am uitat de Montolieu. Pînă în vara asta, cînd, în anuala lor vizită în La Ciotat, Mircea și Ilona mi-au propus o evadare la Carcassonne și împrejurimi. Iar prin împrejurimi, zice Mircea, eu înțeleg Montolieu. — Montolieu? Îmi spune ceva numele ăsta — Sigur că-ți spune, e satul cu librării.

Stabilim să plecăm luni, nu înainte să verificăm dacă nu cumva librăriile sînt închise. În La Ciotat, cel puțin, majoritatea magazinelor mici închid lunea, să se odihnească proprietarii după duminică

tem în secolul post-vitezei și ne mișcăm cam cu iuțea anticelor care romane, într-un omagiu nedorit adus Imperiului latin: *festina lente*...

Pînă la urmă, calvarul se termină, cînd, după Narbonne, drumul nostru se desprinde de cel de Spania și o ia la dreapta, spre Carcassonne, Toulouse și mai departe, Andorra sau Bordeaux. Intrăm, într-adevăr, în plină Țară Cathară, aflată în Regiunea Occitania, fostă Languedoc-Rousillon. Nu pot să nu mă revolt și aici pentru stupiditatea celor din regiunea unde locuiesc, a conducătorilor ei, care au înlocuit nefericitul PACA (Provence-Cote-d'Azur-Alpes) cu banalul SUD, cînd putea să folosească numele istoric, încărcat de semnificații și de șarm, Provence-Provența.

Autostrada e muuult mai liberă și străbate peisaje mai puțin urbanizate ca pînă acum. Trecem pe lîngă localități datînd din Evul Mediu și chiar din epoca romană, sate adesea înconjurate de ziduri, din mijlocul cărora țișnesc turnurile de biserici, podgorii urcînd și coborînd colinele, pilcuri de copaci din loc în loc și sălașe, *mas-uri* sau *château-uri* unde